

Verborg, O.

De wereldbeschouwing van het communisme

www.MinisterieVanPropaganda.org

DE WERELDBESCHOUWING VAN HET COMMUNISME

H
E
T

DIALEKTI SCH
MATERIALISME

DOOR

O. VERBORG

1935

UITGEVERIJ „PEGASUS“, HEMONYSTRAAT 5, A'DAM-Z.

VOORWOORD

De wereldbeschouwing van het kommunisme heet het dialektisch materialisme. Ontwikkeld door Karl Marx in samenwerking met Friedrich Engels is het verrijkt en tot nieuwe groei gebracht door het werk van Lenin, thans voorgezet door Stalin. Marx' werk was de samenvatting, voortzetting en afronding van de drie voornaamste geestelijke strooiingen van de eerste helft der 19e eeuw., die der klassieke Duitse wijsbegeerte, die der klassieke Engelsche ekonomie en die van het Fransche utopische socialisme. Gedurende het leven van Marx en Engels verrijkten zij het dialektische materialisme onvermoeid met de resultaten van de twee hoofdgebieden van productieve geestelijke werkzaamheid gedurende het latere gedeelte van de 19e eeuw, de moderne natuurwetenschap en de moderne arbeidersbeweging. Tevens toonden Marx en Engels de voortreffelijkheid hunner methoden op talloze bijzondere gebieden van politiek, geschiedenis, wijsbegeerte, volkenkunde, staathuishoudkunde, militaire wetenschap en zelfs op gebieden van kunst, letterkunde en wiskunde. Doch ook bewezen zij met den inzet van hun gansche werkkraft, dat ditzelfde dialektische materialisme niet alleen een verklaring van feiten mogelijk maakt, doch daarnaast en daarboven een methode is van revolutionaire praktijk, een methode, niet alleen om de wereld te begrijpen, doch om de wereld te veranderen. In de twintigste eeuw is het dialektisch materialisme langs alle lijnen verder uitgebouwd door Lenin, die het in de eerste plaats heeft aangewend tot de verklaring van het imperialisme in al zijn stoffelijke en geestelijke uitingen, en tot het scheppen van de voorwaarden, waaronder het imperialisme overgaat in het socialisme.

Het dialektisch -materialisme, zooals het nu ten grondslag ligt aan het Marxisme-Leninisme, is méér dan een denkmethode die zich slechts tot politiek-ekonomisch terrein beperkt. De wereldbeschouwing van het kommunisme grijpt verklarend, ordenerend en revolutioneerend in op alle gebieden van menselijke werkzaamheid. Ze kan de sleutel tot de z.g. krisis in de natuurwetenschappen leveren. Ze toont de revolutionaire kunstenaar den weg naar hoogere vormen van literatuur, van beeldende en grafische kunst, van toneel. Zij scheidt de basis van een nieuwe zedeleer. Tal van gebieden van nieuwe toe

passing wachten nog, of zijn nauwelijks beschreden, wiskunde, muziek, dans, schoonheidsleer. Daardoor brengt het dialektisch materialisme de zekerheid, dat de arbeidersklasse in de nieuwe maatschappij, die zich onder vreeselijke worstelingen uit het stervend imperialisme ontwikkeld, de nieuwe vraagstukken ook werkelijk zal kunnen oplossen.

In de volgende bladzijden geven wij een uiteenzetting van de beginselen van het dialektisch materialisme en van eenige toepassingen. Evenals in het boekje, dat het 'historisch materialisme behandelt, moeten wij ook hier nog eens er den nadruk op leggen, dat het eenige doel van ons geschrift kan zijn, den arbeider eenige voorbereiding te geven bij de studie van de proletarische klassieken. Het dialektisch materialisme kan alleen geleerd worden door studie van Marx, Engels, Lenin en Stalin, en door de praktijk van den klassenstrijd.

Amsterdam, Juli 1935.

O. VERBORG

EERSTE HOOFDSTUK.

HET DIALEKTISCH MATERIALISME

GRONDBEGINSELEN

1. Het materialisme

Ieder menschi leeft in een wereld, die vol van dingen en wezens is, die onafhankelijk van hem bestaan. Er zijn boomen, huizen, dieren, sterren, allerlei voorwerpen en wezens op aarde en in andere deelen van het heelal, die buiten hemzelf staan. Het raadhuis in zijn stad is misschien eeuwen voor zijn geboorte gebouwd en zal het vermoedelijk nog lang na het huidige geslacht uithouden. De sterren zenden hun licht onafhankelijk van welke waarnemer ook. Napoleon heeft bestaan, ook al heeft niemand van ons tegenwoordig geslacht hem ontmoet. De maan heeft wel degelijk een achterkant, al heeft geen inenschelijk wezen er ooit iets van gezien. Er zijn sterren wier licht geen verrekijker bereikt. De aarde bestond lang vóór de mensch, zelfs vóór er een levend wezen op de aarde bestond.

Dit is alles wel heel vanzelfsprekend. De praktijk van het leven is onafgebroken op dit feit gegrondvest. De man verlaat zijn huis in den morgen en is verzekerd, dat hij het 's avonds weer aan zal treffen, ook al heeft hij er den -heden dag niets mee te maken gehad. Hij stookt zijn kachel, wetend, dat de kolen erin verbranden zullen, ook al zit hij er niet bij, en bestelt de kolen bij den handelaar, die ze krijgt uit een land waar geen van beiden misschien ooit geweest zijn, en die misschien besteld zijn op een tijd, dat die kolen nog verborgen in den grond ziften. Eten, drinken, slapen, kleeden, werkten, zich onspannen, alles is op het bestaan ingericht van *een wereld die onafhankelijk van den eigen persoon bestaat*, in andere woorden, op een *objektieve werkelijkheid* of *objektieve realiteit*.

De juistheid van deze praktijk van het dagelijksch leven wordt bevestigd door de *wetenschap* in al haar vormen. De sterrenkunde leert ons, dat sternenlicht tot ons komt, dat millioenen jaren geleden is uitgezonden. De geologie leert, dat millioenen jaren geleden op aarde rotsen en andere gesteenten gevormd werden. De natuurkunde leert

van atomen en elektronen, die we nooit gezien hebben eru die toch bestaan. De geschiedenis leert van verdwenen volkeren, de aardrijkskunde van landen, door geen mensch betreden. Ook de praktijk van het laboratorium is geheel gegrondvest op het besef, dat er een onafhankelijk van ons bestaande wereld is. De natuur- en scheikunde ontleent haar weten aan proefnemingen, waarbij het gedrag van een onbekende wereld onderzocht wordt. De ontdekker van een nieuw scheikundig element, of van een nieuw insekt, of van een nieuwe landstreek, was vóór de ontdekking overtuigd, dat er wat wezen moest, onafhankelijk van hemzelf, en dat hij het op moest zoeken. Praktijk van dagelijksch leven en praktijk der wetenschap: beide zijn dus op het grondbeginsel gevestigd, dat er een wereld is, die onafhankelijk van den mensch bestaat.

Doch als dit zoo is, hoe kan de mensch dan iets van die wereld weten, en hoe kan hij erin handelen? Het antwoord is, dat de *ervaring* deze bemiddeling verstrekt. De mensch ontvangt indrukken door middel van de zintuigen, hij ziet, hoort, voelt, smaakt, ruikt en verwerkt die indrukken tot voorstellingen of *beelden* van de werkelijkheid. Het is de taak van de menschelijke geest, zulke beelden te ontwerpen, die zoo goed mogelijk een weerspiegeling van de dingen zijn. Dit proces begint in de vroege kindheid met de eenvoudigste voorstellingen: de uitwendige lichaamsdeelen, kleeren, blokken, stokjes enz., en gaat ononderbroken door. Ook de menschheid als geheel doorloopt zulk een proces, uit primitieve voorstellingen over het leven, de aarde, de natuurverschijnselen, de sterren, ontwikkelen zich de wetenschappen, de wiskunde, natuurkunde, sterrekunde, aardrijkskunde, geologie, biologie, ekonomie enz. Men heeft slechts een boek over een wetenschappelijk onderwerp in te zien om te ervaren, hoe ingewikkeld, hoe algemeen en ook hoe bijzonder deze beelden van de werkelijkheid kunnen worden en daarbij is ieder zulk een wetenschappelijk beeld het resultaat van lange, soms eeuwenoude, ervaring.

Deze beeldvorming gaat van vage, onbepaalde voorstellingen tot scherp omlijnde *begrippen*, die een bepaald aanzien van de werkelijkheid zoo juist mogelijk weergeven. Zulke begrippen kunnen zeer algemeen zijn, als „ding”, „natuur”, „oorzaak”, „eenheid”, en kunnen zeer bijzonder zijn als „stoel”, „huis”, „zeven”, enz. Doch hoe algemeen of hoe bijzonder deze begrippen zijn, zij zijn allen bepaalde beelden van de werkelijkheid, die onafhankelijk van den mensch bestaat.

Het algemeene begrip, dat deze objektieve realiteit uitdrukt, is *stof* of *materie*. Dit begrip is dus een beeld van iets, dat onafhankelijk van den mensch bestaat en wel het meest algemeene dat men zich

denken kan. Alle beelden zijn op de een of andere wijze betrokken op de stof, en stellen bepaalde stoffelijke dingen of hun eigenschappen voor. Van begrippen als „stoel”, „huis”, enz. spreekt dit vanzelf, doch het geldt ook voor het getalbegrip, het begrip van oorzaak en gevolg, van bewustzijn, van beweging. Door de stof als de objektieve realiteit op te vatten, den mensch gegeven in zijn ervaring, en die onafhankelijk van hem bestaat, hebben wij het uitgangspunt gewonnen voor oen wereldbeschouwing, waarin de verschillende ervaringen hun organisch verband kunnen vinden.

Deze breede wijsgeerige opvatting van de stof behoort onderscheiden te worden van de natuurwetenschappelijke leer omtrent de eigenschappen van de stof, die afhankelijk is van den graad van ontwikkeling van de wetenschap in elk tijdperk. De opvattingen, die men in de Oudheid, in de Middeneeuwen, in de 18e, de 19e en thans omtrent de stof heeft, zijn verschillend «en zullen steeds wijzigingen ondergaan.

Dit stofbegrip is dus historisch bepaald, is een produkt van de ervaring van een bepaalde periode. In de verschillende perioden heeft het niet aan pogingen ontbroken, het historische stofbegrip van die bepaalde tijd als het wijsgeerige, het blijvende, het alleen zaligmakende stofbegrip uit te maken, doch steeds heeft de ontwikkeling der wetenschap deze pogingen doorkruist. In de tegenwoordige tijd beschouwt de natuurwetenschap wel tot de voornaamste eigenschappen van de stof haar zwaarte en traagheid, haar beweging en haar eeuwigheid. De onderlinge verhouding van deze eigenschappen, hun juiste beteekenis, vormen het onderwerp van de onderzoekingen van de tegenwoordige natuur- en scheikundigen.

Wij gaan met opzet ook niet probeeren, een bepaling van de stof in enkele woorden te geven. Wat gezegd is van de stof, is noodzakelijk vaag, onbestemd, onbevredigend, omdat we met het *meest algeineene* moeten aanvangen. Klarheid, bepaaldheid, doch ook beperktheid, onvolledigheid, krijgt dit begrip slechts in nadere ontleding, in de natuurwetenschappen, de psychologie, de geschiedenis, de ekonomie, de kunst, de schoonheidsleer en in het algemeen in de praktijk van het leven. Daardoor wordt ook de verhouding van de stof tot het onstoffelijke en van het objektieve tot het subjektieve verklaard, en om alreeds eien dialektische zegswijze te gebruiken — wordt het duidelijk hoe de objektieve realiteit, door zich als stof uit te drukken, ook het onstoffelijke kan uitdrukken.

Een noodzakelijke stap verder is, de nadere kenmerken van de stof aan te geven. Zoodra we dit doen, moeten we dus van de kennis en het inzicht gebruik maken, dat we thans hebben. Als een eerste alge-

meene eigenschap van de stof vindt men de *beTueging*. De beweging, zegt Engels, is de bestaanswijze der materie. Materie zonder beweging bestaat niet, evenmin als beweging zonder materie. De wereld is eeuwig zich bewegende materie. Alle natuurverschijnselen zijn op bewegende stoffelijke elementen terug te voeren, de beweging der hemellichamen, der vaste, vloeibare en gasvormige stoffen, straling, licht, alle mechanische, natuurkundige, scheikundige verschijnselen. Niet alleen de „dooede natuur” is stof in beweging, ook de leveride natuur. De kleinste ééncellige organismen bewegen. De mensch heeft bloedsomloop, spijsvertering, lichaamsbeweging. Het denkproces gaat samen met beweging der hersencellen. Men kan zich natuurlijk voor een oogenblik stof zonder beweging denken, b.v. in een wiskundig vraagstuk, doch dit is een hulpmiddel om de beweging te begrijpen, een abstraktie uit de werkelijkheid, die, zooals alle abstrakties slechts een korte, oogenblikkelijke, geldigheid heeft, om dan weer in de groote stroom van het gebeuren te worden opgenomen. Alle rust, alle evenwicht is slechts betrekkelijk, en heeft slechts zin met betrekking tot de een of andere bewegingstoestand. Zoo kan een lichaam t.o. van de aarde rusten, en toch beweegt het zich met de aarde mee om de zon.

Natuurlijk moet dit begrip beweging ook zeer algemeen gevat worden. Bij materie mag men niet alleen aan kleine deeltjes denken, kleine bolletjes, die hard en ondoordringbaar zijn, en zich eeuwig langs kromme of rechte banen voortbewegen. Dit is een opvatting uit een tijd, toen deze vorm van materie vrijwel de eenig bekende was. Het z.g. natuurwetenschappelijk materialisme uit de 19e eeuw en het Fransche materialisme van de 18e eeuw vervielen in deze fout. Materie is echter veel algemeener. De eenige, onveranderlijke, blijvende „eigenschap” van de materie is, objectieve realiteit te zijn. Men maakt, zooals wij reeds zagen, een fout, als men een bijzondere eigenschap of een bijzondere vorm van de objectieve realiteit als de algemeene eigenschap of de algemeene vorm, als „de” eigenschap, de „vorm”, gaat beschouwen. Ondoordringbaarheid, traagheid, massa, zijn allen reeds- als absoluut, onveranderlijk, oorspronkelijk opgevat, en hebben dit alles weer verloren. Deze eigenschappen en vormen verdwijnen niet, doch blijken nu slechts bepaalde toestanden van de materie te kenmerken. Materie treedt op als de trage, ondoordringbare massa der vaste lichamen, doch ook als electriciteit, als magnetisme, als licht, als straling, als elektron, als positron en neutron, als atoom en molekuul, als massa- punt en als golf, als dood en als levend organisme. In ieder van zulke toestanden is de bewegingswijze van de materie anders, onder om

standigheden gaat de eene vorm van materie over in de andere vorm, en daarbij de eene eigenschap in de andere. Eindeloos is de ontwikkeling van de eene bestaansvorm der materie naar de andere, eindeloos zijn de toestanden waarin de stof zich aan ons voordoet, doch elke poging een tijdelijke kennis van deze toestanden als de absolute, de uiteindelijke, kennis van de materie uit te geven, wordt door de ontwikkeling en de praktijk van de wetenschap en de techniek te niet gedaan.

Even verschillend als de vormen van de materie zijn, even verschillend zijn de eigenschappen van hun beweging. In de natuurkunde heeft men deze bewegingsvormen door formules aangeduid, die ons in staat stellen hen ook te controleren en te beheerschen. Doch ook hier maakt iedere studie van nieuwe verschijnselen weer andere formules, die andere vormen van beweging voorstellen, noodzakelijk.

Wordt beweging van het éene deel der materie op een ander deel overgedragen, dan kan men deze beweging daarbij als werkzaam op vatten en als oorzaak van de overdraging opvatten. Geef ik een stoot met mijn vinger tegen een beeld, dan kan de beweging van mijn vinger opgevat worden als de oorzaak daarvan, dat het beeld aan gruzelementen valt. Dan zegt men, dat de vinger een *kracht* heeft uitgeoefend. Kracht is dus onafscheidelijk van beweging, en treedt daar op waar men naar oorzaken vraagt. Doch evenmin als alle beweging mechanische beweging is, is alle kracht mechanische kracht. Er zijn electriche, magnetische, biologische krachten, stralingskracht, lichtkracht, krachten te weeg gebracht door doode lichamen **en** door levende wezens.

De eigenschappen der materie zijn oneindig in aantal, en het is de taak der wetenschap, hen te onderzoeken en te klassificeren. Een belangrijke eigenschap van de materie is, onder omstandigheden *bezwust-zijn* te hebben. Dit bewustzijn treedt op in eindeloos vele vormen, vanaf het bijna onbewuste bewustzijn van lagere levende wezens tot het zelfbewustzijn van den mensch. Doch overal is dit bewustzijn aan een bepaalde structuur van de materie gebonden. Ditzelfde geldt voor een verwante eigenschap van de materie, het *leven*. Alle organische lichamen, met uitzondering der allerlaagste, bestaan uit cellen, welke uit z.g. eiwitstoffen bestaan. Zelfs bij de allerlaagste organismen, vindt men deze stoffen. Leven is gebonden aan eiwitstoffen, of, zooals Engels zegt, leven is de bestaanswijze van eiwitstoffen. Het leven, en ook het bewustzijn is dus niet iets, dat in de wolken zweeft en soms willekeurig op aarde neerkomt, doch is een eigenschap van bijzondere vormen van de materie.

Het is te verwachten, dat het bewustzijn samenhangt met de

werkzaamheid van de kleinste deelen van alle materie. Materie, ook daar waar geen bewustzijn optreedt, is nooit „dood” in den zin, dat ze alleen maar uitbreiding zou hebben. De gedachte van oude natuurfilosofen, als Descartes, wordt door niemand meer gedeeld. Veeleer wordt het steeds duidelijker, dat de andere, eveneens oude richting in de natuurfilosofie, aan de namen Giordano Bruno en Leibnitz geknoopt, de werkelijkheid nauwkeuriger weergeeft. Ook de kleinste deeltjes der materie, die wij kennen, hebben een werkingssfeer, die alreeds zoo samengesteld is, dat de meest moderne wiskundige hulpmiddelen nauwelijks in staat zijn, haar weer te geven. Dit gaat zoo ver, dat sommige moderne natuurkundigen, die beter hun vak dan de wijsbegeerte verstaan, zelfs al van „wil”, ja van „vrije wil” bij electronen gesproken hebben'. Doch dit is zeker, dat de meest eenvoudige deelen der materie die wij thans kennen, zeer ingewikkelde eigenschappen hebben en dat uit deze deelen de groote brokken materie zijn opgebouwd. Bij zeer bepaalde samenvoeging van zulke brokken (molekulen, die zelf weer uit atomen, die zelf weer uit protonen en electronen bestaan) treden die. hoogere vormen van werkzaamheid op, die wij bewustzijn noemen, en die met het leven verband houden.

De *vienschelij ke geest* is dus een eigenschap van de materie onder zeer bepaalde vormen. Evenmin dus als beweging zonder materie kan bestaan, kan geest, zelfbewustzijn, bewustzijn, leven, of hoe men die verwante vormen ook aanduidt, zonder materie bestaan. Evenmin als men, om de beweging te begrijpen, aan de onbeweegbare materie bewegingsmogelijkheid als een nieuw, vreemd, element mag toekennen, evenmin mag men een doode materie aannemen, en die een bewustzijn, een geest, of, zooals de theologen zeggen, een ziel, als nieuw, vreemd, element inblazen. Op die manier kan men de geheele eenheid van de materie, en daarmee de eenheid van de objectieve realiteit verbreken, terwijl het juist het wezenlijke karakter van de materie is, dat zij al haar eigenschappen in eeuwige samenhang, doch in steeds veranderde vorm, steeds in elkaar overgaande, in ongescheiden gescheidenheid, bezit.

Ook historisch is in te zien, dat het bewustzijn zich uit de materie ontwikkelt. De natuur heeft, naar het beste weten van thans, bestaan vóór het bewustzijn. Op aarde treedt de meest eenvoudige vorm van leven eerst op, nadat reeds geologische tijdvakken voorbijgegaan waren. Dan vindt men eerst zeer eenvoudige vormen van leven, en eerst langzamerhand (doch nooit in een rechte lijn, altijd met onderbrekingen, met terugkeer en vooruitgang) meer samengestelde vormen, tot de mensch eerst optreedt tegen 'het einde van het z.g. ter-

tiaire tijdvak, misschien „slechts” een miljoen jaren geleden. En ook in de ontwikkeling van den mensch vindt men deze evolutie, deze ontwikkeling, van lagere bewustzijnsvormen naar hogere, van de oorspronkelijke aapachtige wezens tot de hogere vormen van historische tijden. Ook ieder individu maakt een gelijksoortig proces bij de ontwikkeling van embryo naar volwassen toestand door.

De geest is dus een natuurprodukt. In het eindeloze proces van primitieve bewustzijnsvormen naar zelfbewustzijn staat de geest in ononderbroken betrekking tot de objectieve werkelijkheid, en beeldt haar af op de meest verschillende manieren. Ook deze beeldvorming vertoont dezelfde ontwikkeling als het bewustzijn. De vage begrippen van den tertiären mensch ontwikkelen zich tot de fijne abstrakties van de moderne wetenschap, de vage indrukken van het pasgeboren kind tot de begrippen van den volwassen mensch. Dit eindeloze kontakt is een eindeloze *praktijk*, een eeuwig zich afstemmen in den strijd om het bestaan, een eindeloos opnemen, afbeelden en handelen, dat elk vervreemden van objektlen subjekt, van natuur en geest, op den duur uitsluit. Daarom zijn de beelden, die de geest van de stof maakt, *ware* beelden, dat wil zeggen, beelden die de werkelijkheid weergeven, niet de gehele werkelijkheid, doch een bepaalde eigenschap, toestand of vorm van de werkelijkheid. Het waarheidsgehalte van die beelden wisselt sterk, doch het meest onware beeld bevat elementen van waarheid (b.v. een droom), terwijl het meest ware beeld op vele punten onjuist is (b.v. Newton's leer der zwaartekracht) Niets is absoluut fout of absoluut juist. Doch in den strijd om 'het bestaan, in den wijdsten zin des woords genomen, wordt de werkelijkheid in onze begrippen en voorstellingen steeds meer benaderd (ook weer niet in een rechte lijn, doch met onderbrekingen, terugzinkingen, als de middeleeuwsche natuurwetenschap of de fascistische rassenleer). Er is op de waarheid van die afbeelding van de werkelijkheid nu eenmaal een onafgebroken controle, die van het *handelen*.

Verloopt een handeling, zooals wij haar op grond van ons inzicht willen hebben, dan hebben wij een proef op de som, dat ons inzicht strookt met de werkelijkheid. Zoodra wij eten, teneinde den honger te verdrijven en in het leven te blijven, en wij tengevolge daarvan ook werkelijk den honger verdrijven en werkelijk in leven blijven, is het gebleken, dat wij omtrent de voedende waarde van het voedsel een *ware* voorstelling hebben. Zoo gaat het ook in de techniek. Als wij een ingewikkelde machine in elkaar kunnen zebtfen en zoo met steenkool kunnen bewerken), dat het als lokomotief werkelijk de lasten kan verplaatsen, die wij het willen laten verplaatsen, en die verplaatsing werkelijk naar onzen wil, van Amsterdam naar Parijs, plaats

vindt, en werkelijk op den tijd, die wij daarvoor uitgetrokken hebben, — als dit alles volbracht kan worden, dan kunnen wij zeggen, dat wij van het wezen van metaal en steenkool, voor zoover dit bij het bouwen en besturen van een lokomotief tot uiting komt, een ware voorstelling hebben. De praktijk kan dus de waarheid van bewering, ontdekkingen, uitvindingen en stellingen in wetenschap, techniek en wijsbegeerte dus wel degelijk *bezuigen*.

Wij hebben hiermede de volgende *grond gedachte van het -materialisme* gevonden. Er bestaat onafhankelijk van het subjekt een objek- tieve realiteit, die de menschen in de ervaring wordt gegeven. Deze objektieve realiteit wordt uitgedrukt door de stof of materie. Van deze materie maakt ieder tijdperk zich een eigen wetenschappelijk beeld. Een wezenlijke eigenschap der materie blijkt beweging te zijn. Materie beweegt, beweging is aan materie gebonden. Bij een bepaalde organisatie van de materie behoort het bewustzijn, dat verschillende ontwik- kelings vormen doormaakt. De geest treedt daarbij op als een eigen schap der materie. De taak van de geest is beelden te ontwerpen van de objektieve realiteit als gevolg en grondslag van handeling. De toetssteen van de juistheid van deze beelden is de wetenschap en de techniek, verbonden met de praktijk.

2. Het Idealisme.

Van de vroegste tijden heeft de mensch getracht tot klaarheid te komen omtrent zijn betrekking tot natuur en maatschappij. Deze betrekkingen wanen nooit onafhankelijk van elkaar. Een maatschappij vorm berust op een bepaalde arbeidsverdeling, en een bepaalde ontwikkelingsgraad van de techniek, die op hun beurt weer een bepaalde verhouding tot de natuur veronderstellen. De beschouwingen van den mensch ten opzichte van zijn verhouding tot de natuur zijn altijd beschouwingen van den maatschappelijken mensch, dus van een lid van een bepaalden maatschappijvorm.

Hieruit volgt, dat in bepaalde maatschappijvormen de denkbeelden over de verhouding van geest tot natuur uiteenloopen, en dat met de ontwikkeling der klassen ook in één maatschappijvorm verschillende opvattingen geheerscht hebben en nog heerschen. Het feit, dat het denken en het voelen zooiets geheel verschillends is van den lichaamsbouw, doet reeds heel vroeg in de geschiedenis het vermoeden rijzen, dat er geen samenhang is tusschen beiden, dat die twee geheel te scheiden zijn. Dit wekt geen verbazing, als we bedenken, dat een juistere opvatting in dezen eerst verkregen kan

worden na een lange ontwikkeling van de wijsbegeerte, de natuurwetenschap en de techniek. Onwetendheid omtrent den bouw van het lichaam, de eigenschappen der materie, de natuur van droomen, den dood en andere verschijnselen!, die met het bewustzijn samenhangen, bracht de menschen ertoe, een speciale *ziel* in het lichaam aan te nemen, die het werk van denken en van voelen zou verrichten, en die aan het doode lichaam leven zou geven. Reeds bij primitieve volkeren treedt deze opvatting op. De animisten, zooals er nog heden o.a. in Indonesië bestaan, gelooven in het bestaan van de geesten van hun voorvaderen, aan wie speciale eerbewijzen moeten worden toegekend, en schrijven allerlei voor hen geheimzinnige natuurverschijnselen aan die geesten toe. Van dit animisme heeft zich dit dualisme van lichaam en ziel tot in het moderne Christendom weten door te zetten, en daarmee de leer van een onsterfelijke ziel, samenhangende met de leer van een alomvattende ziel, een God. Op de meest verschillende trappen van ontwikkeling treedt dit dualisme op en neemt al naar de ontwikkeling van de maatschappij en naar het speciale karakter van de klassen steeds weer verschillende vormen aan. Bij de oude landbouwende Grieken en Germanen vindt men de natuurmachten gepersonifieerd. Men heeft daar góden, die den donder of de vruchtbaarheid voorstellen, terwijl ook hier alreeds maatschappelijke machten, als de oorlog of de vrede, een eigen godheid krijgen. Daarentegen vindt men in moderne wijsgeerige stelsels dit losmaken van geest en natuur terug in den vorm van leerstellingen over „kracht”, „wil”, „idee”, die allen zelfstandig naast en in de natuur werkend worden gedacht.

Al deze opvattingen veronderstellen dat de geest er was vóór de natuur, of dat de geest de natuur controleert. In eten uiterste vorm gaan zij zoover, dat alleen het bestaan van den geest erkend wordt, de natuur is dan een voortbrengsel van den geest, en het dualisme is opgeheven. Zij erkennen dus allen in min of meer duidelijken vorm een wereldschepping, waarin de geest de natuur zou hebben voortgebracht. Zij staan allen in eng verband met den godsdienst, of zijn zelf godsdiensten. Al deze opvattingen worden saamgevat onder den naam van *idealisme*. Voor het idealisme is de geest het primaire, de stof het sekundaire, de geest is het oorspronkelijke.

Daarentegen heeft ook van oudsher reeds de andere richting van denken bestaan, die de natuur als het oorspronkelijke aanziet en de geest laat voortkomen uit de natuur, uit de stof, waaruit de geest ook zijn inhoud ontleent. Of deze richting heet, zooals we reeds zeiden, het *materialisme*. In het vorige hoofdstuk hebben wij een schets van het tegenwoordige materialisme gegeven. Voor dit materialisme

is de natuur, de stof, het primaire, de geest het sekundaire, de natuur, de stof is het oorspronkelijke.

Alvorens op het karakter van deze richtingen nader in te gaan, moet nog verklaard worden, wat onze begrippen materialisme en idealisme *niet* beteekeren.

Onder idealisme wordt in het dagelijksch leven wel de geesteshouding begrepen, waarbij men bereid is offers te brengen voor idealen, voor verheven gedachten. En aangezien in deze onvolmaakte wereld nu eenmaal geen enkel ideaal vervuld kan raken, is een idealist een dromer, een onpraktisch, doch nobel mensch, die altoos bereid is, zich op te winden voor iets schoons dat onbereikbaar is. Kortom hij is het tegengestelde van den materialist, die dan iemand zou zijn, die aan niets anders denkt dan aan goed eten en drinken, mooie kleeren, liefvallige meiskens, hoopen geld en allerlei andere dingen, die de idealist zoogenaamd verachten zou. Met deze tegenstelling heeft de wijsgeerige tegenstelling tusschen' idealisme en materialisme niets te maken. Integendeel, vele materialisten in wijs- geerigen zin, b.v. vele kommunisten, hebben getoond voor hun idealen de hoogste offers te kunnen brengen, terwijl vele menschen, trouwe leden van de kerk, die vooral niet, zooals dat heet, de „stof verafgoden”, een merkwaardige voorliefde voor allerlei z.g. „materialistische” pleizierjes aan den dag leggen. Het lijkt misschien onnoodig op dit verschil in beteekenis te wijzen, ware het niet dat men vaak van kerkelijke zijde poogt de dubbele beteekenis in den strijd tegen de arbeidersbeweging uit te spelen. De kommunisten, heet het dan, verklaren zelf openlijk dat zij materialisten zijn. Maar de mensch kan nu eenmaal niet alleen van lekker eten en drinken leven, aardische goederen zijn stof, en daarom zou geen zichzelf respecteerend mensch tot de kommunisten kunnen behooren.

Terugkeerende tot het verschil tusschen het wijsgeerige idealisme en het wijsgeerige materialisme, willen wij het standpunt van het idealisme duidelijk maken aan een uiterst geval, dat van het z.g. *solipsisme*. De solipsist bedenkt, dat hij alles wat hij van de wereld weet, door de zinnen is te weten gekomen, door middel van het oog, het oor, het tastgevoel enz., en ten slotte is het door de hersens verwerkt tot een beeld. Dat alles is zeker, want hij heeft het zelf beleefd. Nu leidt hij daaruit af, dat er ook niets anders meer is, en dat hij de begrippen als tafels, dieren, andere personen, natuurwetten enz., invoert eenvoudig om daarmee orde in eigen gedachten te scheppen. Zegt hij, dat een bloem geel is, dan bedoelt hij dat hij zekere vorm-, kleur- en reukervaringen heeft opgedaan, die hij tezamen vat onder de uitspraak: de bloem is geel. Daar er niets bestaat

behalve dan wat er in zijn eigen gedachten omgaat, bestond er ook niets voor hij geboren werd en verdwijnt ook alles als hij sterft. Wat nooit indruk op zijn zinsorganen gemaakt heeft, b.v. het land van Patagonië, of de achterkant van de maan, of een leverworst door Napoleon gegeten, bestaat of bestond ook niet. Dit is een eenvoudig standpunt, die wijsgeerig misschien het best benaderd is door den reaktionairen bisschop Berkeley in de 18e eeuw, doch het doorstaat zoo weinig de proef van de praktijk van het leven, van wetenschap en techniek, dat we gerust kunnen zeggen, dat in werkelijkheid niemand zich solipsist durft noemen. Een solipsist, die zou verklaren, dat hij maar niet kan begrijpen, dat andere menschen geen solipsist zijn, heeft het standpunt van het solipsisme eigenlijk al verlaten.

Wij voeren het standpunt van het solipsisme aan, omdat het een uitgangspunt is om de bestaande vormen van idealisme te begrijpen eri omdat vele van deze vormen, ondanks alles wat hun profeten zeggen, tot dit solipsisme voeren. Vele menschen kunnen niet gelooven, dat de wereld alleen in hun persoonlijke geest bestaat, doch nemen aan, dat zij in een soort van gemeenschappelijke geest bestaat, b.v. de geest der menschheid, of misschien de geest van alle levende wezens. Zulk een idealist kan wel gelooven, dat Napoleon bestaan heeft, of een beteekenis hechten aan het maken van den testament, doch ondervindt moeite bij het beantwoorden van de vraag: bestond er iets vóór er leven was, of bestaat er iets daar waar geen enkel levend wezen, zelfs geen vloo of mikrobe, het waar kan nemen? Een van de manieren om deze vraag bevestigend op te lossen en dus van *subjectief* naar *objektief idealisme* over te gaan, is een nog algemeener geest aan te nemen, een geest die méér is dan de geest van alle levende wezens tezamen, kortom een Geest. Van zoo'n Geest kan men aannemen, dat die ten alle tijde aanwezig was en aanwezig zal zijn, en dat onze menschelijke geest slechts een zwakke afschaduwing is van die werkelijke Geest. Zulk een Geest werd o.a. door den wijsgeer *Hegel* ingevoerd, die hem de Idee noemde. De geheele wereld was dan volgens Hegel de ontwikkeling van die Idee in verschillende graden van volmaaktheid. Een meer populaire opvatting van die Geest geven de montheïstische Godsdiensten, die hem God noemen. „God, uit wien, door wien en tot wien alle dingen zijn”, heet het in den bijbel. Deze God wordt dan ook voorgesteld als een soort van volmaakte mensoluengeest, die alle eigenschappen van de menschegeest (en zelfs van het menschen- lichaam) bezit, doch oneindig vergroot: God is alwetend, almachtig, alomvattend, eeuwig, ondoorgrondeijk, algoed, tijdeloos, enz.

Wij zien dus opnieuw, dat de godsdienst, daar ze het een of ander opperwezen aanneemt, in al haar verschillende schakeeringen een vorm van idealisme is. Elk godsdienstig mensch zal dan ook verklaren, dat de geest boven de stof staat, dat God primair, de natuur sekundair is, of ook heel vaak de verwante opvatting, dat God de wereld heeft geschapen. Doch als de geest boven de stof staat, staat ook de menschelijke geest boven het menschelijk lichaam, en het is moeilijk aan te nemen, dat die geest vernietigd zou worden als het lichaam sterft. Op deze wijze komt men dan tot het geloof in een ziel, die ook na den dood zou voortbestaan, en tot wat Engels noemt de vervelende veronderstelling van de onsterfelijkheid van de ziel. Het dualisme, dat in een gescheiden bestaan van lichaam en ziel gelooft, is dus een vorm van idealisme.

Vele idealisten gaan niet zoover, dat zij het beslaan van de objektieve realiteit ontkennen, en alleen in het bestaan van de geest gelooven. Zij nemen, evenals de materialisten, het bestaan van een buitenwereld, onafhankelijk van den mensch aan, gelooven echter, dat er tevens een Geest is, die deze buitenwereld geschapen en ge- controleerd heeft. Een voorbeeld hiervan was de wijsgeer *Des- cartes* (1596—1650), die als volgt redeneerde. Het zekerste dat ik ken, is dat ik zelf besta. Mijn gedachten zijn dus objektief, wezen lijk. Nu kan ik mij iets denken, dat het toppunt van volmaaktheid is. Doch tot de volmaaktheid behoort ook het zijn. Dit toppunt van volmaaktheid bestaat dus objektief en ik noem het God. Dus bestaat God. Wij zouden al die volmaaktheden in God niet kunnen denken, indien hij niet waarlijk existerde. Door God krijg ik echter zekerheid, dat de wetenschap mij iets werkelijks leert. Deze wetenschap leert het bestaan van een geheel objektieve buitenwereld. Er is dus zoowel een God als een buitenwereld. Dus moet er een controle zijn door de Geest. Die Geest staat buiten de wereld en kennis ervan biedt de Godsdienst. Zoo kwam dan Descartes, ofschoon in de wetenschappen materialist, toch veilig weer in den schoot der moederkerk terug.

Een ander voorbeeld is de wijsgeer *Kant* (1729—1804). Kant erkende weliswaar het onafhankelijk bestaan van een buitenwereld, doch trok uit het feit, dat de feiten, die wij ervan weten, toch slechts door onze zinnen ervaren wordt, de gevolgtrekking, dat die buitenwereld zelf onkenbaar is (het „ding op zichzelf”, het „eigenlijke ding”, „Ding an sich”). Hij onderscheidde scherp tusschen de vorm van onze kennis en de empirische, door onze zinnen gegeven, inhoud. De vorm van de kennis verklaarde hij uit de bijzondere samenstelling van de menschelijke geest, die de ervaring indeelt, ordent, naar ruimte en tijd en soortgelijke algemeene schema's als oorzakelijkheid, afhan

kelijkheid, begrensdheid, de z.g. *kategoriën*. De rede verkrijgt volgens Kant niet de wetten van de natuur, doch schrijft ze aan de natuur voor. Zij vatten dan alle ervaring van de buitenwereld in vormen samen, die de geest zelf schept. Is dus tenslotte de geest de ordener, dan is er ook weer een God mogelijk. De koele redeneerder Descartes vond deze God door naar het volmaakte, de brave burgerman Kant vond deze God door naar den inspraak van zijn geweten te vragen. Uit de voor hem redelijkerwijze „onverklaarbare” begrippen goed en kwaad, leidde Kant dan het bestaan van God af. Hier vindt men dus eveneens een idealisme geplant op een ondergrond van materialisme. Dit was zoo onbevredigend, dat Kant's jongere tijdgenoot Hegel de knoop doorbakte en het hele „Ding an sich” uit de filosofie verwierp. Bij hem bleef toen alleen het idealisme over, hetgeen in Hegel's banden tot het meest volkomen uitgewerkte stelsel van idealisme voerde, dat ooit bestaan heeft. Het was zóó volkomen, dat het alle nadeelen van het idealisme ook het scherpste toont. Hegel's leerlingen Marx en Engels ontdekten, dat de wezenlijke resultaten bleven, doch dat deze nadeelen verdwenen, zoo men Hegel's idealisme consequent in het materialisme omzette, het aldus „van het hoofd op de voeten stelde”. Dit voerde, onder gebruikmaking van de ervaringen van de arbeidersbeweging in het moderne kapitalisme en van de natuurwetenschappen tot het moderne, het dialektische, materialisme.

Wij zien dus dat het materialisme een direkte bondgenoot is van wetenschap en techniek, terwijl het idealisme een verkapte of open vorm van godsdienst is. Materialisme heeft dan ook altijd zijn aanhangers gevonden onder revolutionaire elementen als de Fransche materialisten van de 18e eeuw, die de jonge bourgeoisie vertegenwoordigden in den strijd tegen het feodalisme, het grootgrondbezit en de kerk, of de kommunisten van tegenwoordig, vertegenwoordigers van het revolutionaire proletariaat. Daarentegen is het idealisme in al zijn schakeeringen, vooral sinds de bloei van natuurwetenschap en techniek, de geestesvorm van de reactie. Konservatieve wijsgeeren gaan hand in hand met de theologen om het goed recht der heersche klasse te verkondigen. „De geest heerscht over de stof” — deze uitdrukking is thans de filosofische formulering van het feit, dat de bourgeoisie moet heerschen over het proletariaat. In de laatste jaren hebben vooral fascistische elementen onder de wijsgeeren veel gepraat over deze voortreffelijkheid van de geest. Idealisme in de filosofie leidt tegenwoordig gemakkelijk tot fascisme in de politiek. Het moderne materialisme daarentegen, het dialektisch materialisme, is door Marx, Engels en Lenin ontwikkeld tot de basis van de leer

en de taktiek van het kommunisme, de revolutionaire theorie en praktijk van den strijd tegen kapitalisme en zijn laatsten spruit, het fascisme.

Een verkapte vorm van idealisme is ook de leer van de *ekonomie van het denken*, door den natuurkundige Mach (1838—1916) in het einde der 19e eeuw opgesteld, en die in kringen van natuurkundigen nog al aanhangers heeft. Volgens deze leer zou de mensch de neiging hebben steeds op de meest eenvoudige wijze de ervaring te verklaren. Indien ervaringsindrukken op twee verschillende wijzen begrepen kunnen worden, dan zal het menschelijk denken aan de eenvoudigste wijze de voorkeur geven. Op deze manier worden dan de natuurwetten verklaard als de meest eenvoudige wetten, die met het bekende ervaringsmateriaal in overeenstemming zijn, die dus dit materiaal verklaren kunnen. Het is duidelijk, dat dit weer idealisme is. De natuurwet bestaat volgens die leer niet in de objektieve realiteit, doch is een uitvindsel van de menschelijke geest, en wel van het zuinigheidsstreven van de menschelijke geest. Omdat de mensch op een bepaalde manier denkt, bestaan er bepaalde wetten in de natuur. Het materialisme leert, dat deze redeneertrant de zaken op den kop stelt. Is het „ekonomischer” te denken dat het licht uit deeltjes dan wel uit golven bestaat? Is het „ekonomischer” te denken, dat de gasmolekulen zich volgens toevalswetten dan volgens oorzakelijke wetten bewegen? Op de maatschappijwetenschap toegepast, komt de absurditeit nog meer uit. Is het „ekonomischer” te denken, vraagt Lenin in 1909, dat de Russische burgerlijke revolutie door de liberalen wordt doorgevoerd dan wel tegen de liberalen? Het eenige juiste in het beginsel, merkt Lenin op, is, dat het menschelijk denken „ekonomisch” is, als het de objektieve werkelijkheid juist af beeldt, en het criterium van deze juistheid is de praktijk, het experiment, de industrie. Doch dit is niet, wat Mach en zijn volgelingen bedoelen, omdat deze verklaring van Lenin een materialistische uitspraak is, die door het gebruik van het woord „ekonomisch” er overigens niet duidelijker op is geworden. Als beginsel van Mach is het idealistisch, en als zoodanig onwetenschappelijk. Onder namen als *empiriokriticisme* heeft het Machisme ook in de arbeidersbeweging een rol gespeeld.

Nog een andere verkapte vorm van idealisme is het *pragmatisme*, dat o.a. door den Amerikaanschen psycholoog James (1842—1910) ¹⁰ verkondigd, doch ook in Mach's school is ontwikkeld. Dit pragmatisme gebruikt een formule, die er op het eerste gezicht materialistisch uitziet. Het criterium van de juistheid eener opvatting, eener leer, eener bewering, is de praktijk, zegt het pragmatisme. Wil men weten of iets juist is, zie of het „werkt”. Wat in de praktijk „werkt”, uit- 18

komt, resultaten geeft, is juist, is waarheid, is objectieve realiteit. Niettegenstaande dit materialistische kleurtje is ook dit pragmatisme een armzalige vorm van idealisme. Want wie maakt uit of iets „werkt“? De mensch. Daardoor wordt weer de menselijke geest aangewezen tot de macht, die bepaalt wat waar is. Dat dit zoo is, blijkt wel hieruit, dat volgens James een godsdienst „waar“ is, als zij de geloovigen de stichting en de geestelijke kracht kan geven, die zij erin zoeken. Op die manier kan alles „waar“ worden, dromen, kabouterverhalen, Katholieke heiligen en gebedsgenezing. Dat alles geeft de geloovigen wel de bevrediging, die zij ervan /erwachten. Het pragmatisme is zoo miserabel, dat het niet eens een bevredigend antwoord kan geven op de vraag of Sinterklaas bestaat. De idealistische, de foute, kant van het pragmatisme is, dat het de praktijk als de *eenige* richtsnoer van de waarheid nemen wil. Dat doet de praktische zakenman, die zijn medemensch beoordeelt naar zijn succes, in gulden en centen uitgedrukt. Doch de materialistische leer zegt, dat de praktijk, techniek, industrie *tezamen* met wijsbegeerte en wetenschap de bronnen van de waarheid zijn. En al doen de heiligen nu nog zooveel wonderen voor de geloovigen, de wetenschap leert, dat de wonderen van de heiligen larie zijn en dan doet de praktijk van de geloovigen daar geen jota toe of af.

Omgekeerd is ook wijsbegeerte en wetenschap *alleen* niet voldoende om tusschen idealisme en materialisme te beslechten. Aan de studeertafel alleen wordt de slag niet beslist. Dit feit vergat het oude materialisme vóór Marx, dat zuiver theoretisch was. Hegel's idealisme is nooit in die fout vervallen, zooals idealisten vaak fouten vermeden hebben door materialisten begaan. Tegen die misvatting hebben Marx en Engels ten scherpste stelling genomen. „De hoofdfout van het materialisme tot nu toe” zei Marx in 1845, »>is dat het ding, de -werkelijkheid, de zinnelijkheid, slechts onder den vorm van het *objekt* of de *aanschouwing* is begrepen, doch niet als *menschelijke zinnelijke werkzaamheid*, als *praktijk*”. En verder: „De vraag, of aan het menselijk denken objectieve waarheid toekomt, is gefen vraag der theorie, doch een *praktische vraag*. In de praktijk moet de mensch de waarheid, d.i. de werkelijkheid en de macht, de aardsche toepasbaarheid van zijn denken bewijzen. De strijd over de werkelijkheid of niet-werkelijkheid van het denken, dat zich loshoudt van de praktijk, loopt over een vraagstuk van zuivere scholastiek.”

Nu een woord over de pogingen, gedaan om de scheiding tusschen materialisme en idealisme te verwateren. Hiertoe behooren allerlei schakeeringen van positivisme, agnosticisme en scepticisme. Het *positivisme*, dat door den Franschen wijsgeer A. Comte (1798—1857)

ontwikkeld is, beweert, dat men in de wetenschap niet naar oorzaken moet zoeken, doch zuiver op grond van waarneming „wetten” for- muleeren. Dit beteekent dat men eenvoudig alle beginselvragen in de natuurwetenschap vermijden wil en dus de onaangename consequen- ties van het materialisme ontvlucht. Het positivisme, dat bij Cointe dan ook in een raar godsdienstig gedoe verliep, was een typische denkrichting van de liberaal-demokratische bourgeoisie der 19e eeuw. Het mondde tenslotte uit in *agnosticisme*, een naam, in 1869 gegeven door een der bekendste aanhangers van deze leer in de 19e eeuw, de Engelsche bioloog *T. Huxley*, (1825—1895), leerling en vriend van Charles Darwin. Een agnosticus is letterlijk „iemand die niet weet”. Huxley’s wereldbeschouwing was een vrijwel consequent doorgevoerd materialisme, dat echter bij de vraag naar het bestaan van God bleef staan en het antwoord daarop onmogelijk achtte. Als een gevolg bleven er in Huxley’s wereldbeschouwing nog allerlei idealistische hoekjes en gaatjes over, doch meer als toevallige resten in een overigens materialistische denkwijze. Engels noemde daarom de agnostici van het soort Huxley „beteuterde materialisten”. Nog iets verder dan Huxley ging een andere natuurwetenschappelijke geleerde uit de 2e helft der 19e eeuw, *Emil du Bois Reymond* (1818—1896), die in 1872 naast het „ignoramus” het „ignorabimus” — naast „wij weten niet” het „wij zullen niet weten” — uitsprak. Du Bois Rey- mond ging zoover, dat hij in 1880 zelfs zeven z.g. wereldraadselen opsomde, vraagstukken, waarover nooit een juiste uitspraak is te geven, waardoor ook hij midden tusschen idealisme en materialisme bleef zweven. *Ernst Haeckel* (1834—1919) heeft indertijd de handschoen opgenomen en getoond, op een wijze, die in sommige punten ook voor den dialektischen materialist geldigheid heeft, dat de „zeven wereldraadselen” voor den materialist geen raadselen zijn — doch ook Haeckel schrikte voor den naam „materialist” terug en noemde zich „monist”, wat „voorstander van de eenheid van natuur en geest” beteekent (tegenover „dualist”) een naam, die het wezenlijke karakter van het materialisme verdoezelt.

Het *skepticisme* is na verwant aan het agnosticisme, doch waar het agnosticisme overhelt naar het materialisme, laat de scepticus het na, om ook maar eenige uitspraak te laten gelden. Sceptis beteekent twijfel, de scepticus is een twijfelaar. Door de sceptici van de Griek- sche oudheid is voortreffelijk kritisch werk geleverd, dat de opbouw der wetenschappen is ten goede gekomen. Nog steeds kunnen sceptici, die in hun eigen speciale gebied vaak in het geheel geen twijfelaars zijn, op beperkt gebied voortreffelijk werk verrichten, doch hun

levensbeschouwing is verwarrend en werkt verlamdend op iedere handeling.

De goedkoopste soort van verdoezeling van het verschil tusschen materialisme en idealisme is het gebruiken van verwarrende en vage termen, waardoor eigenlijk geen mensch meer precies begrijpt, waar het om gaat. Deze methode is in „filosofische” geschriften zeer algemeen doorgevoerd, ook in Holland. Allerlei soorten van „kultuur- filosofen”, volksuniversiteits-sprekers, theologiseerende vrijdenkers en vrijdenkende theologen, trachten ook de arbeidersklasse op deze manier op „diepzinnige” wijze te verwarren. Het materialisme wordt dan ingevoerd met termen als realisme, naturalisme, enz., waardoor er kans is in het materialisme idealistische elementen binnen te smokkelen. Een voorbeeld uit velen is het boekje van J. D. Bierens de Haan, „De strijd tusschen idealisme en naturalisme in de 19e eeuw” (Volksuniversiteitsbibliotheek 46, 1929) waarin het „naturalisme” gedefinieerd wordt als volgt: „Dit acht de natuurorde niet maar een onderdeel der werkelijkheid, doch de werkelijkheid zelve. Dat de wereld ons gegeven is als een som van verschijnselen en dat het verband van deze ligt in de verschijnselen zelf, is naturalistische these”. Dat deze verwarde bepaling, die nog alles kan omvatten!, inderdaad is opgesteld omdat aan den schrijver het wezenlijk verschil tusschen idealisme en materialisme is ontgaan, blijkt daaruit, dat hij onder het 19e eeuwsch naturalisme samenvat het natuurwetenschappelijk materialisme, het „spiritualisme” (waarmee Mach’s leer bedoeld wordt) en het positivisme, dus allerlei schakeeringen van idealisme en materialisme, terwijl hij het dialektisch materialisme (en alleen in zijn beperkte vorm van historisch materialisme) nauwelijks eenige verachtende woorden waardig keurt. Uit deze hutspot van meeningen moet de lezer — het boek is bovendien nog voor leeken geschreven — maar zien wijs te worden. Een zelfde soort van verwarring stichtende „wijsbegeerte” heeft Engels in 1878 in zijn „Anti-Dühring” belicht.

3. De Dialektiek

De dingen en hun beelden, de begrippen, staan niet op zichzelf. Zij behooren tot één werkelijkheid, stellen bepaalde gedeelten van deze werkelijkheid voor. Doch reeds op het eerste gezicht is de natuur, de menschengeschiedenis, alles waarin zich de werkelijkheid openbaart, een oneindig samenstel van verbanden, van samenhangen, van wisselwerkingen!, waarin alles verknoot en verbonden is, waarin niets is,

doch alles ontstaat en vergaat. De oude Grieksche filosofie heeft dit al bij monde van Heraklitus uitgesproken: „Alles vloeit. Niet tweemaal kan men in dezelfde rivier stappen”. Doch met de ontdekking van deze eindeloze verandering, hoe juist ze ook zijn moge, komen wij er niet. Wij moeten precies te weten komen, hoe die verandering zich voltrekt, wat die samenhang is, hoe de wisselwerking verloopt. Deze taak, die het dagelijksch levten reeds opneemt, wordt in de wijsbegeerte, de natuurwetenschap, de geschiedenis en andere wetensgebieden verder volbracht. Daarbij komt ordening in de begrippen en in ons inzicht van de werkelijkheid, omdat elk begrip overeenkomt met een bepaald ding of met een bepaalde zijde van de objektieve realiteit.

Nu heeft die manier, waarop wij de objektieve werkelijkheid afbeelden, een eigenaardige karaktertrek. Ofschoon wij weten, dat er een oneindige samenhang van alle dingen is, handelen wij in het dagelijksche leven zoowel als in de wetenschap precies daartegen in. Elk begrip, elk beeld is verkregen door iets af te zonderten uit het geheel, iets te beschouwen zonder het verband met alle andere dingen. Wij spreken van een stoel, een hond, een zomer, een uur, ejen gedachte, en steeds hebben wij daarbij iets bepaalds op het oog, iets dat afgescheiden is van alles, dat niet een stoel, een hond, enz. is.

Verdere bestudeering van die afgezonderde stelsels levert weer nieuwe afgezonderde stelsels, de pooten van de stoel, de wormen in die pooten, de haren van de hond, enz. Dat is natuurlijk allemaal volkomen gerechtvaardigd. Ons geheele leven berust op het makten van zulke afzonderlijke stelsels. De wetenschap gaat vooruit, niet alleen door het vormen van steeds nieuwe zulke stelsels, doch vooral door het juiste, het handige, afzonderen. Het groepeeren van planten en dieren in soorten en families, het ontleden der stoffen in hun elementen, die elementen weer in molekulen, enz. zijn voorbeelden van een afzonderen, dat tot groote resultaten heeft geleid.

Intusschen brengt dit eindeloos bekijken van stelsels, die uit het geheel worden afgezonderd en apart beschouwd, weer zijn eigenaardige nadeelen mee. Wie lang genoeg zich uitsluitend erop heeft toegelegd, de dingen apart te zien, verliest het verband uit het oog. Wie in de werktuigkunde lang genoeg een lichaam als geheel afgescheiden van de omgevende ruimte heeft beschouwd, gelooft ten slotte dat die twee geheel geen betrekkingen tot elkaar onderhouden. Wie lang genoeg over demokratie heeft gesproken als volledig gescheiden van diktatuur, vergeet dat die twee ook verwant zijn. Wie lang genoeg over getallen op de manier van de gewone rekenkunde gepraat heeft, vergeet vaak dat elke eenheid tevens een veelheid is en dat honderden böomen nog niet een woud behoeven te vormen, al

bestaat een woud uit honderden boomen. Hetzelfde geldt op elk gebied. Een boom is onder omstandigheden wel als een afgezonderd stelsel te beschouwen, bij voorbeeld zoolang wij de schors, of zijn ouderdom, willen onderzoeken. Doch zoodra wij het groeiproces willen beschouwen, gaat het niet meer. Dan moet de grond, waarin de boom staat, de zon, de lucht, in aanmerking genomen worden, en blijkt het plotseling, dat eigenlijk het geheele heelal bij het groeiproces betrokken is.

De opvatting, die zich uitsluitend met afgezonderde stelsels bezig houdt en afziet van het verband, dat zij met het geheel hebben heet *metafysisch*. De andere opvatting, die de dingen in hun geheel, in hun ontwikkeling, in hun duizend en één verbanden beschouwt, heet *dialektisch*.

Het blijkt den dialektikus, dat absoluut gescheiden begrippen niet bestaan, dat begrippen, en dus ook de dingen, in elkaar overgaan. Hij moet daarom de draagwijdte van elk begrip volgen en nagaan, hoe elk begrip weer „omslaat” in het andere. De werkelijkheid, die groot en klein, duister en licht, oorzaak en gevolg, zijn en worden, goed en kwaad, schoon en leelijk, omvat, omvat dus alle tegenstellingen in één. Kennis van de werkelijkheid leert, hoe het eene begrip over kan gaan in een tegengesteld begrip. Eén stuk werkelijkheid kan de meest verschillende en tegenstrijdige elementen vereenigen. Nemen wij b.v. het kapitalisme. Het bevat uitbuiters en uitgebuiten, die in bitteren klassenstrijd elkaar bestrijden. Het bevat onderdrukkende en onderdrukte nationaliteiten, tegenstellingen van klasse, ras, sekse. Toch vormen al die tegenstrijdige elementen een eenheid, de eenheid van het economisch stelsel, dat kapitalisme heet. Zonder die tegenstellingen, zonder die strijd was die eenheid niet mogelijk, omdat het kapitalisme niet kan bestaan zonder ondernemers en arbeiders en zonder al die andere tegenstellingen. Doch onder die tegenstellingen, en juist *door* die tegenstellingen, ontwikkelt het stelsel zich. Het kapitalisme is niet statisch, niet onveranderlijk, doch dynamisch, in altijd durende ontwikkeling begrepen. Te ontdekken, dat in ieder ding, in ieder stelsel, tegenstrijdige elementen voorkomen, is tevens te ontdekken, dat er groei, ontwikkeling, is. Aan elk begrip — en dus aan elk ding — zijn dus oneindig veel andere begrippen — en dus dingen — verbonden, die allen in samenhang voorkomen, ondanks hun verscheidenheid en zelfs tegenstrijdigheid. Dit toont, hoe het gescheidene iets gemeenschappelijks heeft en dat het gemeenschappelijke gescheiden is Elk ding, elk begrip is, om met den Hegelschen filosoof *G. J. P. J. Bolland* te spreken, een ongescheiden gescheidenheid van eigenschappen. Deze eigenschappen, die elkaar in één opzicht

uitsluiten, sluiten elkaar toch niet uit in ander opzicht. Wij zeggen dat het ding een eenheid van tegenstellingen, of, met Bolland een *eenheid van tegendeelen* is. In deze eenheid van tegendeelen ligt de 'ontwikkeling.

Dit ééne boek heeft tweehonderd bladzijden jen kost vier gulden. Dat één, vier en tweehonderd elkaar uitsluiten, weten we van school. Toch sluiten zij elkaar niet zoozeer uit, dat ze niet in één ding verwezenlijkt kunnen worden. Ook in ander opzicht is er ie'ts gemeenschappelijksch. Zoo is het gemeenschappelijke aan één, vier en tweehonderd, dat ze allen getallen zijn. Getallen zijn één en toch weer gescheiden. Niet alleen de rekenkunde, doch ook de praktijk van het dagelijksch leven maakt ons precies duidelijk, in hoeverre zij één en in hoeverre zij gescheiden zijn.

Wij kunnen dus ook zeggen, dat de dialektiek de dingen en daarmee de begrippen als eenheid van tegendeelen bestudeert. De dialektiek bestaat dus, omdat alle dingen als deelen van de werkelijkheid gescheiden zijn, en toch weer tot die ééne en dezelfde werkelijkheid behooren, die zich op oneindig vele -wijzen openbaart.

Laten wij Engels aan het woord om ons de dialektiek aan verschillende voorbeelden verder duidelijk te maken.

„Voor den metafysicus”, zegt Engels in de „Anti-Dühring”, staan de dingen en hun afbeeldingen, de begrippen, ieder apart. Elk moet na en zonder het andere beschouwd worden, zij zijn vaste, onwrikbare, voor altijd gegeven, voorwerpen van onderzoek. Hij denkt in onverzoenbare tegenstelling. Zijn ja is ja, zijn neen is neen, wat daarboven is, is uit den booze. Een ding voor hem óf bestaat, óf bestaat niet, een ding kan even zoo weinig zichzelf en tegelijk een ander ding zijn. Positief en negatief sluiten elkaar absoluut uit, oorzaak en werking staan evenzoo in scherpe tegenstelling tot elkaar. Deze manier van denken schijnt ons op het eerste gezicht daarom uiterst aannemelijk, omdat ze met het z.g. gezonde menschenverstand overeenkomt. Doch het gezonde menschenverstand, hoe fatsoenlijke kameraad het ook in het huisbakken gebied zijner vier wanden is, beleeft allerwonderlijkste avonturen als het zich op het wijde gebied van het onderzoek begeeft. De metafysische gedachtenwijze, al is zij ook op vele gebieden gerechtvaardigd of zelfs -noodzakelijk, stoot toch op den duur op een grens, waar ze eenzijdig en begrensd wordt en zich in tegenstrijdigheden verward, omdat ze vanwege de boomen het bosch niet kan zien. Voor alledaagsche gevallen weten wij b.v. met alle nauwkeurigheid, of een dier bestaat of niet, doch bij nauwkeurig onderzoek vinden wij, dat dit een hoogst ingewikkelde zaak is, zooals de rechtsgeleerden heel goed weten, die zich te vergeefs hebben

geplaagd om een redelijke grens te vinden, waar voorbij de om- brenging van het kind in het moederlichaam moord is. Even.' onmogelijk is het, het moment van den dood vast te stellen, daar de fysiologie leert, dat de dood niet een gebeurtenis is, die in één oogenblik plaats vindt, doch een heel ingewikkeld proces is. Evenzoo is ieder organisch wezen op ieder oogenblik hetzelfde en niet hetzelfde, op ieder oogenblik verwerkt het toegevoerde stoffen en scheidt het andere af, op ieder oogenblik sterven cellen van het lichaam en» vormen zich weer andere, na kortere of langere tijd is de stof van dit lichaam geheel vernieuwd zoodat elk organisme steeds hetzelfde en toch weer wat anders is. Ook vinden wij bij nauwkeuriger toezien, dat de beide polen van een voorwerp, de positieve en de negatieve pool, evenzoo onscheidbaar als tegengesteld zijn, en dat zij elkaar, ondanks hun tegenstrijdigheid, doordringen. Evenzoo hebben» oorzaak en gevolg allen in de toepassing op één apart geval beteekenis, doch zoodra wij het aparte geval in zijn algemeene samenhang met het wereldgeheel bekijken, gaan zij samen, daar hier oorzaken en werking voortdurend van plaats wisselen, zoodat nu eens hetzelfde werking heet, wat elders oorzaak heet.”

„Al deze gebeurtenissen en denkmethoden,” gaat Engels voort, „passen niet in het gareel van het metafysische denken. Doch voor de dialektiek die de dingen en hun beelden in hun wezenlijke samenhang, hun beweging, hun ontstaan en vergaan, beschouwt, bevestigen al deze beschreven gebeurtenissen haar eigen} methode. De natuur is de toetssteen van de dialektiek, ten wij moeten werkelijk erkennen, dat de moderne natuurwetenschap er uiterst en dagelijks aangroeiend bewijsmateriaal voor heeft geleverd. Daar er echter tot nu toe uiterst weinig geleerden zijn, die dialectisch hebben loeren denken, is de grenzcloozc verwarring te begrijpen, die thans in de theoretische natuurwetenschappen heerscht, en die leeraar en leerling, schrijver en lezer, tot vertwijfeling brengt.”

Tot zoover Engels. Wat hij zegt over de natuurwetenschap, geldt tevens voor de geschiedenis zoowel als voor andere maatschappijwetenschappen. De geschiedenis der menschheid na het primitieve kommunisme, leerden Marx en Engels, is een geschiedenis van klassenstrijden, waarbij het resultaat ontstaat uit de botsing van tegenstellingen, van patriciër en plebejer in de oudheid, van heer en slaat in de Middeleeuwen, van kapitalist en arbeider in het kapitalisme. Het kapitalisme zelf is een eenheid van tegendeelfen, een eenheid van bourgeoisie en proletariaat, van uitbuitende en van uitgebuite klassen, die elkaar bestrijden, doch tevens samen één ekonomisch geheel vormen. Deze dialektiek voert tot de proletarische revolutie,

waarin de eenheid binnen het kapitalisme uiteenspringt, en een nieuwe eenheid van tegendeelen in de proletarische diktatuur ontstaat.

Zoo is ook het proletariaat één, en toch bestaat het uit miljoenen individuen, het proletariaat heeft één belang, en toch hebben de individuen allen hun eigen belangen, die soms tegengesteld zijn. Het proletariaat ontwikkelt zich uit andere klassen, uit kleinburgers en boeren, zoodat het een eenheid is van steeds weer wisselende eenheden. Zijn nederlagen, als Parijsche Kommune, zijn tevens overwinningen, want zonder de lessen van de nederlagen kan de latere overwinning niet behaald worden. De Kommune van Parijs is het voorspel van de Russische revolutie.

Uit het voorgaande blijkt, dat er onderscheid te maken is tusschen *objektieve dialektiek*, de eenheid van tegendeelen in de werkelijkheid, en daarmee korrespondeerende *subjektieve dialektiek*, de eenheid van tegendeelen in de begrippen. Subjektieve dialektiek moet overeenstemmen met de objektieve dialektiek, omdat ze zich nooit mag laten scheiden van de werkelijkheid.

Toch heeft er in de praktijk altijd een zekere scheiding plaats tusschen objektieve en subjektieve dialektiek, omdat de begrippen nooit volkomen de werkelijkheid waar afbeelden, en bovendien de mensch altijd weer fouten maakt. Eigenlijk brengt elk begrip al reeds een scheiding in de werkelijkheid aan, en verstoort daarmee de eenheid. In den klassenstrijd moet de arbeidersklasse steeds de subjektieve dialektiek naar de eischen der objektieve dialektiek veranderen en verbeteren. Elke onjuiste schatting van de klasseverhoudingen brengt foute politiek en daarmee de kans voor nederlagen. Elk begrip heeft nu eenmaal de neiging, voort te bestaan, ook al dekt het niet meer de werkelijkheid, met het gevaar dat fraseologie ontstaat waar begrijpen taak is. De politiek van de Deutsche S.D.P. vóór de Hitlerperiode geeft een goed voorbeeld van volslagen gebrek aan kon takt tusschen werkelijkheid en voorstelling.

Een ander soort scheiding tusschen subjektieve en objektieve dialektiek voltrekt zich in de wetenschap, waar de begrippen de neiging hebben zelfstandig voort te leven, schijnbaar los van de werkelijkheid. Hoe abstrakter de wetenschap, des te grooter het gevaar. In de logika of de wiskunde is de afstand tusschen begrip en het korrespondeerende ding zóó groot geworden, dat het schijnt, of we daar „zuivere” begrippen hebben, door dert mensch geschapen, zonder verband met de werkelijkheid. Toch blijkt elke keer weer verrassend, hoezeer de subjektieve dialektiek daar tenslotte, ondanks wat vele geleerden zeggen, weer met de objektieve dialektiek overeenkomt, wanneer het blijkt, hoe zulk een abstrakte leer weer toepassing vindt, en hoe

atomen of elektrische stroomen of zelfs levende wezens een dialektiek volgen, die in de boeken als „zuiver begrip” is afgeleid.

Lenin heeft in nagelaten papieren getracht de wetten van de dialektiek te onderzoeken. Daarbij heeft hij de dialektiek in verschillende bestanddeelen ontleed. Volgens hem heeft men bij een dialektisch onderzoek de volgende kanten te bezien: 1. de objectiviteit der beschouwing (gden voorbeelden, geen uitstapjes, doch het ding zooals het is), 2. het totale geheel der vele *betrekkingen* van dit ding tot andere dingen, 3. de ontwikkeling van het ding (en van het beeld), zijn eigen beweging, zijn eigen leven, 4. de innerlijk tegenstrijdige *neigingen* (en zijden) in het ding, 5. het ding (beeld enz.) als som **en eenheid van tegendeelen**, 6. de strijd, resp. de ontvouwing der tegenstellingen, het weersprekende dier bestrevingen, enz. 7. de ver-eeniging van ontleding en samenvatting, de ontbinding der enkele deelen en het samenstel, de sommecring van deze deelen tezamen, 8. de betrekkingen van ieder ding (het beeld enz.) niet alleen veelvoudig, doch algemeen, universeel; ieder ding (beeld, proces, enz.) is met elk ander verbonden, 9. niet alleen eenheid van tegendeelen, doch *overgangen van iedere* betrekking, iedere hoedanigheid, ieder trekje, iedere zijde, iedere eigenschap in *ieder* ander ding (ook in zijn tegenstelling?) 10. oneindig proces van ontdekking van nieuwe zijden, betrekking enz., 11. oneindig proces van verdieping van kennis van het ding, van de verschijningen, processen, enz., door de menschen, van de verschijning naar het wezen en van het minder diepe naar het diepere, 12. van samengaan tot kausaliteit en van de eenc vorm van samenhang en wederzijdsche afhankelijkheid tot een andere, diepere, algemeenere, 13. de herhaling van zekere trekken, eigenschappen, enz., van het lagere stadium in het hoogere, en 14. de schijnbare terugkeer tot het oude (de negatie van de negatie), 15. de strijd van den inhoud met den vorm en omgekeerd, het afwerpen van den vorm, de omvorming van den inhoud, 16. de overgang van de quantiteit in de qualiteit en *vice versa*. (15 en 16 zijn voorbeelden van 3).

Men kan een clement van de werkelijkheid nemen) en het trachten dialektisch te ontleden naar de aanwijzingen van Lenin, b.v. het kapitalisme. Men beseft dan, 1. hoe het kapitalisme als geheel objectieve werkelijkheid is, 2. alleen begrepen kan worden door het geheel van zijn betrekkingen tot andere maatschappijvormen, 3. hoe het zich, krachtens zijn eigenschappen zelf, uit het feodalisme ontwikkelt en in het socialisme mondt, 4. hoe voor het begrijpen ervan de klasstegenstellingen onderzocht moeten worden, en 5. gevonden moet worden wat het kapitalisme voor iedere klasse be- teekent enz. Deze zelfde ontleding nu vindt men tot in kleinigheden

uitgewerkt in Marx' „Kapitaal”. Bestudeering van dit boek langs de aangegeven lijnen wordt daarmee een bestudeering van de dialektiek. Het is geen toeval, dat Marx zich bij het schrijven van dit boek door Hegel's „Logika” tot vaak in den stijl heeft laten inspiereeren. Toen Lenin bemerkte, hoezeer Hegel's werk Marx beïnvloed had, riep hij uit, zinspeelend op het gebrek aan Hegel kennis bij de Marxisten van zijn tijd: „Dus heeft tot nu toe geen enkele Marxist Marx begrepen!” Op dezelfde manier loont het, Lenin's meesterwerken van dialektiek te bestudeeren, b.v. zijn „Imperialisme”, of „Wat te doen”. Andere meesterwerken van dialektiek, zelfs van materialistische dialektiek, zijn Darwin's „Ontstaan der soorten”, of Balzac's „Menschelijke Komedie”. De grootste levende dialekticus is wel Stalin.

Men kan Lenin's ontleding ook op een natuurwetenschappelijk onderwerp toepassen, b.v. op een elektron, en krijgt op deze wijze de dialektiek, en daarmee de wetenschap, van het elektron. Men begint met de objectiviteit van het elektron vast te stellen, bestudeert dan zijn betrekking tot atoom, molekuul, lichtquantum, enz., de bewegingen van het elektron, de verbindingen, lost de vergelijkingen op, die deze verbindingen uitdrukken, ontdekt, dat het elektron oen eenheid van de tegendeelen, een deeltje-golf is, toont aan hoe het golfkarakter de eigenschappen van het deeltje bepaalt en omgekeerd, enz. Evenzeer kan men een biologisch begrip dialektisch ontleden, b.v. de soort, of een begrip uit de kennisleer als de kausaliteit, of de natuurwet. Dit toont aan, dat wij met de dialektiek, en wel met de materialistische dialektiek, *de algemeene methode van de wetenschap* hebben ontdekt, en dit omdat de objectieve realiteit zelf oneindige schakeering en samenhang heeft, kortom zelf dialektisch is.

Hieruit volgt, *dat er geen absoluut verschil tusschen de verschillende wetenschappen bestaat*, dat er geen afscheidingen en verdeelingen zijn, die onoverbrugbaar zijn, omdat daarbij geheel verschillende methoden gebruikt zouden worden. De dialektische methode, aangewend op de natuur, geeft de natuurwetenschap, aangewend op de maatschappij, geeft de maatschappijwetenschap, aangewend op het kenvermogen, geeft de kennisleer. Naar mate de dialektische methode beter, dieper, vollediger, wordt toegepast, naar die mate ontsluit de wetenschap. beter, dieper, vollediger de waarheid. Dit heeft dus niets te doen met het bepaalde vak. Vele burgerlijke onderzoekers beweren, dat er drie gescheiden deelen van weten zouden zijn, logica-wiskunde, natuurwetenschap en maatschappijwetenschap. De eerste zou de „waarste” zijn, de laatste de minst „ware”, omdat ze de minst „zekere” is. Kant, de burgerlijke idealist, heeft zelfs beweerd

dat iedere bijzondere natuurwetenschap slechts in zooverre eigenlijke wetenschap is, als daarin wiskunde wordt gebruikt. Dit is historisch te begrijpen, omdat de wiskunde de eerste wetenschap is geweest, waarin de dialektische methode werd toegepast. Daardoor is gedurende de 17e en 18e eeuw de wiskunde de modelwetenschap geweest, niet zoozeer door haar inhoud, dan wel door haar dialektische methoden (vooral de differentiaal- en integraalrekening). Volgens Kant (1786) was b.v. de scheikunde geen eigenlijke natuurwetenschap. Doch thans hebben vele andere wetenschappen eveneens de dialektische methode toegepast, niet alleen de natuur- en scheikunde, doch ook de biologie sinds Darwin, en de maatschappijwetenschap sinds Marx en Engels. Dat de bourgeoisie nu toch met het oude praatje aankomt is het gevolg van het feit, dat zij de dialektische methoden in de maatschappijwetenschappen niet wenscht toe te passen en daardoor met deze wetenschappen niets weet te doen. De dialektiek in de maatschappijwetenschappen toont hoe de bourgeoisie ten ondergang gedoemd is, en dit wil zij in struisvogelpolitiek niet vernemen. Geschiedenis is daardoor voor de bourgeoisie een verwarde opsomming van feiten zonder leidende draad, economie een leer, die geen kans ziet van de feiten rekenschap te geven, zedeleer een hoop praatjes, die met het leven in gering verband staan. Dit is de oorzaak van de bewering, als zou de maatschappijwetenschap minder zeker zijn dan de natuurwetenschap of de wiskunde. Wiskundige methoden, kunstmatig aangewend op een economie, waarin geen dialektische methode wordt doorgevoerd (als vaak in de z.g. ekonometrie en dergelijke vakken wordt gepoogd), kunnen daarom geen zier tot verdere verklaring helpen, stichten integendeel nog meer verwarring. Zij trachten de gedachte ingang te doen vinden, dat den economie, waarin de wiskunde, z.g. de „zekerste” wetenschap, wordt aangewend, zelf daardoor zeker wordt en behooren dus tot die veelsoortige pogingen, de burgerlijke maatschappij voor eeuwig te verklaren. Eerst een marxistische maatschappijbeschouwing kan voor een redelijke aanwending van deze methoden voeren, het kaf van het konen scheiden en ook hier de waardevolle elementen, reeds in de burgerlijke wetenschap ontwikkeld, tot hun recht doen komen.

De leer, dat er slechts één wetenschap bestaat, die gekenmerkt is door het aanwenden van één bepaalde methode, de dialektiek, op de objektieve realiteit, is niet typisch voor het materialisme, doch is met alle duidelijkheid reeds door Hegel uitgesproken. In Hegel's „Phae- nomenologie” wordt aangetoond, hoe dezelfde dialektische methode toegepast kan worden op alle gebieden, van de kennisleer en de natuur

tot het recht, de zedeleer, de kunst len — als bij den braven staatsburger Hegel vanzelf spreekt — de godsdienst. En ofschoon Hegel daarbij fouten maakte, toonde hij de mogelijkheid van zulk een werk duidelijk aan, en leverde belangrijk pionierswerk voor de moderne, de materialistische, dialektiek.

Dit brengt ons tot de vraag: hoe staat het nu met Hegel's beroemde „trichotomie”, zijn „driedeeling”? De dialektiek verloopt bij Hegel zeer vaak volgens een bepaald schema, dat van „these, antithese, synthese”, of „stelling, tegenstelling, samenstelling”. Tegenover de these komt zijn tegenstelling of negatie, de antithese, te staan, terwijl de eenheid van beiden de negatie der negatie, de synthese is. Zoo zijn de hoofdafdeelingen van Hegel's „Phaenomenologie”: bewustzijn (these), zelfbewustzijn (antithese), verstand (synthese). Een andere driedeeling uit de „Logika” is: qualiteit, quantiteit, maat. Nóg een andere is: zedelijkheid, beschaving, moraliteit. Dit is alles niet verkeerd, omdat het wezen van de dialektiek eenheid van tegenstellingen is, doch dit kan op vele len velerlei wijzen tot uiting gebracht worden, waarvan de trichotomie er één is. Hegel heeft, ondanks het feit, dat hij zelf tegen overdrijving heeft gewaarschuid, met zijn driedeeling de dialektische methode vaak wat te zeer naar één patroon bewerkt, heeft voor de oneindige vertakkingen van het dialektische denken te zeer één vorm gekozen, die dan ook meer dan eens het gekunsteld karakter van zijn idealistisch systeem heeft versterkt. Soms neemt de dialektische verhouding de vorm van een driedeeling aan, maar anders ook weer niet. Daarom hebben Marx en Lenin de trichotomie over het algemeen niet gebruikt, al waren zij niet bevreesd haar aan te wenden als het materiaal daartoe de aanleiding gaf. Als Marx de geschiedkundige strekking van de kapitalistische accumulatie beschrijft, komt hij met „de onteigenaars worden onteigend” tot een Hegelsche trichotomie (vroegkapitalisme, grootkapitalisme, socialisme) en wijst er ook met nadruk op. Zij luidt:

„De uit de kapitalistische produktiewijze ontstane kapitalistische verwervingsmethode, dus de kapitalistische privaateigendom, is de eerste negatie van het individueele, op eigen arbeid berustende privaateigendom. Doch de kapitalistische produktie brengt met de noodzakelijkheid van een natuurproces haar eigen negatie voort. Ze is negatie der negatie. Deze herstelt niet wederom het privaateigendom van den arbeider, doch wel den individueelen eigendom op grondslag van het resultaat van het kapitalistische tijdperk: van de koöperatie en het gemeenschappelijk bezit van de aarde len de door de arbeid zelf geproduceerde produktiemiddelen.” (Kapitaal I, afdeeling 7, hoofdstuk 24, No. 7).

Ten slotte moeten wij nog waarschuwen tegen een fout, waarin men gemakkelijk kan vervallen door de methode van de algemeene wetten der dialektiek, en dus de algemeene wetten van de objektieve werkelijkheid, aan *voorbeelden* te bewijzen.

Wij hebben hier in navolging van Engels deze methode gevolgd. Lenin heeft er echter op gewezen, dat dit het gevaar meebrengt, de wet te zeer te zien als de *som van de voorbeelden*. De methode is uitstekend als een middel, om de dialektiek populair uiteen te zetten en daarom had Engels gelijk ze te gebruiken. Maar het algemeen karakter van de wet komt daardoor onvoldoende uit.

Lenin, in zijn aantekeningen over de grondslagen der materialistische dialektiek (1915, 1916), drukt zich daarbij als volgt uit:

„Identiteit der tegenstellingen (misschien beter: Hun eenheid — ofschoon het verschil tusschen de uitdrukkingen identiteit en eenheid hier niet bijzonder wezenlijk is, in zekeren zin zijn beide juist —) beteekent erkenning (onthulling) van de elkaar tegensprekende, elkaar uitsluitende, tegengestelde, strekkingen in alle verschijnselen en natuurprocessen (zoowel geestelijke als maatschappelijke). De voorwaarde van de kennis van alle wereldprocessen in hun „zelfbeweging”, in hun spontane ontwikkeling in hun levende leven is de kennis ervan als eenheid van tegendelen.”

Deze opmerking kritiseert de „voorbeelden-methode”, waar ze ook gebruikt mag worden om de elementen van de dialektiek te verklaren. Eigenlijk moest men, zooals Lenin tevens opmerkt, aan elke willekeurige stelling, als aan een cel, de kiem van alle elementen van de dialektiek verklaren en aldus aantonen, dat de dialektiek kenmerkend is voor de menschelijke kennis in haar geheel en dus ook voor de objektieve realiteit. Lenin geeft een voorbeeld:

„Laten we met het meest eenvoudige, het meest gewone, het meest algemeen voorkomende beginnen, met willekeurige uitspraken zooals: de bladeren van de boom zijn groen. Johan is een mensch, een poedel is een hond enz. Reeds hier hebben wij een dialektiek (zooals Hegel op geniale wijze heeft opgemerkt), *n.l. het individueele is iets algemeens*. Dus zijn tegenstellingen (het individueele is tegengesteld aan het algemeene) identiek: het individueele bestaat slechts in die samenhang, die tot het algemeene voert. Het algemeene bestaat slechts in het individueele, en door het individueele. Ieder individueel ding is (op de een of andere manier) iets algemeens. Al het algemeene vormt een deel, of een zijde, of het wezen van het individueele.”

De dialektiek is de kennistheorie zoowel van Hegel als van het Marxisme. Deze zijde moet men scherp naar voren brengen, al moet

men exen scherp verklaren, dat tusschen beide vormen van dialektiek een groot verschil is, dat men de idealistische en de materialistische dialektiek niet eenvoudig gelijk mag stellen, doch dat de laatste de geheele omwerking van de eerste, en daarbij de voortzetting op een hooger standpunt is.

4. Ondialektische opvattingen

Allerlei opvattingen staan tegenover de dialektische methoden. Twee soorten hiervan verdienen speciaal de aandacht.

A. De ontkenning van de eenheid der tegendeelen, de beschouwing van ieder deel op zichzelf, gescheiden van alle andere deelen, buiten den algemeenen samenhang, die tusschen de dingen bestaat. Deze verstarring van begrippen is, zooals wij reeds opmerkten, de *metafysische opvatting*.

B. De willekeurige samenstelling van tegenstrijdigheden zonder nauwkeurige studie, of zij de objectieve werkelijkheid afbeeldt. Hiertoe behoort het *eklecticisme*, dat brokken van verschillende levens- schouwingen naar persoonlijke smaak bijeenzoekt. Een stap verder, en we komen tot opvattingen als „alles is betrekkelijk”, of „ieder heeft van zijn standpunt gelijk” (soms *relativisme* genoemd). Geschiedt de verstarring der begrippen of de samenstelling van tegenstrijdigheden met het uitgesproken oogmerk, verwarring te stichten, dan spreekt men van *sofistiek*.

In de metafysische gedachtenwijze is er geen plaats voor de einde- looze verbanden, die de werkelijkheid kent, en blijft alleen een klein gedeelte van de werkelijkheid over, het statische, het onveranderlijke. Veel verder dan tot eten *rangschikking* van de stof, en vaak nog een foute, onwijsgheerige, rangschikking, komt ze niet. Elk ding, elk begrip, krijgt zijn eigen etikette, en daarmee is het afgelopen.

Élke wetenschap kent een metafysische periode, waarin juist dit etiketteeren plaats vindt. In de natuurkunde moesten eerst eenvoudige proeven met luchtdruk, vallende lichamen, warmteverschijnselen, electricische ladingen plaats vinden voor de algemene verbanden als de wet tot behoud van de energie, de overgang van warmte in electriciteit, van mechanische beweging in warmte enz., gevonden konden worden.

Eenzoo is de overgang in de plant- en dierkunde van *Linnaeus* (1747), die een classificatiestelsel van planten en dieren! opstelde, tot *Darwin* (1859), die de ontwikkelings- of evolutieleer invoerde, een overgang van metafysisch tot dialektisch denken. De geschiedenis-

opvatting van oude materialisten der 18e eeuw, die alles met hef etiketje „goed” of „slecht” beplakte, was metafysisch, terwijl het Marxisme de dialektische geschiedenis-opvatting invoerde, waarbij de geschiedenis der volken als een strijd van klassen/ wordt begrepen, die de groote verbanden in de politieke en economische structuur der volkeren blootlegt.

Over de rol van het geweld in de geschiedenis vindt men- bij vele ethische menschen, paai fisten, sociaal-demokraten en anarchisten, typisch metafysische opvattingen. „Wie het zwaard opvat, zal door het zwaard vergaan” heet 'het in dit kamp. Engels heeft ook hier het dialektische standpunt verklaard, toen .hij over Dühring, voor wien het geweld „ het absoluut booze” was, zei: „Dat het geweld echter nog een andere rol in de geschiedenis speelt, een revolutionaire rol, dat zij in Marx’ woorden de vroedvrouw van iedere oude maatschappij is, die van een nieuwe zwanger gaat, dat zij het werktuig is waarmee de maatschappelijke beweging zich doorzet en versterde, afgestorven, politieke vormen verbreekt, daarvan geen woord. Slechts onder klagen en steunen erkent hij de mogelijkheid, dat het misschien noodig moet zijn geweld te gebruiken, om het uitbuitingsstelsel een einde te bereiden — helaas, want iedere aanwending van geweld zou dengene. die het aanwendt, z.g. demoraliseeren. En dat zegt hij in het aanzien van de hooge zedelijke en geestelijke verheffing, die het gevolg is van elke revolutie!” Men kan nu eenmaal niet op begrippen/ als „geweld” een etiketje „slecht” of „goed” plakken, doch men moet in elk geval *onderzoeken*, wat de rol van dit geweld zijn zal, als verschillende klassen het aanwenden. Metafysische betoogtrant voert tot wat de Duitschers noemen: „schablonen”, tot een onnadenkend toepassen van uitdrukkingen, die soms wel een bepaalden zin hebben, doch die bij onnadenkend gebruik tot nonsens voeren.

Metafysisch is ook de redeneering van die vijanden van de arbeidersklasse, die beweren, dat het proletariaat nooit heerschende klasse kan worden, omdat het ongeschoold is, gewend aan gehoorzaamheid en zonder voldoende technische kennis. Eenzelfde redeneering hoort men over de eisch: „Indonesië los van Holland, nu”. Het Indonesische volk, onwetend, aan slaafsche gehoorzaamheid gewend, zou niet in staat tot zelfstandigheid zijn, indien de Hollandsche bourgeoisie zich zou terugtrekken. Afgezien van het feit, dat de heeren, die dit bc- weren, gewoonlijk van de onwetenschap len slaafscheid van de arbeiders en boeren een zeer overdreven voorstelling hebben, weigeren zij de dialektische logika van den klassenstrijd te zien. Het vermogen zelfstandig over haar eigen lot te beschikken, ontwikkelt een onderdrukte klasse in den strijd tegen de heerschers zelve. „De revolutie”,

schreven Marx en Engels in 1846, „is noodzakelijk, niet alleen omdat de heerschende klasse op geen andere wijze kan worden omverge- worpen, doch ook omdat alleen in den loop van de revolutie de klasse, die omverwerpt, zichzelf kan reinigen van het vuil van de oude maatschappij en geschikt worden tot het scheppen van een nieuwe maatschappij.” („Duitsche Ideologie”, bldz. 60). En in 1850 sprak Marx de arbeiders toe: „Ge moet door vijftien, twintig, misschien vijftig jaren van burgeroorlog en nationalen strijd heen worstelen, niet alleen om het systeem te veranderen, doch ook om U zeiven te veranderen en U zelf geschikt te makten voor de politieke macht.” De geschiedenis van de arbeidersbeweging en van de Sowjet-Unie in het bijzonder is een doorlopende illustratie van de juistheid dezer dialektische logika.

Ook de burgerlijke klasse ondervond eenzelfde kritiek bij haar opkomst. De feodale baronnen, hun geestelijken en hun geleerden zagen diep neer op de onbehouwen, ongecivileerde poorters der steden. De verachting, die Alva voor de „mannetjes van boter en kaas” had, is bekend. Doch in den klassenstrijd zelf ontwikkelde deze „derde klasse” de economische en politieke controle over een belangrijk gedeelte van de wereld.

Nauw verwant aan deze betoogtrant is het praatje, dat vele dominees en allerlei wereldverbeteraars verkoopen, dat de mensch eerst persoonlijk moet „beter” worden, vóórdat de maatschappij verbeterd kan worden. De maatschappij wordt daarbij opgevat als een soort som van alle individuen». Dat de maatschappij is, zooals *ze* is, ten gevolge van het feit, dat alle klassen naar hun eigen inzicht zoo goed en ethisch mogelijk handelen, kunnen deze metafysici niet begrijpen. Volgens hen kan „het goede” nooit tevens „het kwade” zijn. Doch eerst als de maatschappelijke voor waarden ertoe geschapen zijn, in den vorm van het socialisme, kan datgene wat ethisch voor het individu is ook steeds maatschappelijk ethisch zijn.

Het is alreeds duidelijk uit de gegeven voorbeelden, hoe ge makkelijk de metafysische gedachtenwijze in handen van bepaalde elementen omslaat in *sofistiek*, in een bewust star vasthouden aan begrippen, die in werkelijkheid vloeiend zijn. Ook verkeerd gebruik van de dialektiek is een geliefd wapen om verwarring te stichten. Met uit hun verband gerukte begrippen kan men een werkelijkheid opbouwen, zooals men die zelf graag wil hebben, al komt die in niets met de objectieve werkelijkheid overeen. Het verschil tusschen den metafysicus en den eklekticus eenerzijds en de sofist anderzijds is enkel een verschil in doelstelling. Terwijl de eene groep een wereld fantaseert in goed geloof, dat zij de objectieve realiteit benadert is, is de sofist

kwaadwillig, en konstrueert een wereld met de bedoeling een vooropgezette meening te handhaven. Dat dit tot een kunst uitgewerkt kan worden, bewees reeds Aristoteles, die een heel boek over sofismen heeft geschreven.

Naarmate de rechtsche elementen in de sociaal-democratie zich verder en verder van het Marxisme hebben afgewend, zijn zij gedwongen geweest een subjektieve dialektiek te verzinnen, die met de objektieve dialektiek van de werkelijke wereld niet meer strookt en er alleen hier en daar voldoende op lijkt, om er bij bepaalde lagen van arbeiders en middenstanders demagogie mee te kunnen uitvoeren. Typische staaltjes van sofistiek vindt men b.v. in de werken van Karl Kautsky, nadat hij zich tijdens den Wereldoorlog voorgoed van het Marxisme had afgekeerd. Marx en Engels spraken van de bevrijdende werking, die van de nationale oorlogen in de 19e eeuw in West- en Centraal Europa op de onderdrukte klassen uitging, b.v. den opstand van Pruisen tegen Napoleon in 1813, den bevrijdingsstrijd van het Italiaansche volk in 1860. Dit was volkomen juist voor een tijd toen de bourgeoisie nog een revolutionaire taak had te vervullen en door haar strijd den weg baande voor de arbeidersbeweging. Doch Kautsky neemt deze uitlatingen van Marx en Engels en past ze toe op het tegenwoordige tijdperk, dat van het imperialisme, en tracht dan daarmee de oorlogen van de imperialistische bourgeoisie en/ de onderdrukking der koloniale volkeren te verdedigen, zoogenaamd van het standpunt der arbeidersklasse en van het marxisme. Lenin in zijn boek „De proletarische revolutie en de renegaat Kautsky” heeft deze methode scherp aan de kaak gesteld.

Naarmate de dialektiek van een ding of een toestand dieper, ingewikkelder en fijner vertakt is, naar die mate is het moeilijker, subjektieve en objektieve dialektiek in overeenstemming te brengen. Voor den ernstigen onderzoeker, politikus, klassenstrijder, wordt daardoor de kans grooter om fouten te maken. Voor dengene, voor wien het om verwarring te doen is, wordt de kans grooter, met sofistiek eenig succes te hebben. In de wiskunde, met een tamelijk eenvoudige logika en overzichtelijke dialektische verbanden, zijn fouten gewoonlijk betrekkelijk eenvoudig te zien en is de sofist meestal gemakkelijk te weerleggen. In de natuurwetenschappen is het alreeds moeilijker, en in de maatschappijleer zijn er ontelbare voetangels en klemmen. Een bekend voorbeeld van een mogelijke fout, die had kunnen ontstaan door onjuiste schatting van de werkelijkheid, zou de voortzetting van het z.g. „oorlogskommunisme” in Sovjet-Rusland tot na 1921 geweest zijn. De mogelijkheid van die fout werd toen door

Lenin gezien, ontleed en in de N.E.P., de Nieuwe Economische Politiek, ondervangen. Daardoor bleven subjektieve en objectieve dialectiek in overeenstemming.

Naarmate de tegenstellingen in het imperialisme zich toespitsen, naarmate de dialectiek van het imperialisme ingewikkelder wordt, naar die mate wordt het opstellen van sofismen gemakkelijker. De rechtsche sociaaldemocratische leiders, die steeds meer en meer het contact met de arbeidersmassa's verliezen, verder de anarchistische, trozskistische en andere zich revolutionair noemende sektariërs, maken hiervan een dankbaar gebruik. Het is geen wonder, dat tegenwoordig juist de buitenjandsche politiek der Sovjetregering een geliefkoosd terrein voor deze elementen is. Hier toch tracht de Sovjetregering, onder de leiding van den grooten materialistischen dialectikus Stalin, met de uiterste takt, met volledige aanwending van de moderne politieke wetenschap van het Marxisme-Leninisme, de ingewikkelde dialectiek van het ondergaande kapitalisme te volgen en zooveel mogelijk, ten bate der onderdrukte klassen en de opbouw van het socialisme, internationaal te gebruiken. Blijft dus de Sovjet-unie met Hitler diplomatieke betrekkingen onderhouden, dan heet het, dat, zij het fascisme ondersteunt. Treedt de Söwjet-Unie tot den Volkenbond toe om de mogelijkheid van het uitbreken van den oorlog zooveel mogelijk te belemmeren, dan heet het dat zij in het kielzog van het imperialisme vaart. Weigert zij, de Chineesche Oosterspoorweg zonder enige vergoeding aan het Chineesch, later Japansch, kapitalisme af te staan dan heet het rood imperialisme. Toont de Sovjetunie, door Kellog's politiek van niet-aanvalsverdragen ernstig te nemen, dat zij deze mogelijkheid wil gebruiken voor haar vredespolitiek, dan wordt het bestaan van het Roode Leger te voorschijn gebracht. Men zou bewondering kunnen koesteren voor de scherpzinnigheid, waarmee zulke elementen steeds weer pogen, het duidelijke streven van de Sovjet-politiek onkenbaar te verminken, ware het niet dat zij met hun spel de vreeselijke gevaren van oorlog en fascisme stelselmatig in de hand werken.

Tenslotte nog eenige woorden over het *eklekticis'me*, dat allerlei brokstukken van verschillende stelsels en methoden tezamen brengt en het als iets eigens, iets zelfstandigs, presenteert. In de geschiedenis van het Marxisme en van het Marxisme-Leninisme bekleedt dit eklektisme een groote rol. Herhaaldelijk komen pogingen voor, een stuk van de revolutionaire, materialistische, dialectiek aan het een of ander stuk contrarevolutionaire, idealistische, metafysika te verbinden en zoo het dialectisch materialisme te „herzien”. Pogingen van

dezen aard, hoezeer zij vaak op onschuldige studeerkameroefeningen van geleerde koppen gelijken, hebben steeds de politieke bedoeling, reformistische of zelfs fascistische propaganda in de arbeidersbeweging te voeren. In verkapte of open vorm hebben wij reeds een „Terug tot Kant” beweging gehad, en daarnaast bestaan z.g. „aanvullingen” van Marx met Hegel, Mach, von Böhm-Bawerk, Dewey, Alfred Adler en, tot op zekere hoogte, ook met Dietzgen. Plechanof, de grondvester van het Russische Marxisme, die met dit „aanvullen” den spot dreef, profeteerde een aanvulling met Thomas van Aquino, die ook werkelijk is voorgekomen, en in Duitschland hebben scherpzinnige geesten alreeds gepoogd den frissen Adolf Hitler op Marx te enten.

Intusschen moet uitdrukkelijk verzekerd worden, dat deze aanvullingspolitiek niets te maken heeft met de wetenschappelijke eisch alle uitingen van het menschenlijk denken en doen aan een kritisch onderzoek te onderwerpen, om te onderzoeken in hoeverre daarin bijdragen tot het dialektisch materialisme te vinden zijn. Marx zelf heeft er alreeds op gewezen, dat Darwin voor de biologie gedaan heeft, wat hij zelf voor de maatschappijwetenschap had gedaan. In alle moderne wetenschap, wiskunde, natuurkunde, scheikunde, zelfs in de burgerlijke professorenbeschouwingen over economie en geschiedenis zitten materialistische en dialektische elementen, die voor de wereldbeschouwing van het proletariaat van belang zijn. Van Marxistische zijde kan geen boek, geen tijdschriftartikel, geschreven worden zonder dat daarbij burgerlijke bronnen kritisch verwerkt worden. Lenin zelf heeft veel arbeid besteed aan de „vertaling” van Hegel’s werk in de taal van het materialisme. Sommige van de diepzinnigste, dialektisch best doordachte, uitspraken staan in geschriften van idealistische filosofen als Plato, Leibnitz en Hegel en wachten op den materialistischen dialektikus, die ze in het juiste licht zal stellen.

Doch dit heeft niets te maken met het „aanvullen”, dat instee van het dialektische materialisme te verrijken met het beste wat tot nu toe de wijsbegeerte, de wetenschap en de kunst heeft voortgebracht, juist waardevolle elementen eruit snijdt en door meenigen vervangt, die verouderd zijn en door Marx, Engels en Lenin of zelfs reeds Hegel al lang gewogen en te licht zijn bevonden. Bernstein, die in 1899 openlijk de theorie van het reformisme in de Deutsche sociaal-democratie verkondigde, verwierp levens uitdrukkelijk de dialctiek en het materialisme. Hij verklaarde openlijk: „Terug naar Kant”. Daarmee was de weg vrijgekomen om de klasseverzoening in plaats van klassenstrijd te propageeren. Eenzelfde geest van reformisme beoogde de strooming in de sociaaldemocratie, die sinds ongeveer 1904 het

Marxisme wilde herzien met het „empiriokriticisme” van filosofen als Mach, en die vooral in Rusland en Oostenrijk (Friedrich Adler) aanhangers telde. Ook hier was de vervanging van het materialisme door eert idealistische lichtung de theoretische uitdrukking van een reformistische politiek, zooals dit duidelijk gebleken is uit het gedrag van vele der Russische Machisten en van Friedrich Adler, die zelfs sekretaris van de Tweede Internationale werd. Tegen deze richting heeft Lenin zijn groot werk „Materialisme en empiriokriticisme” (1909) geschreven, waarin hij de grondbeginselen van het dialektisch materialisme nog eens aan vele voorbeelden verduidelijkte. De terugtocht tot Von Böhm-Bawerk is o.a. in Nederland door den onlangs overleden sociaal-demokraat R. Kuiper volbracht, die beweerde Marxist te zijn „tot op de waardeleer van Marx na”, die hij verving door de burgerlijk-individualistische z.g. grensnuttigheidstheorie. Ook hiervan was het resultaat, dat het reformisme een theoretische basis scheen te krijgen. Marx te verbinden met de Oostenrijksche school van psychologen, waarvan Alfred Adler en Freud vertegenwoordigers zijn, is de taak van sociaal-demokraten als Hendrik de Man, die daarmee de strijd van de arbeidersklasse tegen het*imperialisme willen breken. In de Vereenigde Staten heeft onlangs een „Marxist” het tot stand gebracht, Jonh Dewey, een filosoof uit de school van het pragmatisme, op het Marxisme te planten, met de bedoeling tegenover het kommunisme zijn eigen sekte te verdedigen.

Het „aanvullen” van Marx door Dietzgen verdient aparte bespreking, omdat dit door overtuigde Marxisten is gedaan en dit speciaal in Holland en Duitschland. Herman Gorter en Mevr. Roland- Holst hebben indertijd veel moeite gedaan de werken van Dietzgen ook hier te lande te propageeren. In Gorter’s brochure „Het historisch materialisme” zijn daarbij plaatsen ingeslopen, die bedenkelijk gelijken op zulk een „aanvullen”. *Jozef Dietzgen* (1828—1888), de Duitsche „arbeidersfilosoof”, was een leerlooier, autodidakt, een vriend van Friedrich Engels, een trouw Marxist en een moedig strijder in de Duitsche en later in de Amerikaansche arbeidersbeweging, waar hij ten tijde van den bomaanslag in Chicago (1886) ondanks de felle terreur de zaak van de „martelaren van Chicago” met groota kracht verdedigde. Dietzgen was een materialist uit de school van *Feuerbach* en heeft zelfstandig de materialistische dialektiek ontwikkeld. Dit maakt hem tot een der eersten, die het dialektisch materialisme van Marx en Engels begrepen en verklaard hebben. Als zoodanig zijn zijn geschriften uitstekende inleidingen in de filosofie van het Marxisme. Daaruit volgt, dat het Marxisme nooit „aangevuld” kan worden door het werk van Dietzgen, doch wel cr

door nader kan worden begrepen. Intusschen heeft ook Dietzgen zijn zwakke punten, waar hij onduidelijk is of zelfs concessies aan het idealisme doet. Marx heeft er zich in een brief aan Engels kritisch over uit gelaten, en Lenin heeft zulke plaatsen uitdrukkelijk aangegeven. Het „Dietzgenisme”, dat vooral Dietzgen’s zoon uit de werken van zijn vader geprutst heeft, legt den nadruk op de zwakke zijden van Dietzgen’s werk, miskent daardoor de beteekenis van Jozef Dietzgen als dialektisch materialist, en vervult evenals het „Machismo” en het „Kantianisme” een reaktionaire rol in de arbeidersbeweging. Franz Mehring, de vriend van Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, die ook op de zwakheden van Dietzgen gewezen heeft, heeft tevens dit gedoe van het „Dietzgenisme” naar waarde geschat toen hij schreef „Wij kennen één man, die, zoo hij heden nog leefde, het „Dietzgenisme” naar het land gewenscht zou hebben, waar de peper groeit. En die man heette Jozef Dietzgen.”

Eklecticisme met behulp van Hegel neemt in het dialektisch-materi- alisme den vorm aan, dat men Hegel’s dialektiek eenvoudig overneemt, zonder haar tot in kleinigheden nauwkeurig naar haar materialistische waarde te onderzoeken. Materialistische dialektiek is nu eenmaal niet een herhaling van de idealistische dialektiek met andere woordenkeus, doch een nieuwe, een hogere, vorm van dialektiek, zooals Hegel’s dialektiek hooger was dan die van Plato. Lenin heeft zelf in lange uittreksels met kanteekeningen laten zien, hoe men Hegel kritisch om werken, „vertalen”, moet. „Men moet”; schreef hij, „uit Hegel de logische nuances afzonderen, nadat men haar van de ideeënmystiek heeft gereinigd, nog een groot werk.” Dit is zeer moeilijk en slechts weinigen zijn in staat geweest zelfstandig aan deze taak te gaan. Marx en Engels hebben dit werk zelf volledig verricht ten aanzien van de geschiedenisfilosofie van Hegel en zijn daarbij tot het historisch materialisme gekomen, en daarom is dit gedeelte van Hegel’s werk dan ook wel het meest verouderd, al bevat ze ook kostbare parels. Op ander gebied zijn slechts brokstukken geleverd, heele terreinen liggen nog braak. Marx’ studies over de grondslagen der wiskunde, Marx, Engels en Lenin’s uitlatingen over kunst en literatuur toonen de mogelijkheden. Onze revolutionaire kunstenaars zullen zeker veel leering kunnen putten uit een materialistisch omwerken van Hegel’s schoonheidsleer, onze revolutionaire natuurwetenschappelijke geleerden uit een materialistisch omwerken van Hegel’s natuurfilosofie.

Ferdinand Lassalle (1825—1864), die zich leerling van Hegel en leerling van Marx noemde, is nooit tot zulk een materialistisch omwerken van Hegel in staat geweest. Steeds bleef hij de idealistische

Hegeliaan. „Lassalle *herhaalt* eenvoudig Hegel” schreef Lenin over Lassalle’s werk over Heraklitus, „hij *schrijft* hem af, herkauwt hem inillioen keer bij sommige plaatsens, en vult zijn werk met een ongelooftijken rommel van den allegeleerdste!! ballast.” Daarentegen vindt men bij Marx, Engels en Lenin een massa *nieuwe* gezichtspunten.

Dit onverteerd herhalen van Hegel speelde ook een rol bij de discussie over filosofische vraagstukken, die in 1928 in de Sowjet-Unie heeft plaats gevonden en) waarbij verschillende fouten van sociaal- democratisch-idealistisch karakter in het werk van zich Marxistisch noemende filosofen aan den kaak werden gesteld.

Nog een fout tegen de materialistische dialektiek werd bij deze gelegenheid bij A. *Deborin* gekritiseerd. *Deborin* had geschreven: „De dialektische methode heeft de taak, niets uit zichzelf in het voorwerp binnen te brengen, doch het te beschouwen, den ontwikkelingsgang van het onderwerp zelf te volgen. In dit opzicht is de dialektische methode een werkelijk wetenschappelijke, objectieve, methode. De dialektische methode reproduceert slechts den ontwikkelingsgang van het voorwerp _____

De dialektiek leert dat de onderzoeker de beweging van het voorwerp slechts te bestudeeren heeft, en deze objectieve beweging slechts heeft te reproducereen.”

Daarbij is het allergeewichtigste kenmerk van de materialistische kritiek vergeten, de revolutionaire *praktijk*. De dialektiek mag nooit alleen *verklaren*, reproducereen, ze moet ook *ingrijpen*, handelen, omdat ze zelve een stuk werkelijkheid is. De grootste fout, die men in het pogen, materialistische dialektiek te bedrijven, kan maken, is niet de theorie met de praktijk van de arbeidersbeweging te verbinden. *Deborin* en zijn groep zouden in de praktijk noodzakelijk bij een sabotage van den socialistischen opbouw terechtgekomen zijn.

Wij eindigen met een laatste fout tegen de dialektiek aan te geven. Dialektiek zonder uitgebreide feitenkennis is leeg gepraat. De vijanden van het marxisme trachten steeds uit bepaalde kleine technische onjuistheden, die maar al te vaak in artikelen en boeken van marxisten insluipen, gebruik te maken om de geheele methode belachelijk te maken. Daartegen staat het voorbeeld van Marx, Engels en Lenin, die altijd ook in bijzonderheden zich voor onjuistheden hebben gehoed. Eerst *door de feiten wordt de dialektiek levend, en een bron van actie*. „Dialektiek” zonder zakenkennis is een opgeblazen varkensblaas: één prik erin, en de zaak zakt ineen, tot vreugde der filistijnen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HET DIALEKTISCH MATERIALISME

TOELICHTING

1. Het zoeken naar den voornaamsten schakel

Tegenover al die richtingen, die bepaalde gezichtspunten over drijven en uit hun verband rukken, d.w.z. buiten hun werke- lijken, objectieven samenhang beschouwen, leert het dialektische materialisme dat er in elk ding, in elk verschijnsel, in elk program van handeling, bepaalde fak toren zijn, die als de voornaamste beschouwd moeten worden. Het onderzoek moet dus in de eerste plaats erop gericht zijn, die voornaamste factoren te vinden. Toch mag er dit niet toe leiden de minder voorname zijden van zulk een ding, verschijnsel, program te verwaarlozen, zij moeten echter in verband met het *geheel* hun werkelijke plaats krijgen. Wezenlijke en onwezenlijke gedeelten moeten dus in hun wederzijdsch verband naar voren gebracht worden en onophoudelijk met de objectieve werkelijkheid vergeleken worden. Lenin heeft dit wel het zoeken *naar den voornaamsten schakel in den keten* genoemd en heeft in zijn theoretisch en praktisch werk er vele voorbeelden van gegeven. Het succes van de politiek van Lenin is er aan te danken geweest, dat hij het onwezenlijke van het wezenlijke in de werkelijkheid scherp heeft weten te onderscheiden. Daardoor is het mogelijk geworden, dat in 1917 de Russische arbeiders de macht op het juiste oogenblik in handen wisten te krijgen en te handhaven, en dit in 1921 de verandering van de -koers in de N.E.P. tot een bevestiging van de Sowjet-macht heeft geleid. In de debatten tusschen Stalin en zijn tegenstanders over de invoering van het eerste vijfjarenplan heeft Stalin's politiek gelijk gekregen, omdat deze weer scherp het wezenlijke van het onwezenlijke wist te onderscheiden. De groote werke- lijkheidspolitici van alle tijden, Napoleon, Washington, ten onzent Willem van Oranje, hebben op deze wijze voor de klassen, die zij vertegenwoordigden, succes weten te behalen. De politiek van de kom- munistische partijen moet ook steeds zoo ingesteld zijn, dat zij het

wezenlijke van het onwezenlijke in een gegeven situatie weet te onderscheiden, en de voornaamste schakel weet te vinden zonder de minder voornamste schakels te verwaarlozen. Zoo is op dit oogenblik voor de kommunistische partijen in West- en Centraal Europa zoowel als in deelen van Azië ten in Amerika de politiek van het eenheidsfront de voornaamste schakel. Dat wil zeggen, dat de kommunistische partijen een fout zouden begaan, andere, ook gewichtige, deelen van de propaganda, als antimilitarisme, de strijd tegen godsdienstige verdomming, de strijd voor sociale verzekering, enz. als het centrale uitgangspunt van handelen te kiezen. Al deze voornamste deelen van den strijd krijgen eerst hun ware beteekenis, kunnen eerst hun volle kracht verkrijgen, als deelen van de eenheidsfront politiek.

Ook op theoretisch gebied ligt de juiste verklaring van de werkelijkheid in het zoeken naar den voornaamsten schakel. Galilei, zoekende naar methoden en theorieën om de burgerlijke klasse van zijn tijd, den aanvang van de 17e eeuw, de controle over de natuur te verschaffen vond deze in de studie van de vallende lichamen. De moderne natuurwetenschap onderscheidt het wezenlijke van het onwezenlijke door den nadruk te leggen op dialektische hoofdwetten, als de. wet van behoud van arbeidsvermogen en de evolutieleer. In de moderne maatschappijwetenschap legt men om dezelfde reden de studie van het produktiestelsel aan het onderzoek ten grondslag. Marx, in zijn openingswoorden van „Het Kapitaal” legt ook onmiddellijk de voornaamste schakel van zijn onderzoek bloot als hij zegt: „De rijkdom van de maatschappijen, waarin de kapitalistische produktiewijze heerscht, verschijnt als een geweldige warenverzameling, de aparte waar als zijn elementaire vorm. Ons onderzoek begint dus met de analyse van de waar.”

Dit laatste voorbeeld is zeer leerzaam. Marx begint niet met het individu, zooals burgerlijke ekonomen, die daardoor de voornaamste schakel missen, en nooit tot een verklaring van het kapitalisme komen. Marx begint met de warenmaatschappij als geheel en de waar als de bouwsteen van haar rijkdom. Door deze onpersoonlijke opzet, die de mensch onmiddellijk als maatschappelijk mensch, als mensch in de warenmaatschappij plaatst, kan het kapitalisme als geheel verklaard worden, en getoond worden, hoe in de onpersoonlijke verhouding van de waren de persoonlijke verhoudingen van de menschen in het arbeidsproces zich weerspiegelen.

Uit deze verschillende voorbeelden volgt dus, dat er een objektieve waarheid is, en dat de mensch die waarheid steeds beter en beter benaderen kan. Juist doordat de mensch (met vallen en opstaan, na duizend keeren mistasten, doch door steeds weer

voort te gaan) voornaamste schakel op voornaamste schakel ontdekt, wordt zijn weten steeds meer en meer volledig, geeft zijn stelsel van begrippen steeds beter en betere afbeelding van de werkelijkheid en komt hij steeds meer tot betere beheersching van natuur en maatschappij. Men kan dus steeds spreken van een *beste* theorie, om gegeven verschijnselen te verklaren, van een *beste* politiek, om een doel te bereiken. Materialisme is beter dan idealisme, dialectiek beter dan sofistiek, historisch materialisme beter dan ideologische maatschappijverklaring, de leer dat de aarde om de zon draait beter dan de leer dat de zon om de aarde draait, de leer die een speciale „levenskracht” ontkent beter dan het vitalisme, dat in zulk een kracht gelooft, de politiek van de C.P.H. beter dan die van de S.D.A.P. voor het belang van de arbeidersklasse.

Dit geeft ook ons standpunt ten opzichte van alle „wisselwerking”-theorieën. Wisselwerking te ontdekken is geen kunst. Er is wisselwerking tusschen stof en geest, tusschen maatschappij en individu, tusschen produktiestelsel en geestelijke stroomingen, tusschen aarde en zon, tusschen leven en dood, tusschen bourgeoisie en proletariaat. Er is wisselwerking tusschen alles en alles, omdat de werkelijkheid één in veel en veel in één, een ongescheiden gescheidenheid is.

- Maar met die ontdekking, dat er wisselwerking bestaat, komen we geen zier verder. De taak van den geleerde, van den politikus, van den denkenden en handelenden mensch, is het wezenlijke van het onwezenlijke te onderscheiden, de aard van de wisselwerking te bepalen door te zien wat de overwegende elementen zijn, wat beweegt en wat bewogen wordt, de betrekkelijke waarde van alle best anddcelien in een ontwikkelingsproces te ontdekken. Hegel heeft dit al eens en voor goed uiteengezet, in woorden, die Lenin met groote instemming herhaald heeft. Sprekend over de „wisselwerking” van oorzaak en gevolg schreef Hegel: „De wisselwerking is nu wel is waar de meest voor de hand liggende waarheid van de verhouding van oorzaak en werking en staat, om zoo te zeggen, aan den drempel van het begrip, doch juist daarom moet men zich niet tevreden stellen met de toepassing van deze verhoudingen, als men werkelijk begrijpen wil. Blijft men er bij staan, om een gegeven inhoud slechts onder het gezichtspunt van de wisselwerking te beschouwen, dan is dit inderdaad een volmaakt begriploos gedoe, men stelt eenvoudig een droog feit vast. Beschouwen wij b.v. de zeden van het Spartaansche volk als de werking van hun grondwet en omgekeerd de grondwet als werking van hun zeden, zoo kan die beschouwing best juist zijn, doch men kan er geen bevrediging bij vinden, omdat men daardoor noch de grondwet, noch de zeden van dit volk begrijpt, hetgeen slechts

daardoor geschiedt, dat beide en evenzoo alle andere bijzondere zijden die het leven en de geschiedenis van het Spartaansche volk ver- toonen, begrepen worden als gegrondivest in dit begrip.” (Encycl. II 3, Werkelijkheid).

Het allerlaatste is natuurlijk idealistisch, en moet vervangen worden door „gegrondivest in de produktiewijze van het Spartaansche volk.” Doch verder is deze beschouwing zoo juist, dat Lenin o.a. erbij aantekende: „Slechts „wisselwerking” is leegheid”.

2. De negatie van de negatie

Dit belangrijke hoofdstuk uit de dialektiek hebben wij alreeds aangeraakt. In 'het ontwikkelingsproces veranderen alle dingen, niets blijft onveranderd. Doch de vorm van deze verandering is zeer verschillend. De meest eenvoudige verandering is die van iets in zijn volmaakt tegengestelde; twee passen voorwaarts, twee achterwaarts, één gulden winst, één gulden verlies; verder dag en nacht, man en vrouw, groot en klein, enz., waarbij alreeds de tegenstelling minder volmaakt is. Dit tegengestelde heet ook de *ontkenning* of de *negatie*, en de kenmerkende eigenschap van de juist besproken soort van negatie is, dat de negatie van de negatie ons weer precies bij ons uitgangspunt terugbrengt. Het tegengestelde van één gulden winst is één gulden verlies, de tegenstelling van één gulden verlies is één gulden winst, van + is —, van — is + en we blijven net zoo wijs als we waren. Doch in de overgrootte meerderheid van gevallen voert de negatie der negatie ons niet terug, doch brengt ons verder. Dit is de *dialektische negatie*, die het uitgangspunt terugwint in een hooger- wijder, stadium van ontwikkeling.

Engels maakt haar in de „Anti-Dühring” duidelijk aan eenige eenvoudige voorbeelden. (Hierbij moeten wij weer de kritiek van de „voorbeeldenmethode” in acht nemen, die Lenin heeft gegeven). Laten wij, zegt hij, een gerstekorrel nemen. „Billioenen van zulke gerstekorrels worden vermalen, verkookt, en verbrouwd, en dan gekonsumeerd. Komt echter een gerstekorrel onder normale omstandigheden terecht, valt het op gunstiger: bodem, dan ondergaat het onder den invloed van de warmte en van de vochtigheid een bijzondere verandering, het kiemt. De korrel vergaat als zoodanig, wordt genegeerd (ontkend), in plaats ervan treedt de plant, die eruit ontstaat, de negatie (ontkenning) van den korrel. Doch wat is de normale levensloop van de plant? Ze groeit, bloeit, wordt bevrucht en brengt

tenslotte weer gerstekorrels voort, en zodra deze rijp zijn geworden sterft de halm af, en wordt zijnerzijds genegeerd. Als resultaat van deze negatie der negatie hebben wij dus weer de gerstekorrel, waar we mee begonnen zijn, doch niet alleen, doch vertien-twintig-dertig- voudigd. Tarwesoorten veranderen uiterst langzaam en zoo blijft de gerst van heden tamelijk wel aan die van honderd jaar geleden gelijk. Laten we nu echter een fraaie sierplant nemen, b.v. een dahlia of een orchidee, laten wij het zaad en de plant die eruit ontstaat naar de kunst van den tuinman behandelen, dan verkrijgen wij als resultaat van deze negatie van de negatie nu niet alleen zaad, doch ook zaad dat in hoedanigheid verbeterd is, dat fraaiere bloemen voortbrengt, en iedere herhaling van dit proces, iedere nieuwe negatie van de negatie, maakt het zaad volkomener en volkomener.”

„Op gelijksoortige wijze als bij den gerstekorrel voltrekt zich dit proces bij de meeste insecten, b.v. bij vlinders. Zij ontstaan uit het ei door negatie van het ei, gaan door allerlei veranderingen tot ze geslachtsrijp zijn, bevruchten elkaar en worden wederom genegeerd, totdat zij sterven zodra het bevruchttingsproces is voltooid en het wijfje haar talrijke eieren heeft gelegd. Dat bij andere planten en dieren dit proces niet op deze eenvoudige wijze plaats vindt, dat zij niet slechts eens, doch herhaaldelijk zaad, eieren of jongen vóórtbrengen, voor zij sterven, gaat ons hier nog niets aan; wij hebben hier slechts aan te toonen, dat de negatie der negatie in de beide rijken van de organische wereld *werkelijk voorkomt*”

„Verder is de geheele geologie een reeks van genegeerde negaties, een reeks van elkaar opvolgende verbrokkelingen van oude en ncerzettingen van nieuwe gesteenten. Eerst wordt de oorspronkelijke uit de afkoeling van de vloeibare massa ontstane aardkorst door inwerking van oceaan en weer, door chemische werking van den dampkring kleingewreven en de ontstane massa's op den zeebodem in lagen ncergelegd. Plaatselijke verheffingen van den zeebodem boven den zeespiegel stellen gedeelten van deze eerste lagen opnieuw aan de inwerking van den regen, de wisselende warmte van de jaargetijden, de zuurstof en 'het koolzuur van den dampkring bloot. Dezelfde inwerking ondergaan de steenmassa's, die gesmolten en later afgekoeld zijn, nadat zij uit het binnenste der aarde naar buitengestort t zijn en de lagen hebben doorbroken. Millioenen van eeuwen achtereen worden zoo steeds nieuwe lagen gevormd, steeds weer opnieuw voor het grootste deel vernield en steeds weer gebruikt als bouwstoffen voor nieuwe lagen. Doch het resultaat is zeer positief, de vorming van een bodem, die een mengsel is van de meest verschillende chemische elementen in een toestand van mechanische vermaling,

die een zeer groote verscheidenheid van planten mogelijk maakt.”

Dan gaat Engels door met voorbeelden van de negatie aan te halen uit de wiskunde, waar de negatie van $+ a$ door $- a$ kan worden weergegeven, doch men de negatie van de negatie nu niet meer mechanisch als een terugkeer tot $+ a$ moet opvatten, doch als een vermenigvuldiging van $+ a$ en $- a$, hetgeen tot iets nieuws, tot a^2 leidt. Op deze manier doorgaande, kan men de geheele algebra ontwikkelen als een stelselmatige negatie der negatie. Nog sterker komt de macht van dit proces uit in de hoogere wiskunde, waar men met oneindig kleine grootheden werkt, en waar de groote triomfen der differentiaalrekening aan de juiste toepassing van deze negatie der negatie te danken zijn. Geen wonder, dat het een der grootste dialektische denkers, Leibnitz is geweest, die dit proces heeft ontwikkeld.

„Niet anders,” gaat Engels voort, „is het in de geschiedenis. Alle beschaafde volkeren vangen! aan met de gemeenschappelijke eigendom van den grond. Bij alle volkeren, die boven een zekere oorspronkelijke trap uitkoinen, wordt deze gemeenschappelijke eigendom in den loop van de ontwikkeling van den akkerbouw een belemmering van de produktie. Het wordt opgeheven, genegeerd en na korte of lange tusschientijd in privaateigendom veranderd. Doch op een hoogere trap van ontwikkeling, waartoe de privaateigendom van den bodem zelf heeft gevoerd, wordt omgekeerd de privaateigendom een belemmering voor de produktie, zooals dit heden zoowel met het kleine als met het groote grondbezit het geval is. Met noodzakelijkheid treedt de eisch op, dit op zijn beurt te negeeren, het wederom in gemeenschappelijk goed te veranderen. Doch deze eisch beteekent niet het herstel van den oervorm van de gemeenschappelijke eigendom, doch de vorming van een veel hoogere, meer ontwikkelde, vorm van gemeenschappelijk bezit, die verre van een belemmering der produktie te zijn, haar juist tot ontplooiing zal brengen, en haar de volledige beschikking van de moderne chemische ontdekkingen en mechanische uitvindingen zal geven.”

Hier voorzag Engels met scherpem blik, door zijn dialektisch en materialistisch inzicht geleid, een ontwikkeling, die thans met de sovehozen en kolchozen in de Sowjet-Unie een aan vang heeft genomen.

Men ziet hier weer, hoe de negatie van de negatie in de handen van dengene, die de werkelijkheid wil zien, niet een leege formule is, doch een methode om de werkelijkheid te begripen en daarin ontdekkingen van groote beteekenis te doen.

Engels geeft nog meer voorbeelden: het oude materialisme, zijn negatie in het idealisme, de negatie van de negatie in het moderne

materialisme; de gelijkheid van den mensch in de wilde horde, haar negatie in de ongelijkheid der klassemaatschappijen, die tevens een vooruitgang is, en tenslotte de negatie der negatie, de gelijkheid onder de werkelijke beschaving, waarvan reeds Rousseau droomde in zijn „Sociaal Kontrak!” van 1762.

Wat is dus de negatie van de negatie, vraagt Engels zich tenslotte af. „Ze is een zeer algemeene en daarom juist zeer verstrekkende en gewichtige wet van de natuur, van de geschiedenis en van het denken. Ze is een wet, die doorwerkt in planten- en dierenwereld, in de geologie, in de wiskunde, in de geschiedenis en in de wijsbegeerte.” We hebben dus niet die negatie der negatie een van die wetten ontdekt, die tot de grondbeginselen van het dialektisch denken behooren, omdat zij een der grondelementen van de objectieve realiteit is.

Doch wel moeten we weer oppassen, niet in de metafysische fout te vervallen, de negatie van de negatie mechanisch, als een leeg schema op te vatten. Dan ontstaat er niets van beteekenis en krijgt de metafysicus schijnbaar gelijk, als hij beweert dat dialektisch denken onzin is. Met de kennis alleen, dat zoowel de gerstekorrel als de eigendom onder de negatie van de negatie vallen, kunnen we noch gerst verbouwen noch een kolchos inrichten. Evenmin kom ik een stap verder, als i'k honderdmaal a door — a en dan weer — a door a vervang, of van een klccdingstuk afwisselend zeg dat het een jas en dat het geen jas is. Eerst nauwkeurige studie van de werkelijkheid als ontwikkelingsproces geeft in ieder speciaal geval aan de negatie van de negatie leven, maar dan is ze ook een uiterst gewichtige methode om verder te komen.

3.   Quantiteit en dualiteit

Hegel heeft in zijn Logika nog een andere natuur- en denkwet ontwikkeld, namelijk, dat zuiver kwantitatieve veranderingen op een zeker punt in kwalitatieve verschillen omslaan. Men noemt dit de wet van het omslaan der quantiteit (hoeveelheid) in qualiteit (hoedanigheid). Marx, in „Het Kapitaal”, wijst op het bestaan van deze wet, als hij aantoonde, dat niet elk klein bedrag voldoende is om in kapitaal veranderd te worden, doch dat hiervoor op elk ontwikkelingstijdvak en voor elke tak van industrie een bepaald minimumbedrag noodzakelijk is. In de natuurwetenschap vindt men talloze voorbeelden van dit omslaan van quantiteit in qualiteit. Men kan water verhitten, en bij een temperatuur van 100° Celsius verandert onder gewonen luchtdruk het water in stoom. Een eenvoudig verhoogen van de temperatuur (dus een kwantitatieve verandering) veroorzaakt hier een ver

andering van aard (dus een kwalitatieve verandering). Evenzoo wordt onder gewonen luchtdruk water bij 0° Celsius tot ijs. De moderne natuurkunde heeft ons geleerd, dat alle stoffen uit moleculen bestaan, en moleculen uit een beperkt aantal atomen zijn opgebouwd, terwijl de atomen slechts door het aantal elektronen verschillend zijn. Men kent aan de atomen daarom een atoomnummer toe, en dit nummer, dat het aantal elektronen aangeeft, bepaalt wat voor atoom we hebben, chloor, ijzer, natrium, enz. De buitengewoon verschillende kwaliteit dezer atomen wordt dus voortgebracht door een zuiver quantitative verandering. Quantiteit is hier weer omgeslagen in kwaliteit. Zoo wordt het watermolecuul voorgesteld door H₂O, hetgeen wil zeggen, dat in dit molecuul twee atomen waterstof en één atoom zuurstof zitten, en een keukenzoutmolecuul door HCl, één atoom waterstof en één atoom chloor. Vaak is kwaliteitsverschil verenigbaar met hetzelfde aantal atomen van elke soort in het molecuul, alleen onderscheiden door rangschikking. En dit omslaan van quantiteit in kwaliteit, dat dus in de ekonomie en in de natuurwetenschappen optreedt, treedt eveneens op in andere gebieden, in de geschiedenis zoowel als in de politiek, in de kunst zoowel als in de zedeleer.

De moeilijkheid bij deze wet ligt weer in de juiste toetsing aan de werkelijkheid. Waar eindigt quantiteit, waar begint kwaliteit? Een belangrijke dialektische fout wordt hier door het mechanische materialisme gemaakt. Volgens deze oudere vorm van materialisme, zooals die reeds bij Demokritus optreedt en die zijn schitterendste vertegenwoordiger in Diderot heeft gehad, moet de verklaring van alle verschijnselen gezocht worden in de mechanische beweging van kwalitatief gelijke en onveranderlijke eenheid sa nemen. (Thans zouden we zeggen: elektronen, en dan komt bij de mechanische werking nog de elektrische). Alle kwalitatieve verschillen worden dan teruggebracht op quantitative verschillen in de groepering en beweging dezer eenheden. Kwaliteit is dan een verschijnsel en wel een subjectief verschijnsel, dat quantiteit tot uiting brengt. Waar het subjectieve menschenverstand meent, kwaliteitsverschil te zien, leert het „wetenschappelijk” denken dat er in „werkelijkheid” slechts quantiteitsverschillen zijn. En als gevolg besluit het mechanisch materialisme, dat het met de uitspraak „zonder fosfor geen gedachte” (Moleschot 1850) ook de natuur van het denken verklaard heeft. Du Bois Reymond, die deze zwakte van het mechanisch materialisme inzag, doch geen andere weg voor oogen had, werd juist daardoor tot zijn „ignorabimus” gebracht.

Nu is het een feit, dat organisch leven, en daarmee bewustzijn en denken, niet mogelijk is zonder bepaalde quantitative rangschikking

en bewegingsvormen van de eenheden van de materie. Iedere gedachte is een bepaalde functie van de hersenen. Toch komt men daarmee niet tot een verklaring van de natuur van het denken. Dit is een kwalitatieve eigenschap van de materie, die wel van kwantitatieve eigenschappen afhankelijk is, doch niet uitsluitend daarmee te vereenzelvigen is. De ontdekking, dat warmte een beweging van molekulen is, was van buitengewone betekenis. Doch zoo ik van de warmte verder niets weet te vertellen, dan dat ze een plaatsverandering is, dan doe ik er beter het zwijgen aan toe. Al die beschouwingen van het mechanisch materialisme vergeten, dat de verhouding van kwaliteit en quantiteit wederkeerig is, dat kwaliteit evengoed tot de werkelijkheid behoort, als quantiteit. Zoo is het denkproces méér dan een mechanisch groepeeren en beweging alléén, doch zelf weer een eenheid van tegendeelen, en behoort kwalitatief en kwantitatief tot de objectieve realiteit. Als quantiteit omslaat in kwaliteit, ontstaat er iets nieuws, iets dat méér is dan de oorspronkelijke quantiteit. Zoowel in een steen als in de menschlijke hersenen heeft beweging plaats en zoowel in een luciferskop als in de hersenen zit fosfor, doch de qualiteiten van deze werkelijkheden zijn heel anders.

Deze betrekking tusschen kwaliteit en quantiteit is door Hegel reeds aangegeven, en door Engels, vooral in zijn nagelaten „Natuurdialectiek” materialistisch verklaard en aan voorbeelden uiteengezet. Als een voorbeeld ervan, hoe weinig zelfs groote geleerden, die zelf belangrijke ontdekkingen van dialektisch karakter hebben gedaan, zich van deze betrekking tusschen kwaliteit en quantiteit bewust zijn, kunnen wij een rede van den fysicus Heisenberg in 1932 voor de Saksische akademie nemen. Heisenberg toont hier aan, hoe de natuurwetenschap, van kwaliteit uitgaande, deze steeds meer tot quantiteit reduceert, doch in het tegenwoordige stadium niet eens meer over de meetkundige vorm van de eenheden der materie iets bepaalds kan zeggen. Dit doet hem de vraag stellen, of dus de natuurwetenschap ons niet steeds verder van het wezen der dingen af voert. Juist omdat Heisenberg de laatste consequenties van het mechanisch materialisme trekt, toont hij daarmee aan, dat het mechanisch materialisme inderdaad ons steeds verder van de werkelijkheid af voert. Doch deze redencering veroordeelt slechts het mechanisch-, niet het dialektisch, materialisme, dat aan de kwaliteit een even groote realiteit toekent als aan de quantiteit. Verdieping van ons weten van de dingen naar de kwantitatieve kant vermeerdert ons weten, indien het samengaat met een steeds grootere verdieping van ons weten naar de kwalitatieve kant, en een steeds bredere kennis van de betrekkingen tusschen beide.

De dialektische fout van het mechanisch materialisme wordt door het idealisme ten volle uitgebuit. Want als denken niets anders dan mechanische beweging is, dan is niet in te zien, waarom mechanische beweging, niet evenals gedachten, subjektief zou zijn. Blijkt qualiteit subjektief, dan is het slechts één stap verder, en quantiteit is ook subjektief, en wij zitten midden in het idealisme. Historisch heeft ook het mechanisch materialisme inderdaad altijd tenslotte tot idealisme gevoerd, met al de gevolgen daarvan, als een boven de wolken zwevende moraal, een schepping en oen god. Newton, wiens stelsel langen tijd de basis van het mechanisch materialisme was, kon niet begrijpen hoe de deeltjes der materie aan hun qualiteiten, als b.v. de zwaartekracht, kwamen, en moest tot een god zijn toevlucht nemen. De Fransche materialisten in de 18e eeuw hadden enkele boven de wereld staande abstrakte beginselen, als de rede, noodig. Biichner en Haeckel, in de 19e eeuw, geloofden in „de redelijke godsdienst”. Onze moderne natuurgeleerden, die door de ontwikkeling der wetenschap gedwongen worden de laatste consequenties van hun mechanisch materialisme te trekken, komen bijna allen bij gelegenheid in het idealistische kamp terecht, tot vreugde van de oude wijven, die daar sinds verscheidene jaren Neokantiaansche en Neohegeliaansche soep aan het opwarmen zijn.

Het spreekt vanzelf, dat de meeste idealistische wijsgeeren meeneru, het materialisme weerlegd te hebben, als zij het mechanisch materialisme meenen weerlegd te hebben. Een voorbeeld is de filosoof Heymans, wiens boek „Inleiding tot de metafysica” een heldere uiteenzetting van een idealistische wijsbegeerte is. Heymans toont aan, dat quantitatieve verschillen alleen niet het qualiteitsverschil tusschen zijn en denken, natuur en geest kunnen verklaren en komt daardoor tot de konklusie, dat het materialisme onhoudbaar is. Niettegenstaande dit hebben Marx en Engels herhaaldelijk en uitdrukkelijk hun dialektische opvatting van het materialisme scherp van het mechanische materialisme afgegrensd, vooral van dat van Feuerbach ten dat van de „platte materialisten” Biichner, Vogt en Moleschot. Het ongelooflijke gebrek aan kennis van het moderne materialisme bij een vooraanstaand beroepsfilosoof — het boek van Heymans is nog in 1930 zonder eenig kommentaar in de Wereldbibliotheek in Holland- sche vertaling opgenomen — wordt misschien wat begrijpelijker, als men bedenkt, dat zelfs vele zich noemende Marxisten met den algemeen inhoud van het dialektisch materialisme slechts onvoldoende op de hoogte zijn geweest. Lenin's „Empiriokriticisme”, het hoofdwerk van het dialektisch materialisme in de 20e eeuw, werd in 1909 in 'het Russisch gepubliceerd, eerst in 1927 in het Duitsch vertaald

en nog later in andere talen. De kopstukken der Duitsche sociaal - democratie begrepen het karakter van het Marxisme zoo weinig, dat zij tal van allergewichtigste nianuskripten van Marx en Engels nooit publiceerden, zoodat met de uitgave eerst later in de Sowjet-Unie een aanvang moest worden gemaakt.

Nog een ander voorbeeld van onwetendheid vinden we in het reeds aangehaalde boekje van J. D. Biercns de Haan, in 1929 door de Volksuniversiteitsbibliotheek uitgegeven. Hier bestrijdt de schrijver eerst het mechanisch materialisme van Moleschot en Haeckel en gaat dan door: „Slechts een zeer geringe aandacht kunnen wij te dezer plaatse wijden aan het historisch materialisme van Marx en Engels, dat zich uitgeeft voor een methode van historie-onderzoek, doch inderdaad den materialistische beschouwing is over de menschelijke beschaving Het historisch materialisme heeft geen andere be- teekenis, dan de zeer bedenkelijke van een wapen te zijn in den poli- tischen strijd, waarbij het niet gaat om de waarheid of om de verwer- ving van inzicht. Het is niet anders dan de overdracht van het „wijs- geerig” materialisme op het gebied der kultuurgeschiedenis” (blz. 98—99).

Geestig is, dat uit onwetendheid of kwaadaardigheid de schrijver in de laatste zin de waarheid nabijkomt, ofschoon hij zelf onder materialisme alleen het mechanisch materialisme verstaat — ook een dia- lektische sprong!

De materialistische dialektiek erkent dan ook de werkelijkheid, niet alleen van quantiteiten, doch ook van qualiteiten. Binnen de grenzen van een bepaalde qualiteit kunnen quantitatieve verschillen optreden zonder die qualiteit te veranderen, doch alleen binnen bepaalde grenzen. Worden die grenzen overschreden, dan ontstaat een sprong en een verandering in qualiteit, quantiteit slaat om in qualiteit en dit is een sprong in de objektieve realiteit. Licht is gebonden aan een bepaalde reeks van golflengten, wordt buiten deze reeks getreden, dan slaat licht om in b.v. warmte. Doch licht en warmte zijn niet alleen in quantiteit verschillend, dóch ook in qualiteit, en dat qualiteitsverschil is niet alleen iets subjektiefs, ontstaan door de menschelijke eigenaardigheden van oog en tastzin, doch iets, onafhankelijk van den mensch bestaand.

Zoo een nieuwe qualiteit optreedt, veranderen ook de quantiteit verhoudingen, qualiteit openbaart zich dan ook als quantiteit.

Zoo een nieuwe qualiteit optreedt, veranderen ook de quantiteits- partij, zich in de hoeveelheid van zaken, die ze verrichten kan. De hooge qualiteit van de weinige leden van de Kommunistische Partij van Rusland in de revolutiedagen openbaarde zich in de mogelijkheid

millioenen te leiden. Qualiteit openbaarde zich hier in quantiteit. Evenzoo kan hetzelfde aantal instrumenten en krachten in het kleinlandbouwbedrijf veel minder uitrichten dan in het gemeenschappelijk bedrijf.

4. Noodzakelijkheid en vrijheid

Een ander gebied, waarin metafysisch en dialektisch, idealistisch en materialistisch, denken uiteenglijden, is de oude vraag naar de verhouding van noodzakelijkheid en vrijheid, die nauw samenhangt met die van de verhouding van noodzakelijkheid en toeval, oorzakelijkheid en doelmatigheid. Aan de eene zijde staat de leer, dat alles naar vaste wetten geschiedt, zoowel in de logika als in de natuur en de maatschappij, aan de andere zijde de leer, dat ingrijpen in de natuurwetten mogelijk is, dat de mensch naar zijn eigen wil kan handelen, dat het niet aan wetten gebundene toeval een rol speelt. De vraag naar de verhouding van de kausale orde (de orde van oorzaak eri gevolg) en de finale orde (de orde door doelstelling ontstaan), is zoo oud als de vraag naar de verhouding van wetenschap en godsdienst, van materialisme en idealisme, en kwam al in de Gricksche oudheid in volle duidelijkheid in de strijd tusschen de stelsels van Leukippus en Demokritus eenerzijds en die van Plato en van Aris- toteles anderzijds aan het licht. Draagt de plant bloemen als gevolg van zijn natuurkundig-biologische bouw of omdat zij zich voort wil planten? Snuut ik mijn neus omdat mijn slijmvliezen geprikkeld worden of omdat ik niet met een natte neus wil loopen? Is Napoleon een produkt van Fransche revolutie of een toevallige geniale verschijning? Moet men den misdadiger als slachtoffer van de maatschappij beschouwen en hem dus in een ziekenhuis stoppen om te genezen, of beging hij de daad krachtens zijn slechte natuur en behoort hij dus gestraft te worden? Reeds een opsomming van deze enkele gevallen toont dat het vraagstuk veel omvattend is, en toont ook hoe zoowel de determinist (d.i. degene die alles op den .keten van oorzaak en gevolg wil terugbrengen) als de indeterminist in de praktijk van het leven tot gevallen gebracht worden, waarin het moeilijk valt aan eigen leer vast te houden.

Engels heeft, in zijn „Natuurdialektiek”, de dialektische betrekking van beide gebieden op duidelijke manier uiteengezet. „Voor het metafysische verstand schijnen beide elkaar uit te sluiten. Een ding, een betrekking, een gebeurtenis, schijnt óf toevallig óf noodzakelijk, doch niet allebei. Beide zouden dus naast elkaar in de natuur bestaan, **en** men moet alleen maar oppassen de twee soorten niet met elkaar te

verwisselen. Zoo neemt men in de plant- en dierkunde de beslissende soortkenmerken als noodzakelijk aan en betitelt dan de overige verschillen tusschen individuen van dezelfde soort als toevallig. Hetzelfde geldt in de kristallografie. Daarbij wordt dan weer de lagere groep toevallig met betrekking tot de hogere groep, zoodat mert het voor toevallig verklaart, hoeveel verschillende soorten de familie der katten of der schapen heeft, hoeveel soorten en orden er in een klasse en hoeveel individuen weer in iedere soort of hoeveel in een bepaald gebied bestaan. En dan verklaart mert het noodzakelijke voor het eênig wetenschappelijk belangrijke en het toevallige voor datgene, wat aan de wetenschap onverschillig is.”

„Doch dit zou betekenen, dat wat men onder wetten kan brengen, wat men dus kent, belangrijk is, en dat wat men niet onder wetten kan brengen, wat men dus niet kent, onverschillig is en verwaarloosd kan worden. Daarmee houdt alle wetenschap op, want die moet juist datgene onderzoeken, wat wij kennen. Dat wil zeggen, dat voor noodzakelijk geldt, wat men onder algemeene wetten kan brengen, en voor toevallig, wat daarbuiten valt. Ieder kan zien, dat dit hetzelfde soort wetenschap is, die alles voor natuurlijk houdt wat zij verklaren kan, en datgene wat zij niet verklaren kan, op bovennatuurlijk oorzaken schuift. Of we nu de oorzaak van het onverklaarbare „toéval” noemen of „God”, blijft voor het begrijpen van die oorzaak heelemaal hetzelfde. Beide zijn slechts een andere uitdrukking voor: „ik weet het niet”, en behooren daarom niet in de wetenschap. Deze houdt op, waar de noodzakelijke samenhang te kort schiet.”

„Daartegenover staat het determinisme, dat uit het Fransche materialisme in de natuurwetenschap is overgegaan en dat met de toevalligheid af wil rekenen door eenvoudig haar Bestaan te ontkennen. Volgens deze opvatting bestaat in de natuur slechts de eenvoudige direkte noodzakelijkheid. Dat deze peul vijf erwten bevat en niet vier of zes, dat de staart van dezen hond 20 centimeter lang is en niet 21 of 19, dat de eene klaverbloem dit jaar door een/ bij is bevrucht en de andere niet, en wel door deze eene bepaalde bij en op dezen bepaalden tijd, dat ik verleden nacht door een vloo om 4 uur 's morgens en niet om 3 uur of om 5 uur, en wel op mijn rechterschouder en niet op mijn rechterkuit ben gebeten, dat zijn alles feiten, die door een onverbreekbare keten van oorzaak en gevolg, door een onwrikbare noodzakelijkheid, zijn voortgebracht, en wel zoo, dat de gasmassa waaruit ons zonnestelsel ontstond reeds zoodanig was ingericht, dat deze gebeurtenissen zich moesten afspelen, zooals -zij zich werkelijk afgespeeld hebben.”

„Met deze soort van noodzakelijkheid 'komen wij evenwel ook niet

buiten de theologische opvatting van de natuur uit. Of wij haar nu met Augustinus en Calvijn God's eeuwig raadsbesluit, of met de Turken Kismet, of wel de noodzakelijkheid noemen, is voor de wetenschap wel zoowat hetzelfde. In geen enkele dezer gevallen is er sprake van een nagaan van deze gebeurtenissen, wij zijn dus in het eenfe geval even wijs als in 'het andere; de z.g. noodzakelijkheid blijft een leege fraze, en daarmee blijft ook het toeval evien helder als voorheen. Zoolang wij niet kunnen aantoonen, waarop het aantal erwten in de peul berust, blijft dit aantal toevallig en met de bewering dat het geval reeds voorzien was in de oorspronkelijke samenstelling van het zonnestelsel korrien we geen enkele stap vooruit. Nog meer zelfs. De wetenschap, die zich zou opmaken om het geval van deze eene aparte peul in zijn keten van oorzaak en gevolg terug te volgen zou geert wetenschap meer zijn, doch niets dan eien spelletje; want diezelfde peul heeft nog ontelbare andere, individueele, toevallig schijnende eigenschappen, kleurschakeeringen, dikte, hardheid van de schil, grootte der erwten, om nog maar te zwijgen van de bijzonderheden, die de mikroskoop onthult. Die eene peul zou dus meer kausale ketens opleveren, dan alle plantkundigen in de wereld kunnen oplossen.”

„Hier is dus evenmin de toevalligheid uit de noodzakelijkheid verklaard, integendeel, de noodzakelijkheid is teruggevoerd op het vóórtbrengen van uitsluitend toevallige dingen. Als het feit, dat een bepaalde peul zes erwten bevat inplaats van vijf of zeven, even belangrijk is als de bewegingswetten van het zonnestelsel of de stelling van •het behoud van energie, dan is inderdaad niet de toevalligheid tot noodzakelijkheid verheven, doch de noodzakelijkheid tot toevalligheid ontaard. Alle speciale gevallen worden toevallig en de verzekering, dat ook hier alles op een onverbreekelijke noodzakelijkheid berust, is een schrale troost. De gebeurtenissen op een bepaald gebied, ja op de geheele aarde, blijven bij alle oerdeterminatie van de eeuwigheid af aan toch wat ze waren, — toevallig!”

„Tegenover beide opvattingen! treedt”, naar Engels verder opmerkt, Hegel in zijn „Logika” op met de vroeger nooit gehoorde stellingen, dat het toevallige een oorzaak heeft, omdat het toevallig, en evenzeer geen oorzaak heeft, omdat het toevallig is; dat het toevallige noodzakelijk is, dat het noodzakelijke zichzelf als toevalligheid bepaalt, en dat anderzijds deze toevalligheid veel meer de absolute noodzakelijkheid is. De natuurwetenschap heeft deze stellingen gewoonlijk eenvoudig als paradoxo woordenspelletjes, als zichzelf tegensprekenden onzin, links laten liggen.” — Nu het mechanisch determinisme in de natuurkunde door de quantentheorie is ondergraven, zijn er weer stroomingen in de natuurwetenschap, die alles van het toe val

willen laten afhangen of die in de gedachteloosheid van de oude 18e eeuwse metafysica van Christian Wolf vervallen, waarbij iets óf noodzakelijk óf toevallig is. Doch ook hier dwingen de feiten tot dialektische opvatting, zoodat men in de waarschijnlijkheidsrekening, waar men van de wetten van het toeval pleegt te spreken, aantoot, niet alleen hoe het toevallige tot noodzakelijkheid, doch ook hoe de noodzakelijkheid tot het toevallige voert.

Engels geeft hiervan als voorbeeld het werk van Darwin. In zijn „Oorsprong der soorten” (1859) gaat Darwin uit van de breedst mogelijke grondslag van toevalligheid. „Het zijn juist de oneindige, toevallige, verschillen der individuen binnen de aparte soorten, verschillen die grooter worden totdat het soortkarakter optreedt en waarvan zelfs de naaste oorzaken slechts in heel enkele gevallen kunnen worden aangetoond, die hem dringen alles wat tot dusver den grondslag van wetmatigheid in de biologie vormde, het soortbegrip in zijn heele metafysische starheid en onveranderlijkheid, aan te tasten. Doch zonder het soortbegrip was de heele wetenschap niets. Al haar takken hadden het soortbegrip als grondslag nodig, de vergelijkende anatomie en de anatomie van den mensch, de embryologie, de dierkunde, de plantkunde, de paleontologie. Hier gooit dus de toevalligheid de noodzakelijkheid, zooals zij tot dusver werd opgevat, omver. De voorstelling van noodzakelijkheid, die men tot dusver had, blijkt verkeerd. Wil men ze behouden, dan dwingt -men de natuur als wet een willekeurige bepaling van den mensch op, die met de werkelijkheid strijdt, en daarmee loochent men alle inwendige noodzakelijkheid in de natuur en proklameert men het chaotisch rijk van het toeval algemeen als eenige wet der natuur.”

Tot zoover Engels. Hij toont dus aan, dat Darwin het oude determinisme verbrak en een dialektisch determinisme ervoor in de plaats stelde, dat het toevallige mee opnam. Hetzelfde deden Marx en Engels voor de maatschappijwetenschap. Zooals het materialisme het denken uit het zijn bepaalt, zoo bepaalt het historisch materialisme het maatschappelijk denken uit het maatschappelijk zijn. Het historisch materialisme is deterministisch, want het toont aan, dat iedere maatschappijvorm met noodzakelijkheid zich uit den schoot van een vorige ontwikkelt, dat iedere klasse met noodzakelijkheid zoo handelt als ze doet, dat Colijn noodzakelijk het kapitalisme en de Sowjet-Unie noodzakelijk het socialisme verdedigen moet. Doch dit is slechts een deel van de verklaring van het maatschappelijke gebeuren. De menschen zijn geen marionetten, die door touwtjes naar de wil van een hoogere macht bewogen worden, doch maken hun geschiedenis zelf. Er is geen geschiedenis buiten de daden der menschen. Doch die

dadens der menschen doorkruisen elkaar in een eindeloze wisseling van kleinere en grotere gebeurtenissen, die ieder het stempel van het toevallige dragen en die tevens in hun onderlinge betrekkingen tot de historische noodzakelijkheid van het gebeuren voeren. Het proces is geschetst in een brief van Marx aan Kugelmann, waarin hij schrijft:

„Het zou wel heel eenvoudig zijn om wereldgeschiedenis te maken, als de strijd ondernomen kon worden onder de voorwaarden van onfeilbaar gunstige kansen. Doch anderzijds zou de geschiedenis een zeer geheimzinnig karakter dragen, als „toevalligheden” er geen rol in speelden. Deze toevalligheden treden natuurlijk zelf op als een wezenlijk bestanddeel in het algemeen proces der ontwikkeling, waarin ze weer gekompenseerd worden door andere toevalligheden. Doch de versnelling en de vertraging hangen grootendeels van deze „toeval ligheden” af, waaronder ook zulke „toevalligheden” optreden als de eigenaardigheden van de menschen die eerst aan het hoofd van de beweging staan.” (17 April 1871).

Een van de grootste „toevalligheden” is wel de geboorte van een groot man, een Napoleon, een Lenin, een Newton. Zeer kleine processen in de ontwikkeling van het embryo of zelfs in de bevruchting voeren tot de geboorte van zulk een genie. Hun invloed op de wereldgeschiedenis is onmiskenbaar. En toch hebben zij het *algemeene* karakter van de ontwikkeling hoogstens vertraagd of versneld. Het bc wijs hiervan ligt in het feit, dat zij steeds optreden als de algemeene ontwikkeling der maatschappelijke krachten hen noodig maakt.

Maken dus de menschen hun eigen geschiedenis, zij doen dit onder voorgegeven omstandigheden. In Marx’ klassieke formulering van het historisch materialisme in de voorrede van de „Kritiek der politieke economie” (1859) wordt dit proces nader aangegeven, waarbij het determinisme geregeld met de activiteit van de menschen samengebracht en verbonden wordt.

„In de maatschappelijke produktie van hun leven”, heet het daar, „gaan de menscheri bepaalde noodzakelijke van hun wil onafhankelijke verhoudingen aan, produktieverhoudingen, die overeenkomen met een bepaalde ontwikkelingsstrap van hun stoffelijke produktiekrachten. Deze produktiemiddelen tezamen vormen de economische structuur van de maatschappij, de werkelijke grondslag, waarop zich een juridische en politieke bovenbouw verheft en die met bepaalde, maatschappelijke bewustzijnsvormen overeenkomen. De produktiewijze van het materiele leven bepaalt het maatschappelijke, politieke en geestelijke levensproces. Het is niet het bewustzijn der menschen, dat hun zijn, doch omgekeerd hun maatschappelijk zijn, dat hun bewustzijn bepaalt.”

Verder: „een maatschappij vorm gaat nooit onder, voor alle produk- tiekrachten ontwikkeld zijn, waarvoor zij- ver genoeg is en nieuwe hoogere produktieverhoudingen treden nooit in hun plaats, voor de stoffelijke bestaansvoorwaarden ervoor in de schoot van de oude maatschappij zelf zijn uitgebroed. Daarom stelde de menschheid zich steeds slechts een taak, die zij op kan lossen, want bij nader aanzien zal steeds worden gevonden, dat de taak zelf slechts daar ontspringt, waar de stoffelijke voorwaarden van haar oplossing reeds voorhanden, of althans in wording zijn.”

Steeds berust derhalve in de maatschappijwetenschap economisch determinisme op de spontane, toevallige, werkzaamheid van de massa's. Een arbeider gaat naar een fabriek, een jongen huwt een meisje, een kind leert lezen en schrijven, een boer ploegt zijn land, een politi- kus houdt een rede, dit zijn alles dingen, die volgens den rechtzinniger! determinist bij de oorspronkelijke samenstelling van het zonnestelsel reeds bepaald waren. Daar schieten we echter niets mee op. Ieder van die handelingen draagt voor zich juist het kenmerk van het vrije, het toevallige. En daarop berust tevens het geheel van de produktie- verhoudingen, waaruit wetenschappelijk de massabewegingen en hun ideologische begeleiding zijn af te leiden, zijn te voorspellen en zijn te leiden.

Het verband tusschen vrijheid en noodzakelijkheid is eveneens dia- lektisch. Beide begrippen drukken verbanden in de objektieve realiteit uit.

Hoe kan nu de mensch deze vrijheid gebruiken om op den grondslag van de gegeven omstandigheden te handelen, actief in het gebeuren in te grijpen? Ook hier heeft Hegel weer het juiste verband begrepen, en Engels heeft het verklaard. Voor Hegel is de vrijheid het inzicht in de noodzakelijkheid. *Blind is de noodzakelijkheid slechts in zoover zij niet begrepen wordt.* Niet in gedroomde onafhankelijkheid van natuurwetten en van maatschappelijke wetten' ligt de vrijheid, doch in de kennis dezer wetten, in de mogelijkheid, ze volgens een opgemaakt plan voor ons doel te gebruiken. *Vrijheid van wil is het vermogen, met kennis van zaken beslissingen te nemen.* Naarmate dus het oordeel van een mensch in betrekking tot een vraagstuk vrijer is, naar die mate zal de inhoud van dit oordeel met grooter noodzakelijkheid bepaald zijn. Daarentegen bewijst juist de onzeker- heid, die op gebrek aan kennis berust en die schijnbaar naar willekeur kiest uit verschillende mogelijkheden, dat zij beheerscht wordt door haar onderwerp en dus onvrij is.

Inderdaad, de oudste menschen, zooals de holbewoners, waren in elk wezenlijk opzicht zoo onvrij als de dieren, doch iedere stap voor

waarts in beschaving was tevens een stap vooruit naar de vrijheid. De vrijheid met betrekking tot de natuur bestaat nu reeds in hooge mate, men behoeft zich in zijn plannen door weer noch afstand, door water noch land, te laten afhouden. Doch de beheersching over de maatschappelijke krachten is nog-niet zoover, ja in menig opzicht heeft de dialektiek van de ontwikkeling (die nooit in een rechte lijn gaat) ons minder vrij gemaakt dan primitieve land bouw vol ken. De maatschappelijke krachten in het imperialisme, die eenerszijds dwingen tot steeds grootere beheersching der natuur, zijn tegelijkertijd een groote belemmering voor de ontwikkeling van die zelfde beheersching (arbeidsongevallen, armoede, oorlogen, fascisme). Eerst de socialistische omwenteling, die de mensch maatschappelijk vrij maakt, omdat zij de beheersching van de maatschappij mogelijk maakt, kan ook de mensch steeds vrijer met betrekking tot de natuur maken. Die vrijheid kan alleen verkregen worden, doordat de arbeidersklasse de maatschappelijke wetmatigheid beseft en op den grondslag daarvan haar program opmaakt. De Russische vijfjarenplannen, onder leiding van dialektisch en materialistisch geschoolde koppen doorgevoerd, zijn een schitterend voorbeeld van het veroveren van vrijheid door noodzakelijkheid. Daarmee wordt ook Engels' uitspraak verduidelijkt, *dat de grondvesting van het socialisme de sprong van de menschheid uit het rijk der noodzakelijkheid in dat der vrijheid is.*

Wij zien dus, dat de voorstelling van het idealisme, als zou kausali- teit slechts een afspraak zijn of een vorm van ordening, door de men- schen opgesteld om het zinnelijk gegeven materiaal te ordenen, een voorstelling die vooral op den Engelschen filosoof *Hinne* (1711— 1776) teruggaat, onhoudbaar is, omdat wetenschap en| praktijk het objektieve bestaan van kausale ketens in natuur en maatschappij aantoonen. Anderzijds voert de voorstelling van het mechanisch materialisme, welke alleen kausaliteit als objektief erkent en het toeval óf ontkent óf op 's menschert onwetendheid terugvoert, een voorstelling, die vooral op het Fransche materialisme van de 18e eeuw teruggaat, onverbiddelijk tot idealisme. Wij herinneren hier slechts aan de Hollandsche natuurkundigen J. D. v. d. Waals Jr. en Ph. Kohnstamm, die in het feit, dat het toeval in de natuur optreedt, een bevestiging van het godsbestaan hebben meenen te vinden. Ook in N. Boecharin's boek „Het historisch materialisme” (1921) zijn voorstellingen ingesloepen, aan de mechanische opvatting van noodzakelijkheid en vrijheid ontleend, o.a. waar hij zegt, dat „er eigenlijk gezegd geen toevallige, d.i. nict-oorzakelijke verschijnselen zijn” of

de theorie verkondigt dat het toeval aan onze onwetendheid is te danken:

„Indien we bij de kruisende werking van twee of meer kausale ketenen er slechts één kennen, dan zal het verschijnsel, dat door kruising ontstaat, aan ons toevallig voorkomen, ofschoon het in werkelijkheid aan wetmatigheid is gebonden/”

In de debatten, die in 1929 over filosofische standpunten in Moskou werden gehouden, werd dit standpunt van Boecharin scherp veroordeeld. Het mechanisch materialisme, — dat de filosofische verkleeding was van reformistische afwijkingen in de politiek — werd daarbij o.a. aangevallen door Deborin. Boecharin bekende daarbij ongelijk. Wij hebben alreeds vermeld, dat later Deborin in 1930 als formalist werd aangevallen, waarbij ook hij in het ongelijk geraakte. Deze strijd om het juiste inzicht in de betekenis van het dialektisch materialisme werd door een groep van jongere filosofen, leden der kommunistische partij, gevoerd o.a. door M. Mitin, en was de uitdrukking „aan het filosofisch front” van de noodzakelijkheid, de dialektiek van de nieuwe problemen van de socialistische opbouw, door het vijfjarenplan gesteld, te begrijpen en productief te verwerken.

5. De dialektiek in de natuur

Reeds verscheidene malen hebben wij erop gewezen, hoe de natuurwetenschappen ons voorbeelden van dialektiek bieden, en hoe eerst dialektisch denken natuurwetenschappelijk oordeel mogelijk maakt. Het oudste voorbeeld van een dialektische natuurwetenschap is de wiskunde, die uit de studie van de quantitative betrekkingen in de objektieve realiteit voortvloeit. Wiskundige eigenschappen zijn gelen vrije scheppingen van de menselijke geest, opgesteld als willekeurige bepalingen van een speelsch vernuft, noch zijn zij z.g. oordeelen a priori, die de menselijke geest buiten alle ervaring om opstelt, zooals Kant leerde. Eigenschappen als $2 \times 2 = 4$, of de stelling, dat de som van de hoeken in een driehoek gelijk is aan twee rechte hoeken, drukken bepaalde betrekkingen in de objektieve werkelijkheid uit. Naarmate de wiskunde abstrakter wordt, blijft zij echter niet minder vast aan de werkelijkheid gebonden. Juiste, verstandige, abstraktie is een overgang van het bijzondere naar het algemene, van het beperkte naar het ruime. Zulk een abstraktie levert dus een diepere waarheid, een nauwere benadering van de werkelijkheid, hetgeen, zooals wij reeds opmerkten, blijkt uit de soms verrassende wijze waarop ingewikkelde natuurprocessen voldoen aan wiskundige vergelijkingen, die oorspronkelijk zonder eenige gedachte

aan toepassing zijn opgesteld (b.v. in de relativiteitstheorie, de quantentheorie, de planetenbeweging, zelfs in de biologie).

De wiskunde neemt deel aan de geheele dialectiek van de quantiteit. Elke vorm van quantiteit heeft tevens qualiteitskenmerkjen, steeds slaat quantiteit om in qualiteit. Het zuiverste treedt de quantiteit op in de rekenkunde, waar de natuurlijke getalen, 1, 2, 3 ..., zóó overwegend een quantiteitskarakter hebben, dat het moeilijk is de dialectiek der natuurlijke getallen te zien. Toch steken, zooals Engels tegenover Hegel opgemerkt heeft, reeds in het getalbegrip een groot aantal qualitatieve verschillen, ondeelbaar en deelbaar getal, wortels en machten. 16 is niet alléén de som van 16 éénen, doch ook het vierkant van 4. Bij de invoering van onmeetbare getallen, als de wortel van 2, treden alreeds ingewikkelde processen op, die de beste dialectische koppen der Grieken van Pythagoras tot Plato hebben bezig gehouden.

Met de meetkunde treedt het qualitatieve element reeds sterker op den voorgrond. De lijn, beeld van het wiskundige aan de lichtstraal, de staaf, enz. heeft reeds uitgebreidheid. In eindelooze vormen treden in de verdere ontwikkeling van de wiskunde nieuwe quantitatieve beelden met ander qualiteitskarakter op, het continuïteitsbeginsel, de veranderlijke grootheid, het oneindig groote en het oneindig kleine. Met de invoering van deze elementen in de wetenschap hebben dialectische wijsgeeren als Descartes en Leibnitz zich bezig gehouden. De inwendige tegenstrijdigheden in al deze begrippen — men denke aan het verhaal van Achilles en de schildpad, waarin „bewezen” wordt, dat de snelvoetige Achilles de langzame schildpad niet kan inhalen — kan de wiskunde niet wegnemen, zij kan echter de vormen scheppen, waarin de dialectiek van de quantiteit zich bewegfen kan.

Met de natuurkunde treden nieuwe qualitatieve elementen op, zoo- dat in groote deelen van dit gebied het quantitatieve op den achtergrond raakt. Een wezenlijk onderscheid met de wiskunde treedt hier op in de kausale noodzakelijkheid, de noodzakelijkheid van oorzaak en gevolg, die naast de logische noodzakelijkheid in een zich wederzijds doordringend verband komt te staan. Kracht komt verder schijnbaar tegenover stof, stof tegenover kracht te staan, beweging, ruimte en tijd treden op. De grondgedachte van de filosofie van Hegel, die op de dialectische eenheid van deze begrippen (wij zeggen: van deze dingen en hun beelden in het begrip) berustte, heeft door de ontwikkeling der laatste tientallen jaren bevestiging op bevestiging gevonden. Ruimte en tijd vormen een eenheid in de z.g. ruimte-tijd-wereld der relativiteitstheorie, waarin ruimte onder precies aanwijsbare voorwaarden in tijd, tijd in ruimte kan omslaan. De ruimte-tijdwereld hangt af van de verdeeling der stof, stof openbaart zich in het

elektrische en z waar tekraachts veld, dat zich in de ruimte en tijd uit- breidt. Massadeeltjes, totaal afgescheiden- van andere massadeeltjes bestaan niet, allen zijn ongescheiden en toch weer gescheiden in het veld. Krachten, welke die gescheiden deeltjes aan elkaar binden^, treden dan ook op in de geest van de oude materialistische natuurleer. Overdracht van beweging kan opgevat worden als door krachten veroorzaakt, doch daar het veld wezenlijk is, treden de krachten als hulpelementen op, die zelfs onder omstandigheden geheel kan elimineeren.

De tegenwoordige z.g. crisis in de natuurkunde, zoover ze de natuurkundige feiten betreft (onafhankelijk van wat bourgeoisfilosofen zeggen), is van dezelfde natuur als de crisis in de wiskunde bij de Grieken, toen het onmeetbare getal werd ingevoerd, als de crisis in de biologie van Lamarck tot Darwin, toen de evolutiegedachte zich baan brak, als de crisis in de burgerlijke economie sinds Marx — zij luidt een tijdperk in, waarin tegenover oude metafysische opvattingen de dialektische zich doorzetten. Zulke krisissen zijn dus, zuiver feitelijk beschouwd, geen ziekte-verschijnselen, doch integendeel teekenen van inner lij ken groei, al leveren zij onder omstandigheden genoeg materiaal voor idealistisch defaitisme. Het doorbreken van het dialektische element tegenover het metafysische, of zich dit nu in debatten tusschen geleerden in de Akademies, of in de barri- kadengevechten van den klassenstrijd voltrekt, heeft altijd een bevrijdend, een revolutionair, karakter, resulteerend in verhoogd inzicht en verhoogde beheersching van natuur en maatschappij.

Historisch is de geweldige ontwikkeling van de moderne natuurwetenschap, die in de 15e, 16e en 17e eeuw aanvangt, het gevolg van het doorbreken van het kapitalistische stelsel op de ruines van de feodaliteit. De groote aardrijkskundige ontdekkingen, de godsdienstoorlogen in de 16e eeuw, de opstand der Nederlanden waren mokerslagen tegen de oude hiërarchie van kerk en adel, in stad en land. Nieuwe klassen ontstonden, een proletariaat uit de onteigening der boeren, een bourgeoisie uit de handel tusschen de landen van Europa, de Oriënt en de nieuw ontdekte gewesten. Doch naast de bourgeois-koopman ontwikkelde zich al vroeg het andere type van bourgeois, de manufaktuurbezitter, die de arbeidsverdeeling voor eigen verrijking toepaste. In de late Middeleeuwen verrijzen scheepswerven, arsenalen, mijnwerken en bloeit de textielmanufaktuur. Dit was slechts mogelijk door een eindelooze reeks uitvindingen. Het is moeilijk zich van de revolutioneerende werking van vele dezer uitvindingen volledig rekenschap te geven, omdat wij velen van hen nu als ouder-

wetsch en afgedaan beschouwen. Doch in hun tijd werkten velen even revolutionair als thans automobiël of radio.

De meeste uitvindingen waren mechanisch en kunnen nauwelijks nog machines genoemd worden. Sinds de 14e eeuw kwamen molens in gebruik, door water of wind gedreven, volmolens, zaagmolens, korenmolens, watermolens. Klokken werden sterk verbeterd door water- werking of onrust. Sinds de 14e eeuw kwam het spinnewiel in gebruik. In de mijnen kwamen pompen en andere mechanische werktuigen. Groote technische verbeteringen ondervonden de oorlogswerktuigen. Sinds de 14e eeuw was artillerie in gebruik gekomen. Karei VIII veroverde Italië— een belangrijke historische gebeurtenis in het einde der 15e eeuw — omdat zijn wapenen zooveel beter waren dan die van de Italianen. De schepen verbeterden in elke generatie, zoo- dat de Spanjaarden en Portugeezen, die in den aanvang van de 15e eeuw nog slechts langs de kusten dorsten te varen, tegen het einde derzelfde eeuw de oceanen rechtstreeks durfden over te zeilen. De uitvinding der boekdrukkunst maakte niet alleen) de bevordering der wetenschappen gemakkelijk, doch maakte het geschreven woord toegankelijk voor de massa's. In de boeken over de geschiedenis der technologie — een tot nu toe zeer verwaarloosd gebied — vindt men over al die uitvindingen verrassende bijzonderheden.

De teekeningen van Leonardo da Vinci geven ons een goed beeld van de uitvindingsdrang der dagen en van den aard der bespiegelingen. Zij zijn alle eenvoudige mechanische konstrukties, waarin hef- boomen, tandraden, pompen een overwegende rol spelen. Ook in de technische handboeken, waarin vele in de 15e eeuw nog voor de uitvinding der boekdrukkunst in handschrift circuleerden, vindt men teekeningen van denzelfden aard. De theoretische bespiegeling wendde zich dus ook ten eerste tot de ontdekking van de wetten der mechanica. De wiskunde en de exakte wetenschappen van die dagen werden dus door de studie naar de bewegingswetten geheel beheerscht.

Inderdaad bestudeerde Tartaglia de beweging van projektielen, Stevin de bewegingswetten op het hellend vlak, Kepler de bewegingswetten der planeten, Galilei de bewegingswetten^ van het vrijvallend lichaam. De wiskunde der Grieken werd weer opnieuw bestudeerd, omdat zij reeds kostbare aanwijzingen daaromtrent kon geven, evenals aanwijzingen omtrent landmeten en waterpassen. Groote vorderingen in de wiskundige beheersching van het materiaal konden echter door de dialektiek van de ontwikkeling eerst worden gedaan door een groote stap van het «konkrete naar het abstrakte, door de wiskunde schijnbaar los te rukken uit de werkelijkheid en haar als wetenschap om zichzelf wille te beoefenen. Deze stap, die echter in

werkelijkheid een stap van het oppervlakkig werkelijke naar het dieper liggende werkelijke was, deed Descartes met de toepassing van de algebra op de meetkunde (1637). De resultaten toonden zich spoedig in een ontwikkeling der wiskunde, als sedert de dagen van Pythagoras en Plato niet meer was gezien, en die zich ook in steeds diepere beheersing van de praktijk weer terugwerkte. Zij leidde tot de uitvinding der differentiaal- en integraalrekening door Leibnitz en Newton (eind 17e eeuw) en daardoor, bij Newton, eveneens tot de moderne mechanica. Gedurende de 18e eeuw ontwikkelden wis- en natuurkunde zich in handen van mannen als Euler en Lagrange tot volledig dialectisch ontwikkelde wetenschapsgebieden.

Wiskunde en werktuigkunde, zoowel die der aardse lichamen als de hemelmechanica, waren dus ten tijde dat onze moderne natuurwetenschap en daarbij een belangrijk deel van onze moderne wereldbeschouwing gegrondvest werd, de lichtende voorbeelden van wetenschap. Dat dit tot overdrijving voerde, is alreeds opgemerkt. Spinoza meende voor de uiteenzetting van de wijsbegeerte de wiskundige vorm te moeten kiezen en scheen daardoor zijn leer een zeer overtuigende vorm te geven. Kant, die in veel van zijn werk zich door* het werk van Newton liet beïnvloeden, deed de reeds vermelde uitspraak, dat iedere bijzondere natuurwetenschap slechts zooveel eigenlijke wetenschap bevat als er wiskunde in vervat was en Gauss sprak van de wiskunde als „de koningin der wetenschappen”.

De maatschappelijke ontwikkeling stond inmiddels niet stil. Steeds meer nam de beteekenis van koopmanschap¹ taal en manufaktuur toe, het beheerschte reeds geheel de Zeven Provinciën, en had grooten invloed in Engeland, Frankrijk en andere deelen der wereld. In de tweede helft der 18e eeuw voerde deze gang van zaken tot de industriële revolutie, die het moderne kapitalisme inluidde. Deze revolutie, in Engeland aangevangen, schiep met de verwante politieke revoluties in Frankrijk en Amerika den voedingsbodem voor een nieuwe, nog geweldiger ontwikkeling der natuurwetenschap, en thans ook van natuurkunde, scheikunde, biologie en medicijnen.

Gedurende de manufaktuurperiode waren deze wetenschappen nog hoofdzakelijk in het beschrijvende tijdperk gebleven. Reeds in de 16e en 17e eeuw was aanzienlijk werk verricht op het gebied van de druk van vloeistoffen en gassen in verband met kanaalgraving, pompen en scheepvaart. De scheikunde bleef lang in de nauwelijks wetenschappelijk te noemen vorm van alchemie; de biologie en medicijnen' waren vrijwel uitsluitend beschrijvend, al werden reeds bij de medicijnen groote stappen vooruit gedaan door de ontwikkeling der anatomie. Het voornaamste werk op biologisch gebied der

18e eeuw is Linnaeus' boek (1748), waarin hij een volledige klassificatie der families en soorten van planten en dieren geeft, een werk waarvan enerzijds het metafysische standpunt wordt ingenomen, dat soorten onveranderlijk zijn, dat echter anderzijds door de volledig doorgevoerde klassificatie eerst de mogelijkheid schiep, om boven dit metafysische standpunt uit te gaan.

Dit werd geheel anders met de toeneming der intensiteit van de industriële revolutie. De industriële bourgeoisie had niet genoeg aan de eenvoudige mechanismen der manufaktuurperiode. Zij wilde stoom, later electriciteit, gebruikt zien. Een ongekeerde uitbreiding van het productie-apparaat was het gevolg. Natuurwetenschap werd beoefend als nooit tevoren. Met de dialektische ontwikkeling van het kapitalisme van manufaktuurkapitalisme tot het eindeloos zichzelf revolutioneerende grootkapitalisme, kwam een gelijktijdige dialektische ontwikkeling der natuurwetenschappen. Het proces, dat zich in de 17e en 18e eeuw in de wis- en werktuigkunde afgespeeld had, speelde zich in de 19e eeuw in natuurkunde, scheikunde, biologie en medicijnen af. Wij zullen dit proces, dat in de 19e eeuw met de opstelling van het energiebeginsel en de evolutieleer hoogtepunten bereikte, ook aan eenige verdere voorbeelden nader belichten.

1. De eerste bres in de versteende natuuropvatting werd niet door een natuurgeleerde, doch door een filosoof gesloten. In 1755 verscheen Kant's jeugdwerk, zijn theorie van het ontstaan van het zonnestelsel. Daarmee werd met de schepping van het zonnestelsel, met de leer van den eersten aanstoot, opgeruimd, en werd het ontstaan van zon, aarde en planeten als een proces verklaard, als iets, dat in den tijd zich ontwikkelde. Het doet hier niets ter zake, dat de manier zooals Kant dit ontstaan zich dacht, tegenwoordig vervangen wordt door opvattingen, die met de nieuwere ontdekkingen meer overeenkomen. Het voornaamste feit blijft bestaan, dat hier de evolutieleer voor het eerst zich in een belangrijk deel der natuurwetenschap openbaarde. Want als de aarde in den tijd geworden is, dan ook haar planten- en dierenleven, de geologie, het klimaat en den mensch. Intusschen duurde het nog lange jaren, voor verdere stappen gedaan werden en de dialektische betekenis van Kant's theorie werd zoo weinig begrepen, dat zelfs Hegel in dit opzicht achter Kant aan bleef sukkelen. Nadat Laplace Kant's idee weer opgenomen had, werd het door Lyell en Darwin, Marx en anderen eerst in de 19e eeuw verder ontwikkeld.

a. De opstelling van het energiebeginsel, het eerst door Helmholtz in 1847. Hierbij werd oorspronkelijk het behoud van arbeidsvermogen bij natuurkundige processen, dus een zuiver kwantitatief

beginsel dat overal doorwerkt, geeft een gemeenschappelijke basis beginsel van de verandering van energie, dat het kwalitatief karakter van het proces tot zijn recht brengt. Energie verandert zich, met behoud harer quantiteit, van mechanische energie in warmte energie, deze weer in elektrische of chemische energie van verschillende soorten en omgekeerd. Dit is dus een proces, waarbij de grenzen worden uitgewischt tusschen vroeger geheel gescheiden gebieden, tusschen mechanica, warmteleer, electriciteitsleer en scheikunde. Dit beginsel dat overal doorwerkt, geeft een gemeenschappelijke basis aan alle natuurwetenschappen.

5. De opstelling van het evolutiebeginsel in de biologie, het eerst volledig ontwikkeld door Charles Darwin (1857), waarbij de absolute grenzen tusschen de soorten in dieren- en plantenwereld worden uitgewischt en door overgangsmogelijkheden vervangen. Als bewegende kracht erkende de dialektische denker Darwin den strijd om het bestaan. Het is belangrijk op te merken, dat Darwin de gedachte aan zulk een strijd door middel van de overigens domme bevolkingsver van Malthus ontleende aan de strijd om het bestaan in het kapitalisme. Het verband tusschen de dialektische ontwikkeling der maatschappij en de korrespondeerende ontwikkeling in de wetenschappen is niet altijd zoo eenvoudig in te zien.

4. De ontdekking door Schleiden en Schwann (1838—1839), dat alle levende wezens uit cellen zijn opgebouwd. Dit was eveneens een verbreking van de absolute grenzen tusschen de soorten, omdat nu duidelijk bleek, dat zowel de mensch als het eenvoudigste levende wezen iets zeer fundamenteels in hun samenstelling gemeen hebben. Door verveelvoudiging en differentiatie ontwikkelt zich uit de eenvoudige cel het geheele planten- en dierenlichaam, zoodat de groei van organismen door een algemeen beginsel beheerscht wordt.

5. De bestudeering van de wijze, waarop het embryo zich uit het ei ontwikkelt door von Baer (1828), waardoor de groote gelijkheid in ontwikkeling van mensch en dier werd aangetoond. Von Baer neemt daarom een belangrijke plaats in de ontwikkeling der evolutieleer in.

6. De ontwikkeling der geologie, te beginnen met Lyell (1837), die aantoonde, dat dezelfde krachten, die thans in de aardkorst werken, ook aansprakelijk kunnen worden gesteld voor de ontwikkeling van de aarde in vroegere geologische tijdperken, zoodat de grens tusschen de aarde tijdens de mensch en de aarde vóór den mensch werd weggevaagd. Evenals de ontdekkingen op biologisch terrein was deze theorie, ook al wilde Lyell het zelf niet inzien, een zware slag

voor het kerkgeloof, dat de metafysische plaats van den mensch en de schepping van de wereld leerde.

7. De ontdekkingen in de natuurkunde, die warmte als een vorm van beweging (Robert Mayer 1842), licht als een trillingsverschijnsel, (Fresnel 1818, alreeds voorafgegaan door Huygens 1690), licht, elektrische golven en warmtestraling als slechts in golflengte verschillend (Maxwell 1873), de gemeenschappelijke natuur van magnetisme en electriciteit (Oersted 1820), leerden.

8. De ontdekkingen in de scheikunde, die tot de kennis voerden van een eindig aantal elementen waaruit alle stoffen zijn opgebouwd, en waardoor het absolute karakter van de verschillende vormen van de stof werd opgeheven. Deze ontwikkeling kan men reeds met Lavoisier (1779) laten aanvangen, doch gaat door de geheele 19e eeuw verder.

p. De ontwikkeling der paleontologie, die aantoonde, dat er ook in vorige geologische formaties een planten- dierenwereld was, met vormen waaruit de tegenwoordige vormen van planten en dieren kunnen worden afgeleid, en die een overtuigende argumentatie ten gunste van Darwin's beginsel heeft geleverd, ofschoon in 1859, toen Darwin zijn leer publiceerde, nog weinig van de paleontologie bekend was.

70. De ontdekking van de spektraal-analyse (Kirchhof, Bunsen, 1859), die o.a. aanloonde, dat er in de sterrenwereld dezelfde elementen aanwezig zijn als op de aarde.

Van de beteekenis der dialektiek in de nieuwste opvattingen der natuurkunde hebben wij alreeds gesproken.

Hieraan moet worden toegevoegd, dat om 1850 ook de economie en de historische geschiedvorsching door Marx en Engels tot de rang van dialektisch uitgebouwde wetenschappen werden uitgewerkt. Terzelfder tijd trokken zij uit dit alles in het dialektisch materialisme de algemeene les, een wijsbegeerte, die alreeds door Hegel met geniale vóórvoeling van de wetenschappelijke ontwikkeling der 19e eeuw in 1806 en later op idealistische wijze was voorbereid.

Geen wonder dat Engels in 1885 schrijven kan, dat het werk, dat hij op het gebied van een dialektische samenvatting der natuurwetenschappen had gedaan — en dat gedeeltelijk in de „Anti-Dühring”, gedeeltelijk in zijn eerst in 1927 gepubliceerde „Natuurdialektiek” is opgenomen, door de vooruitgang der theoretische natuurwetenschap geheel of gedeeltelijk reeds overbodig was geworden. „Want de revolutie”, schreef hij, „die de theoretische natuurwetenschap door de noodzakelijkheid wordt opgedwongen, om de massaal

zich ophopende, zuiver empirische, ontdekkingen te ordenen, is van zoodanigen aard, dat ze het dialektisch karakter van het natuurgebeuren meer en meer ook aan den meest weerstrevenden empirikus tot bewustzijn brengt. De oude, strenge tegenstellingen, de scherpe, on- overschrijdbare, grenslijnen verdwijnen meer en meer. Sinds het vloeibaar maken van ook de laatste „echte” gassen, sinds het bewijs, dat een lichaam in een toestand kan worden gebracht, waarin vloeibare en gasvormige toestanden niet onderscheiden kunnen worden, hebben de aggregaattoestanden het laatste restje van hun vroeger absoluut karakter verloren. Met de kinetische gastheorie treedt de warmte ook direct in de reeks van onmiddellijk als zoodanig meetbare bewegingsvormen. Werd nog tien jaren geleden de pas ontdekte groote grondwet van de beweging begrepen als slechts eien wet tot behoud van energie, als bloote uitdrukking van het feit, dat beweging noch vernietigd noch geschapen kan worden, dus slechts naar de quantitative zijde, nu wordt deze nauwe, negatieve, uitdrukking steeds meer door de positieve uitdrukking van de *verandering* van energie verdrongert, waarin eerst de kwalitatieve inhoud van het proces tot zijn recht komt en waaruit de laatste herinnering aan eert buiten de wereld staande schepper is verdwenen.” En verder: „En sinds de biologie onder het licht der evolutietheorie wordt bedreven, is op het gebied van de organische natuur de eene strenge grenslijn der klassificeering na de andere opgeheven, de bijna ónmogelijk te klassificeeren middelste leden vermeerderen zich dagelijks, het nauwkeurig onderzoek, werpt organismen uit de eene klasse in de andere, en onderscheidingskenmerken, die bijna tot geloofsartikelen geworden zijn, verliezen hun onbepaalde geldigheid. Was reeds voor jaren de bioloog Virchow gedwongen, om tengevolge van de ontdekking der cel de eenheid van het dierlijk individu op meer vooruitstrevende dan wel natuurwetenschappelijke en dialektische wijze in een federatie van celstaten op te lossen, zoo wordt het begrip van de dierlijke (en dus ook van de menschelijke) individualiteit nog veel ingewikkelder door de ontdekking van de amoebeachtige, in het lichaam van de hoogere dieren kruipende, witte bloedlichaampjes. Het zijn echter juist de polaire tegenstellingen, als onverzoenlijk en onoplosbaar voorgesteld, de gewelddadig vastgestelde grenslijnen en klassenverschillen, die aan de moderne theoretische natuurwetenschap haar beperkt metafysisch karakter gegeven hebben. Het inzicht, dat deze tegenstellingen en verschillen weliswaar in de natuur voorkomen, doch slechts met beperkte geldigheid, dat daarentegen juist die toegedichte starheid en absolute

geldigheid eerst door onze bespiegelingen aan de natuur zijn opgelegd — dit inzicht maakt het kernpunt van de dialektische opvatting van de natuur uit. Mert kan tot haar komen, doordat men daartoe gedwongen wordt door de groote en grootere opeenhoping van feiten in de natuurwetenschap; doch men geraakt er gemakkelijker toe door de wetten van het dialektisch denken) te kennen. In ieder geval is de natuurwetenschap nu zoover, dat zij niet meer aan de dialektische samenvatting ontkomen kan.”

Tot bewust dialektisch denken buiten het speciale gebied om is het echter bij de meeste mannen van de natuurwetenschap niet gekomen. De filosofie, die gewoonlijk in deze kringen gedurende de 19e eeuw heerschte, was of het platte materialisme van Moleschott, gewijzigd tot „monisme” en zulke variaties bij Ostwald en Haeckel, óf het „beteuterde” materialisme van de agnostici als Huxley, óf een verkapt of open idealisme als bij Mach, de pragmatisten, de empiriokritici en dergelijken. Sommigen, als Pasteur, bleven trouwe zonen der kerk. Diezelfde mannen, die in 'hun speciale gebied de koenste materialistische en dialektische stappen dorsten te doen, werden de angstigste burgermannetjes buiten hun enge gebied. Zij waren nu eenmaal vertegenwoordigers, vaak leden, der bourgeoisie, en konden) daarom niet boven de enge grenzen van hun eigen klasse** positie uitkomen. Ofschoon zij het historische en dialektische materialisme verfoeiden of ignoreerden, was hun leven en hun denken één groote bevestiging van ditzelfde materialisme.

Sedert Engels zijn beschouwingen neerschreef, is de dialektische ontwikkeling der natuurwetenschappen met groote schreden voorwaarts gegaan. De ontdekking van het radium opende den weg voor de verandering der elementen in elkaar, de ontdekking van de elektronen toonde, hoe het kwalitatieve verschil tuschen) de atomen door een quantitatief verschil wordt voortgebracht. De relativiteitstheorie schiep het apparaat, waarin de dialektische beweging van ruimte, tijd en kausaliteit zich beweegt, terwijl de quantenmechanica het elektron en het photon (lichtenheid) leerde beschouwen als stoffelijk punt en als golf. Het verschil tuschen massa en energie, dat de 19e eeuw nog absoluut dacht, is ook zonder scherpe grenzen gebleken en evenzoo dat tuschen licht en stof. De wetten' van het atoom weerspiegelen zich in die van het heelal en naast de melkweg van ons zonnestelsel blijken vele andere melkwegen te bestaan. Ook in de scheikunde, biologie en medicijnen grijpt gelijksoortige ontwikkeling plaats.

Doch evenmin als in de 19e eeuw, kunnen ook thans de meeste burgerlijke specialisten der natuurwetenschappen den) weg tot het 68

dialektisch materialisme vinden. Thans is het niet meer de tijd van het opkomend groot-kapitalisme, doch de periode van imperialisme, van verval, is ingetreden. Als een gevolg worden de idealistische stroomingen, die in de 19e eeuw althans slechts een klein gedeelte der natuurwetenschappelijke geleerden mee konden krijgen, sterker, terwijl de materialistische strooming in het kamp der burgerlijke geleerden zwakker is. Het is daar weliswaar gewoonte geworden, het materialisme van Moleschott en het agnosticisme van Huxley als „verouderd” te beschouwen, doch niet om in plaats van dit verouderde materialisme een nieuw, modern, dialektisch, materialisme te brengen, doch om tot openlijk idealisme over te gaan. In plaats van een verouderd materialisme stellen velen een nog veel meer verouderd godsgeloof. Reeds Lenin, in 1908, bespote de geleerden, die uit het feit, dat nieuwe dialektische eigenschappen! van de materie gevonden waren, de gevolgtrekking maakten, dat „de materie verdwenen was”. Zijn werk heeft niet verhinderd, dat tegenwoordig geleerden van naam naar aanleiding van dezelfde dialektische vorm van natuurwetten luidkeels beweren, dat „kausaliteit verdwenen is”, of tot de idealistische fraaiigheden vervallen, dat de natuur slechts uit wiskundige vergelijkingen bestaat, of, zooals bij sommige verklaringen van het z.g. beginsel der indeterminatie in de quantentheorie, dat het gedrag van een objektief natuurkundig proces alleen is te verklaren, door een invloed van den beschouwer aan te nemen. Dit is de verwarring, die maatschappelijke oorzaken in het brein van vele burgerlijke natuurwetenschappelijke geleerden hebben aangericht, omdat zij nu eenmaal niet buiten het raam van hun eigen klas-sebeperktheid uit kunnen zien.

Daarentegen groeit, door materialistische traditie, door de overtuigende kracht van de ontdekkingen zelve, door het bestaan van de Sowjet-republieken en der kommunistische partij, langzaam een materialistische strooming onder de geleerden, die zich meer en meer ontwikkelt tot dialektisch materialisme. Deze strooming kon tot nu toe in de Sowjet-republieken het beste tot uiting komen, omdat vooral onder het kapitalisme vele geleerden voor de gevolgtrekking van het dialektisch materialisme terugschrikken en zich dus liever voorloopig in een veiliger agnosticisme verschuilen. Het is deze strooming, die meer en meer door de kracht der feiten zelve zich doorbreekt, doch eerst na de verovering van de macht door het proletariaat als de algemeene denkvorm der natuurwetenschap erkend kan worden. Dit zal niet alleen de natuurwetenschap ten goede komen, doch ook op den duur nieuwe resultaten op praktisch en theoretisch gebied brengen, omdat de mannen van wetenschap niet meer half toevallig,

half door geniale aanvoeling, doch door planmatig denken tot ontdekkingen, uitvindingen en gewichtige gevolgtrekkingen zullen komen.

6. De diallectiek in de maatschappij

Marx heeft de maatschappijwetenschap op den grondslag van het materialisme opnieuw opgebouwd. Verklaart het materialisme het denken uit het zijn, dan eischt de toepassing van het materialisme op het maatschappelijk leven der menschen de verklaring van hun maatschappelijk bewustzijn uit hun maatschappelijk zijn. Dit is, zoo- als wij reeds vonden, het beginsel van het *historisch materialisme*, dat wij ook al reeds in hoofdzaken verklaard hebben, en dat na de ontdekking in vele toepassingen op speciale gevallen in de eerste plaats in Marx' „Kapitaal” zijn juistheid heeft bewezen. (Zie verder O. Verborg, Het historisch materialisme). Het bewijs van de juistheid der marxistische maatschappijbeschouwing wordt tevens dagelijks in de praktijk van den klassenstrijd geleverd, in de eerste plaats door het feit, dat de socialistische opbouw van de maatschappij mogelijk is, zooals de Sowjet-Unie toont. Theoretisch heeft het historisch materialisme twee groote gebreken van vroegere geschiedenis-theorieën overwonnen. In de eerste plaats hielden deze zich bijna uitsluitend bezig met de ideeën van de menschen, zonder hun verband na te gaan met het produktiestelsel en zijn ontwikkeling, waardoor deze heele geschiedenisbeschouwing een toevallig karakter droeg. In de tweede plaats verloren deze geschiedenisbeschouwingen juist de handelingen van de *massa's* der menschen uit het oog, terwijl het historisch materialisme voor het eerst de mogelijkheid gaf, nauwkeurig de maatschappelijke levensvoorwaarden van de massa's en hun veranderingen te onderzoeken. Deze kenmerken van het historisch materialisme maken het anderzijds weer geschikt om het proletariaat bij zijn aktief ingrijpen in het wereldgebeuren de sterkte en het inzicht te geven, die het in politieken en ekonomischen strijd behoeft. Daarom zyn niet alleen de theoretische werken van Marx, Engels, Lenin, Plechanof, Mehring en anderen goede inleidingen tot het begrijpen van het historisch materialisme, doch evieneens de redevoeringen van Lenin en Stalin en de ontleding van de wereldsituatie door de Kommunistische Internationale.

Het is nu niet moeilijk de gewone „weerleggingen van het historisch materialisme, die men zoo van burgerlijke zijde hoort, in al hun zwakte te begrijpen. Gewoonlijk toonen zij oen gebrek aan dialektisch inzicht. Zoo zou het historisch materialisme de rol van de persoonlijk

heid in de geschiedenis miskennen, de kracht der ideeën, de rol van het initiatief, van het spontane element. Wij hebben gezien, dat het materialisme juist het dialektisch verband tusschen maatschappij en persoonlijkheid, tusschen werktuigelijkheid en spontaniteit, tusschen de macht der omstandigheden en die der ideeën slaat. De menschen, zagen wij alreeds, maken 'hun eigen geschiedenis, doch zij makten die onder gegeven omstandigheden. Het dialektisch materialisme zoekt steeds in het begrijpen van en bij het ingrijpen in den gebeuren de voornaamste schakel en tracht te handelen met inachtnahme van *alle* factoren, matericele en geestelijke, ieder in zijn eigen plaats.

Nog een ander bezwaar luidt als volgt. Als alle menschelijke theorieën weerspiegelingen van maatschappelijke verhoudingen zijn, en dus komen en vergaan, dan is dus ook het historisch materialisme — ja het heele materialisme — niets dan de weerspiegeling van bepaalde maatschappelijke verhoudingen in het kapitalisme, en zal dus met het kapitalisme weer verdwijnen. Deze beschouwing vergeet, dat er een objectieve werkelijkheid is, waarvan iedere leer, iedere theorie, een min of meer geslaagde afbeelding is. Elke theorie heeft dus een bepaald *waarheidsgehalte*. In den strijd der maatschappelijke krachten, leert de menschheid nu het waarheidsgehalte harer opvattingen te vergrooten. Zoo heeft de leer van het zonnestelsel volgens Koper- nikus grooter waarheidsgehalte dan die volgens Ptolemeus, doch tevens heeft de menschheid de bloedige periode van de opkomst van het kapitalisme moeten doormaken, voor zij tot dit inzicht kwam. Op die manier bezit ook het proletariaat in het historisch materialisme een leer van grooter waarheidsgehalte dan de burgerlijke klassen.

Wij wezen alreeds op de *eenheid van theorie en praktijk*, die het dialektisch materialisme eischt. Lenin heeft in een toespraak tot de Kommunistische Jeugd in 1920 eens gezegd, dat de oude scheiding van theorie en praktijk het meest afkeuringswaardige kenmerk van de boungeoismaatschappij is. En van Stalin is de bekende uitspraak afkomstig, dat theorie zonder revolutionaire praktijk onvruchtbaar, praktijk zonder revolutionaire theorie blind is.

Het dialektisch materialisme leert in de werkelijkheid de voornaamste wetten te onderscheiden. Zijn deze erkend, dan verlangt het, dat men er naar leeft. In de maatschappijwetenschap leert het dialektisch materialisme, dat de eenige weg tot verdere ontwikkeling in de overwinningen van de arbeidersklasse ligt. Zoo voert het dialektisch materialisme onmiddellijk tot de noodzakelijkheid te strijden voor de kommunistische maatschappij. Het voert tot het steunen van de kommunistische partij.

Omgekeerd is voor de kommunistische partij het dialektisch ma

terialisme de 'grondslag van haar revolutionaire gedachtenwereld. Met de praktische zijde is ook de theoretische zijde van den strijd onverbrekkelijk verbonden. De kommunistische partij moet strijden voor het dialektisch materialisme. Een *wezenlijk kenmerk van een zwereldbe-schouwing, die het beste in weten met het beste in maatschappelijk streven in een eenheid samenvat, is dus het werkzaam meedoen in den strijd van de kommunistische partij. Filosofie is partijzaak.*

Inderdaad zien wij, dat elke afwijking van het dialektisch materialisme tot een afwijking van de algemene lijn van de 'kommunistische partij voort. Filosofie is niet „onpartijdig”, of „niet-politiek”, iedere filosofische school vertegenwoordigt een zeker aantal politieke opvattingen, en voert, algemeen gesproken, tot een bepaald politiek streven. Anti-materialistische en anti-dialektische filosofie vertegenwoordigen verschillende vormen van reactie, van klerikalisme en van fascisme, en hun uiteindelijke doel is het verzwakken van het zelfbewustzijn van het proletariaat en het behoud van de heerschappij der bourgeoisie. Naarmate de tegenstellingen scherper worden, dat is, naarmate het kapitalisme meer en meer verval, komen deze karaktertrekken steeds meer en meer voor den dag. Daarom gaat de bourgeoisie steeds meer en meer haar heil zien in reaktionaire filosofieën, in idealisme en in godsdienst. Deze filosofie blijkt hier de verdediging van de kapitalistische klasse te zijn. Daarentegen hebben Marx en Engels steeds het dialektisch materialisme tegen reaktionaire filosofieën verdedigd.

De mate, waarin het dialektisch materialisme door de socialistische partijen is verlaten, is tevens een graadmeter van hun politiek. De feiten van het oude Marxisme van Kautsky in de eerste jaren van deze eeuw, de feiten van de oude Marxistische oppositie in de Hollandische S.D.A.P., weerspiegelden zich in hun gebrek, het dialektisch materialisme in vollen omvang te begrijpen. Het is dan ook een teken van diep reformistisch verval, dat er in de oude Duitse sociaal-demokratie voor de wijsbegeerte van het Marxisme geen plaats meer was. Ook in de Hollandische S.D.A.P. is de toestand treurig. Als een voorbeeld van deze ontaarding, die officieel met E. Bernstein's boek (1899) is aangevangen, kunnen wij de eenige jaren geleden verschenen „Gids voor de zelfstudie der wijsbegeerte” nemen, door Dr. C. Kctner in 1931 voor de A. J. C. en het Instituut voor Arbeidersontwikkeling samengesteld, en die uitsluitend burgerlijke idealistische geschriften en theorieën aanprijst, met als „linksch” uiterste wat ohrstensocialisme. Op de daar afgedrukte lijst van aanbevelenswaardige bodken staat niet een enkel werk van Marx of Engels—Lenin en Stal in zou werkelijk te veel

verlangd zijn — doch wel boeken van burgerlijke idealisten als J. D- Biedens de Haan, zooals wij zagen, een verklaarde vijand van het materialisme en de arbeidersbeweging. Hiermee wordt ook op wijs- geerig gebied door de opvattingen der rechtsche deelen in de sociaal- democratie de weg voor het fascisme geplaveid.

De kwestie van theorie en praktijk is in de Russische Kommunistische Partij aan de orde geweest in den reeds vermelden strijd tegen Deborin en de z.g. „mensjewiseerende idealisten” (1930). De vertegenwoordigers van deze school hadden een zich materialistisch noemende wijsbegeerte, die evenwel volkomen was afgescheiden van de socialistische rekonstruktie der Sowjet-Unie. Voor hen was filosofie geen partij zaak, doch beide waren geheel gescheiden dingen. Het resultaat was, dat zij geen enkel nieuw probleem aanraakten en steeds in het oude cirkeltje rondliepen als zoovele burgerlijke filosofen, omdat zij de revolutionaire ervaringen in de Sowjet-Unie niet in hun filosofie konden verwerken.

Het verschil tusschen theorie en praktijk openbaart zich ook in het verschil tusschen abstrakte en concrete kwesties. Een richting in de arbeidersbeweging, die uitsluitend algemeenheden discussieert, fen de onmiddellijk concrete problemen verwaarloost, vindt zich onmachtig op het kritische moment, verliest eenheid en richting, en slingert stuurloos heen en weer. Zulk een geestesgesteldheid vindt men bij vele anarchisten, die altijd maar weer hetzelfde hobbelpaardje berijden en nooit van de plaats gaan. Ook moet erkend worden, dat er nog altijd onder zich noemende marxisten elementen zijn, die in die fout vervallen. Zij hebben de Sowjet-Unie van harte lief, zij bewonderen het kommunisme en geloven in zijn juistheid, maar hebben een afkeer van de dagelijksche proletarische klassenstrijdproblemen in het bijzonder van alles wat met de vakbeweging en het werken onder de massa's in verband staat. Zij zien niet in, dat ze op die manier ten achter blijven bij elke reformist, die, trouw naar het beste inzicht, dat hem gegeven is, zijn werk onder de massa's doet.

Daarentegen bestaat ook de andere fout, alleen de onmiddellijke, concrete problemen te zien en te verzuimen om algemeene gevolgtrekkingen te maken, om de problemen te bestudeeren in het licht van de marxistische theorie. Het *opportunisme* is zulk een richting. Haar leuze is: „De theorie is niets, de beweging alles”, zooals Bernstein in 1899 uitriep. Engels heeft die richting scherp bestreden. De verwarring in de arbeiderspartijen in 1914 is een bewijs van de juistheid van Engels' bestrijding. Het dialektische materialisme prokla- meert daarom de *konkreetheid* van de waarheid, de *eenheid* van theorie en praktijk.

Hoezeer opportunisme en abstracte scheinamakerij uitersten toch weer verwant zijn, toont thans de rechter vleugel der sociaal-demokratie in West-Europa, die naar den ondergang holt door uit „demokratie” tot een algemeen schema te maken en dit schema zonder eenig nadenken te herhalen. Aan deze vleugel ontgaat daarbij het dialektisch verband tusschen democratie en diktatuur: de burgerlijke democratie is de diktatuur van de kapitalistische klasse (met eenige koncessies aan bepaalde kleinburgerlijke en beter betaalde proletarische groepen), de proletarische diktatuur is de democratie van de arbeidersklasse. Op zulke leiders is de spottende opmerking van toepassing, die de jonge Marx in zijn brief aan Annenkof plaatste:

„In de achttiende eeuw waren er een aantal middelmatige geesten bezig om de juiste formule te vinden die de sociale orde, de koning, de adel, het parlement, enz. in evenwicht zou brengen, en op een mooien morgen ontwaakten ze om te vinden dat er geen koning, geen adel, geen parlement meer was. Het ware evenwicht in deze tegenstellingen was de omverwerping van alle maatschappelijke voorwaarden die aan deze feodale bestaantjes en hun tegenstellingen ten grondslag lagen.”

Het Marxisme verschilt van alle andere socialistische theorieën door zijn merkwaardige combinatie van sobere wetenschappelijke analyse van objectieve voorwaarden en processen, met scherpe erkenning van het belang van revolutionaire activiteit, van revolutionaire scheppende 'kracht en revolutionair initiatief, zoowel van de massa's zelve als van alle groepen en individuen die in staat zijn met de massa's contact te hebben.

Aktief revolutionair werk is dus een eisch der filosofie. Deze leert niet alleen hoe historische processen worden veroorzaakt, doch ook hoe men historische processen moet veroorzaken. In den strijd naar het socialisme ontwikkelt de wijsbegeerte zich. En zoo begrijpen! wij het woord van Marx, dat het proletariaat zich niet emancipeeren kan zonder verwezenlijking der filosofie, dat de filosofie zich niet verwezenlijken kan zonder emancipatie van het proletariaat.

7. Godsdienst en wetenschap

Het eeuwen oude konflikt tusschen godsdienst en wetenschap is één der vele wijzen, waarop de strijd van idealisme en materialisme gestreden wordt. Algemeen kan men zeggen dat de godsdienst een bondgenoot is van -het idealisme, terwijl de wetenschap een) bondgenoot is van het materialisme. Aan dezen uitspraak doet niets toe of af, dat vele z.g. vrijdenkers vooral op maatschap

pelijk gebied in het idealistische vaarwater komen, en dat vele mannen van wetenschap godsdienstig zijn of althans aan het idealisme concessies doen. Wij hebben alreeds de zwakke zijden van het mechanisch materialisme leeren kennen, en weten ook dat de geleerden eener bepaalde maatschappij de denkbeelden van een bepaalde klasse verkondigen. Doch in wezen is de wetenschap materialistisch, erkent in de praktijk van het onderzoek een buiten den mensch staande objektieve werkelijkheid en tracht die af te beelden. Elk streven, metafysische of idealistische elementen binnen die afbeelding te voeren, wordt door de ontwikkeling der wetenschap zelve geleidelijk te niet gedaan, getuige b.v. de „absolute ruimte en tijd in de natuurkunde, de „phlogiston” in de scheikunde, de „levenskracht” in de biologie, de „ziel van het volk” in de maatschappijleer. Daarentegen is elke godsdienst idealistisch, erkent geen werkelijkheid buiten de „geest” of erkent een buiten de objektieve werkelijkheid zelf staande „geest”, die deze werkelijkheid drijft. Het verklaren van de natuur en van de maatschappij, van denkbeelden, gevoelens, zedelijkheid enz. uit natuur en maatschappij zelve — het Spinozistische „substantia est causa sui”: de substantie is haar eigen oorzaak — is typisch ongodsdienstig.

Als elke strijd tuschen idealisme en materialisme is de strijd tusch/en godsdienst en wetenschap tevens een praktische strijd. In die strijd heeft de godsdienst stelling na stelling over moeten geven aan de wetenschap, en slechts zooveel terrein overgehouden als in verband met de kennis van de menschen en de maatschappelijke krachten mogelijk was. Tevens zien we, hoe algemeen gesproken, onder het kapitalisme in zijn vele vormen de wetenschap tot het programma van de vooruitstrevende, de revolutionaire, elementen hoort, terwijl de godsdienst behoort bij het behoud, de onderdrukking, de slavernij.

Juist deze wezenlijke tegenstelling tusschen godsdienst en wetenschap* maakt dat de tegenwoordige bezittende klasse, die wetenschap voor de vervolmaking van haar technisch apparaat en godsdienst voor het behoud van haar onderdrukkingsapparaat noodig heeft, onafgebroken poot te „bewijzen”, dat deze tegenstellingen niet bestaan. Deze pogingen zijn een weerspiegeling op wijsgeurig gebied van de pogingen op maatschappelijk economisch gebied, te „bewijzen”, dat er geen klassetegenstellingen zijn, en dat dus de bourgeoismaatschappij eeuwig is. De lange reeks geleerden, die daarbij optreden om de brug te slaan, toont hoezeer de geleerde wereld eener maatschappij de denkbeelden van een bepaalde klasse verkondigt. Zoo weerspiegelt de poging van Newton om zijn materialistische mechanica met het geloof in een god te verzoenen, de houding van de Engelsche bezittende

klasse, die juist in de „Roemrijke Revolutie” van 1688 een vergelijk had tot stand gebracht tusschen den revolutionairen derden stand en de konservatieve landjonkers.

- De verstandelijke argumenten, waarmede de godsdienst haar bestaansrecht aantoot, berusten allen op dialektische denkfouten. Dit geldt voor de oude godsbewijzen uit de Middeleeuwsche scholastiek en die van Descartes, waarin uit de denkbaarheid van een al omvattend wezen ook diens objektief bestaan wordt afgeleid, uit subjektieve dialektiek zonder meer op objektieve dialektiek wordt overgegaan. Dit geldt eveneens voor die bewijzen, waarin de godsdienst zulke gebieden in beslag poot te nemen, waarin de wetenschap nog niet voldoende vaste resultaten heeft (het ontstaan van het leven, de meteorologie, de psychologie), of waarin bestaande wetenschappelijke resultaten eenvoudig ontkend worden (de Marxistische verklaring der zedelijke opvattingen of der maatschappelijke veranderingen). Hier geldt Spinoza's uitspraak, dat onwetendheid nog geen argument is — „Ignorantia non est argumentum” —. Bewijzen, waarbij het bestaan van een godheid aangetoond wordt met een redeneering als: alles heeft een oorzaak, dus ook het heelal; alles wat kunstig mechanisch in elkaar is gezet, heeft een maker, dus ook het heelal; en de verwante bewijzen die berusten op het bestaan van categorieën als schoonheid, oorzakelijkheid, doelmatigheid, vervallen allen in de dialektische fout het deel voor het geheel te nemen.

Inderdaad is de godsdienst een produkt van maatschappelijke verhoudingen en onafscheidelijk verbonden aan het bestaan van klassen. Met de opheffing der klassen in het socialisme sterft ook de godsdienst af, omdat de mensch natuur en maatschappij leert te beheerschen.

De strijd tusschen godsdienst en wetenschap, wordt, zooals de geheele strijd tusschen idealisme en materialisme, thans meer en meer een bepaalde zijde van den strijd tusschen het revolutionair proletariaat 'en de reaktionaire bourgeoisie. Het militante atheïsme van de bourgeoisie, dat in de 18e en 19e eeuw zoo sterk was, gaat ten onder, en trekt, onder invloed van de maatschappelijke krachten, de idealistische konsekventies, die in het oude mechanische materialisme verscholen lagen. Daarentegen groeit het atheïsme in de rijen van elk proletariaat, dat aan den klassenstrijd deelneemt en komt tot de rijpste ontwikkeling in het land, waar de arbeidersklasse de overwinning heeft behaald. Doch de godsdienstloosheid treedt daarbij niet als iets negatiefs, als atheïsme alléén op, doch als iets positiefs, door het dialektisch materialisme, dat het atheïsme als van zelfsprekend element bevat.

Het fascisme sluit, ondanks gehaspel met verschillende kerken, een verbond met den godsdienst als gevolg van zijn geheele idealistische instelling, zelve gevolg van de noodzakelijkheid, die het voelt, om in zijn strijd tegen de arbeidersbeweging op de achterlijkste eri meest onzelfstandige lagen der bevolking te steunen. De kleinburgerlijke kritiek op den godsdienst, die het fascisme in Italië in zijn aanvang had, verstomde spoedig. Mussolini, die in zijn roode jeugdperiode de Katholieke Kerk de „bloedige wolvin van het vaticaan” had genoemd en in de eerste fascistische jaren met het atheïsme koketteerde, verklaarde in 1921 alreeds, dat het katholicisme „in onze dagen de traditie van het Latijnsche keizerlijke Rome vertegenwoordigt”. Na de marsch op Rome voltrok zich van 1922—1929 die geleidelijke toenadering tusschen het Italiaansche fascisme en de katholieke kerk, die begon met de wederinvoering van het godsdienstonderwijs op de openbare school en eindigde met de erkenning van den Vatikaanschen staat. Anderzijds heeft, speciaal sinds 1929, de katholieke kerk herhaaldelijk de binnen- en buitenlandsche politiek van het fascisme ondersteund, o.a. in een felle campagne tegen de Sowjet-Unie.

Hitler verklaarde eveneens in 1933: „De regeering scheidt en verzekert de voorwaarden voor een werkelijk diepe inkeer tot het godsdienstig leven”, en „De nationale regeering ziet in de beide. Christelijke belijdenissen de gewichtigste factoren tot het behoud van ons „volksdom”. „De moeilijkheden van het Duitsche en Italiaansche fascisme met de kerk zijn daarin gelegen, dat ze tracht de verschillende godsdiensten voor speciale politieke doeleinden te gebruiken, omdat het met zijn „totaliteitsgedachte” staat en valt. In Duitschland is de kerkelijke oppositie tegenwoordig een uiting van de ontevredenheid van de kleine burgerij, en het „nieuwe heidendom” een poging van bepaalde fascistische kringen, deze oppositie te breken. In het geheel genomen, blijft echter ook hier het fascisme met godsdienst en idealisme kokotteeren. Deze sympathie geldt daarom niet alleen de grootc godsdiensten, doch ook elke idealistische school, elke dekadente mystieke sekte, en zelfs simpele kwakzalverij, als het Hanussen-geval, dat bij de Rijksdagbrand een rol speelde, bewijst. Zelfs voor een reaktionair getint materialisme heeft het fascisme onder omstandigheden ooren. Sympathie tusschen fascisme en godsdienst bestaat ook in andere landen, als Spanje en Japan. In Japan werkt het fascisme niet zoozeer met de christelijke godsdienst, doch met het sjintoïsme samen. In de burgeroorlog in de Sowjet-Unie was overal het priesterdom of het een Christelijke godsdienst, het

Mohammedanisme of allerlei heidense sekten vertegenwoordigde, op de hand der bezittende klasse.

Het fascisme is de openlijk terroristische diktatuur van de meest reaktionaire, chauvinistische en imperialistische elementen van het financieele kapitaal. Zijn twee voornaamste wapenen zijn de terreur en de demagogie. Het is echter moeilijk hierop een wereldbeschouwing OD te houwen. Het gevolg is, dat het fascisme als filosofie allerlei soorten van cklctische hutspot uit oude en afgeleefde stelsels heeft samengekookt, die allen in één ding overeenstemmen, dat ze uiterst reaktionair zijn. Zoo voert alle fascistische filosofie tot de leus van „geest boven stof”, die idealistische leus, die in laatste instantie de overheersching van bourgeoisie over proletariaat uitdrukt.

Allerlei soorten filosofie behoren thans tot de ideologie van het fascisme, voornamelijk de filosofie van Nietzsche, die van Spengler eil het Neo-Hegelianisme, allen met hetzelfde uitgangspunt; het subjectieve idealisme.

Wij zullen den lezer niet vermoeien met een bloemlezing uit al de walgelijke nonsens, die het fascisme daarbij als „filosofie” presenteert, de rassentheorie, Nietzsche’s „Uebermensch” (in de praktijk verwezenlijkt door individuen van het slag Hitler, Gocbbels en Goe- ring), Spengler’s verdeling van beschavingen in „apollinisch”, „magisch” en „faustisch”, (waarbij het type Hitler: „faustisch” is); zijn verdeling van de volkeren in hoogstaande „roofdierrassen” en laagstaande „plantenetende rassen” (een filosofische basis voor het Duitsch imperialisme) enz. Alleen de fascistische school van Hegel verdient een nadere verklaring.

Dit Neo-Hegelianisme vindt onder zijn hoofdvertegenwoordigers de Italiaansche filosoof Gentile, die in 1923 krachtig medewerkte om het onderwijs in de Katholieke godsdienst op de Italiaansche openbare scholen in te voeren. Gentile komt door „voortbouwing” op de Hegelsche filosofie tot het geloof in God en de vrijheid van de eigen geest. Dit stelsel, waarin de dialectiek van Hegel weer geheel subjectief geworden is, heet „aktualisme”, en daarin bestaat alleen de denkadaad van het subjekt. Bij al dergelijke filosofen wordt het idealisme de ingangspoort tot het mysticisme, wat overeenkomt met de praktijk van het fascisme, de openlijke ondersteuning van den godsdienst en de dienst van den „Leider”.

Ook in Holland komt de filosofische ondersteuning van het fascisme mee van Neo-Hegeliaansche zijde, die hier een direkte voortzetting is van de bedrijvigheid van den eenige jaren geleden overleden Leidschen hoogleeraar G. J. P. J. Bolland, die Hegel in idea-

listischen en fel-reaktionairen zijn verklaarde, doch in geen enkel opzicht boven zijn meester uitkwam. Zijn leerlingen hebben zich doorgaans door verachting van de arbeidersbeweging gekenmerkt.

Tenslotte nog één opmerking. Evenmin als de tegenstelling tussen materialisme en idealisme overdreven mag worden, metafysisch mag worden opgevat — wij hebben aangetoond dat de tegenstelling in de praktijk moet worden uitgestreden — evenmin mag de tegenstelling tussen godsdienst en wetenschap overdreven worden, absoluut worden opgevat. Waardevolle dialektische elementen zijn het eerst in godsdienstigen vorm uitgesproken (b.v. bij Leibnitz), anderzijds is wetenschap alléén niet noodzakelijk vooruitstrevend, zoo- als tegenwoordig blijkt, nu het imperialisme de wetenschap voor reaktionaire doeleinden gebruikt. De beweging tot bevrijding der koloniale en semi-koloniale volkeren neemt vaak een godsdienstig karakter aan, terwijl de onderdrukkers dezer volkeren) de nieuwste hulpmiddelen van de wetenschap gebruiken. Ook hier kan eerst weer de stap der menschheid uit het rijk der noodzakelijkheid in dat der vrijheid de wetenschap van een hulpmiddel tot verslaving in een middel tot bevrijding doen overslaan in een proces, dat tevens de wortels van het godsdienstig geloof bij de massa's ondergraaft.

DERDE HOOFDSTUK.

DE STAMBOOM VAN HET DIALEKTISCH MATERIALISME

1. De Grieken

Hier treedt reeds de scheiding van materialisme en idealisme zowel als de dialektiek met alle duidelijkheid op. Het materialisme is uitgesproken door *Leukippus* (500 v. Chr.) en diens leerling *Demokritus* (460—350 v. Chr.). Alle ontstaan en vergaan, alle veranderingen der dingen en hunne eigenschappen worden eeuwige hergroepering van onveranderlijke, eeuwige, ondeelbare deeltjes van allerlei soort, de „atomen” teruggevoerd, die in voortdurende beweging door de ledige ruimte gaan. Hier treedt het materialisme natuurlijk nog zeer simplistisch op, tracht alle qualiteitsverschillen op quantiteitsverschillen terug te voeren, zelfs de ziel, die uit speciale, ijle atomen bestaan zou. Doch reeds treedt de stelling op, dat de wereld niet geschapen, en dat het gebeuren noodzakelijk is.

Bij *Heraklitus* (544—484 v. Chr.) treedt de dialektiek op. Alles is een „worden”, dit „worden” is het centrale beginsel. Het zijn is er evenzoo weinig als het niet-zijn. Alles stroomt, („panta rei”). Dat dus de wereld als proces moet worden opgevat, is bij Heraklitus niet de subjektieve opvatting, dat wij de natuur niet anders dan met denkfouten kunnen beschouwen, doch alreeds objektieve dialektiek, gegrond in het wezen der dingen. Intusschen was deze dialektiek idealistisch, omdat bij Heraklitus het wezen der dingen de Rede (logos) is, d.i. per slot van rekening de geïdealiseerde mensohelijke geest.

Bij *Plato* (423—348) en *Aristoteles* (384—322) worden niet alleen de natuur, doch ook de maatschappij op -breeden grondslag wijsgeerig ontleed. Engels noemt Aristoteles de universeelste kop van alle Grieksche wijsgeeren, die ook reeds de wezenlijkste vormen van het dialektisch denken onderzocht heeft. De onderwerpen, in dit boekje behandeld, treden bijna allen al reeds bij Plato en Aristoteles

op. Inzicht in de sociale dialektiek bracht Plato tot de grootste socialistische utopie van de Oudheid, waarin voor de heerschende aristo- kratie gemeenschap van goederen wordt verlangd. Plato's dialektiek is uitgesproken idealistisch, doch objectief idealistisch, terwijl Aris- toteles, ofschoon zijn wereldbeschouwing teleologisch, d.i. doelstellend, dus idealistisch is, een groote massa materiaal naar eigen wet- üen in materialistische geest heeft onderzocht.

2. Nieuwere tijd

Zoodra de ontwikkeling van het kapitalisme in de schoot van het feodalisme voldoende gevorderd was, treden de hoofdelementen van het wijsgeerig denken in snel modern wordende vorm naar voren. *Giordano Bruno* (1548—1600), moedig voorstander van de leer van Copernicus, trok uit de ontwikkeling van de wiskunde, de astronomie en de maatschappij dialektische ge- volgtrekkingen omtrent de bouw van het heelal, en de verhouding van stof en geest. Schoon er vele idealistische en zelfs fantastische kanten aan zijn werk zijn, vindt men ook duidelijke materialistische uitlatingen. De katholieke kerk, die reeds toen een goede neus voor de consequenties van het dialektisch materialisme toonde, doodde hem op den brandstapel. Daarmee en met het proces van Galilei (1634) leerde de kerk de geleerden een lesje, dat ze de geheele 17e eeuw niet vergaten. Het Calvinisme was al voorgegaan, toen het in 1553 Servet, den ontdekker van den bloedsomloop door de longen, verbrandde.

Descartes (1596—1650) bracht het materialisme met de geweldige groei der natuurwetenschappen in overeenstemming. Het heeft bij Descartes alreeds in veel opzichten een modern gewaad. Nadat hij eerst voor problemen van de ziel een God had ingevoerd, erkende hij voor de natuur alle consequenties van het materialisme. Dit materialisme is uiteraard wiskundig mechanisch — ook dieren zijn volgens Descartes automaten —, ofschoon Descartes zich in speciale onderzoekingen wel degelijk een dialektische geest toont.

Baco (1561—1626) bracht terzelfder tijd in Engeland het materialisme in den vorm van het empirisme, d.w.z. de methode om door proefnemingen de natuurwetten te ontdekken. Daartegenover wordt de school van Descartes wel dogmatisch-rationalistisch of metafysisch genoemd, omdat daar de behoefte van een systeem rijst, dat de ervaring met bepaalde vooropgezette beginselen tracht te ordenen. Het systeem komt er bij de vraag naar de beteekenis der filosofen echter altijd het minst opaan, omdat dit steeds het eerst verouderd.

De Engelsche empirisch-materialistische school en de Fransche dogmatisch-rationalistische school hebben zich gedurende de i/e en 18e eeuw over en weer sterk beïnvloed, hetgeen vele resultaten heeft opgeleverd, omdat het op de twee elementen voor wetenschappelijk denken: feitten en inzicht, over en weer den nadruk legde.

Hobbes (1588—1679) in Engeland en *Gassendi* (1592—1655) in Frankrijk, kwamen daarop met een consequent mechanisch materialisme, dat bij Gassendi alreeds tot de atoomtheorie van de Ouden voerde.

Spinoza (1632—1677) zette dit werk voort in een volledig uitgewerkt materialistisch systeem, dat al op vele plaatsen het mechanisch karakter doorbreekt en daarom door velen ten onrechte niet als materialisme wordt beschouwd. Dit materialisme — in theologisch gewaad gestoken — wordt op de natuurwetenschappen, de zedeleer, de politiek toegepaste, wij vinden bij Spinoza voor het eerst een materialistische grondvesting der zedeleer. Spinoza is een direkte voorganger van het dialektisch materialisme. De rustige logika, waarmee Spinoza zijn voor zijn tijd uiterst vooruitstrevende gedachten afleidt, de gemoedsrust, waarmee hij strijdt en vervolgingen doorstaat, hebben hem tot een voorbeeld voor vele latere strijders gemaakt. Het is natuurlijk niet moeilijk thans talrijke tekortkomingen in Spinoza's werk te zien, omdat wij veel meer natuurwetenschappelijk en sociaal inzicht bezitten. Vooral het dialektisch element laat nog zeer te wenschen over, doordat hij de wiskunde te zeer als wetenschap bij uitnemenheid zag, het wezen der materie te zeer in de uitgebreidheid alleen zocht en geen evolutiebeginsel kende, Spinoza's werk mist daardoor het dynamische, wat reeds bij Heraklitus optreedt.

Bij *Leibnits* (1646—1716) trad juist het dialektische karakter van de werkelijkheid veel sterker naar voren, doch ten koste van het moeizaam gewonnen materialistische standpunt. Even encyclopedische geest als Aristoteles, zocht hij naar algemeene beginselen, en kwam daarbij tot ontdekkingen, die van de taal van het idealisme in die van het materialisme vertaald moeten worden, om even zoovele bijdragen tot het dialektisch materialisme te worden. Hegel heeft voor zijn idealistische dialektiek veel gedachten aan Leibnitz ontleend en verder ontwikkeld. Bij vele van deze denkers treft ons de gedweeheid ten opzichte van de heerschende machten van hun tijd, in de eerste plaats ten opzichte van den godsdienst. Leibnitz kuste zijn gansche leven de voeten der walgelijke despoottjes, die in zijn tijd Duitschland uithongerden. Descartes bleef zijn leven lang een trouw zoon der katholieke kerk. In hun wijsbegeerten weerspiegelt

zich deze hondentrouw. Spinoza deed geen openlijke concessies aan de grooten der aarde, doch gaf zijn revolutionair hoofdwerk, de „Ethica”, niet uit. Ook bij vele latere materialisten vindt men concessies aan den godsdienst en aan het idealisme in het algemeen, die te verklaren zijn uit de (min of meer bewust gevoelde) noodzaak, een stukje legaliteit te kunnen veroveren. Sterk steekt daartegen de onbevreesdheid van mannen als Marx en Lenin af, die zich nooit tot eenige concessie van dien aard hebben laten verleiden. Met deze karakteristiek willen wij niet zoozeer Marx en Lenin als toevallige figuren tegenover Descartes, Leibnitz, enz. plaatsen, zij drukt veeleer een bepaalde trek van de proletarische tegenover de burgerlijke revolutie uit. Doch tevens zijn de wijsgeren der proletarische klasse wel ongeveer de eenige wijsgeren van moderne tijden, die men *zonder eenig voorbehoud* als zedelijke voorbeelden stellen kan.

Met de *Fransche materialisten*, uit de 18e eeuw, *Lametrie, Hol- b'ach*, en in de eerste plaats *Diderot* (1713—1784) bereikt het mechanisch, natuurwetenschappelijk, materialisme zijn hoogste bloei als wapen der Fransche bourgeoisie in den strijd om de macht tegen adel en geestelijkheid. Dit materialisme steunde op Descartes' methode van natuurwetenschappelijk onderzoek, op *Newton* (1643— 1727) 's mechanica en Spinoza's vorm van materialisme. Het was de wijsgeerige begeleidster van de groote ontwikkeling van de wiskunde, de mechanica, de geneeskunde en andere natuurwetenschappen in de 18e eeuw. De sterkte van dit materialisme lag in de natuurwetenschappelijke kant, waar het bij *Diderot* ook reeds dialektische vormen aanneemt, de zwakte in de verklaring der maatschappelijke verschijnselen, waarin het onveranderlijke ethisch-sociale wettien aannam, die met „de rede” overeen zouden moeten komen. Het „rijk der rede”, waarvan dit materialisme droomde, bleek na de Fransche revolutie niets anders te zijn dan de klasseheerschappij der bourgeoisie.

De utopische socialistten (*Babeuf, Saint Simon, Fourier, Owen, Cabet*), die tusschen 1790 en 1850 hun plannen maakten, zetten wijsgeerig de traditie der Fransche materialisten voort, kwamen echter in hun maatschappelijke opvattingen boven hen uit door „het rijk der rede” in het socialisme te zoeken. Dit socialisme werd echter nog geheel utopisch en metafysisch opgevat. De gedachte aan een maatschappelijk proces, dat door klassenstrijd tot het socialisme zou voeren, kwam niet bij hen op, al kwam *Owen* er soms dicht bij.

De *klassieke Duitsche filosofie*, met *Kant* (1724—1804) begonnen, is vooral van belang doordat zij tot *Hegel* (1770—1831) en *Feuerbach* (1804—1872) voerde. Deze filosofie ontwikkelde in He-

gel's werk een volledig dialektisch systeem van ongekenden omvang en diepte van gedachte, doch geheel idealistisch. Hegel's systeem omvatte de ontwikkeling van het bewustzijn in al zijn geledingen met logika, natuurfilosofie, en geestesfilosofie, waaronder weer filosofie van de geschiedenis, het recht, de godsdienst, de schoonheidsleer, zoowel als de geschiedenis der filosofie. In ons boekje hebben wij dit door voorbeelden duidelijk gemaakt. Hegel's leerling *Feuerbach* keerde het systeem om door het materialisme in te voeren en verrichtte daardoor vooral op het gebied van de verklaring van den godsdienst verdienstelijk werk. Op vele gebieden bleef zijn werk echter verre achter dat van Hegel, omdat hij niet in staat was het kolossale brok idealisme van Hegel in de taal van het materialisme om te werken. Op sommige punten, b.v. in zijn zedeleer, die hij op een „gelukzaligheidsdrift” terug trachtte te brengen, bleef hij verre bij Hegel, ja zelfs bij de Fransche materialisten en Spinoza achter.

3. Het Marxisme - Leninisme

Marx (1818—1883) en *Engels* (1823—1895) tenslotte verrichtten dit werk, het idealisme van Hegel tot materialisme te herleiden, niet alleen met behoud van de resultaten van Hegel's werk, doch met een oneindige verrijking. Daardoor werd nu het materialisme geheel dialektisch, en waren de twee belangrijkste resultaten van het wijsgeurig denken der eeuwen: het materialisme en de dialektiek, tenslotte vereenigd. Het eerste geschrift, waarin hun werkmethode volledig is uitgewerkt, de „Duitsche Ideologie” van 1845-'46, is eerst in 1932 te Moskou volledig uitgegeven. Doch op vele andere plaatsen hebben Marx en Engels later hun methode toegelicht. „Voor Hegel”, schreef b.v. Marx in de voorrede van den 2en druk van het eerste deel van „Het Kapitaal”, „is het denkproces, dat hij zelfs onder den naam van Idee in een zelfstandig subjekt verandert, de Schepper van het werkelijke. Bij mij is omgekeerd het ideeële niets anders dan het, in het hoofd der menschen overgebrachte en vertolkte materiele.” Engels heeft het ontstaan van het dialektisch materialisme later ook in de volgende woorden verteld: „Marx en ik waren wel zoo ongeveer de eenigen, die uit de Duitsche idealistische filosofie de bewuste dialektiek voor de materialistische opvatting der natuur en der geschiedenis hebben gered. De groote fundamenteele gedachte dat de wereld niet als een samenstel van volledig gevormde dingen moet worden opgevat, maar als een samenstel van processen, waarin de schijnbaar onveranderlijke dingen, niet minder dan hun gedachten

beelden in ons hoofd, de begrippen, een onafgebroken verandering van worden en vergaan doormaken, waarin bij alle schijnbare toevalligheid en trots elke teruggang nu en dan, tenslotte een voortgaande ontwikkeling blijft plaats vinden — deze groote fundamenteele gedachte is, met name sedert Hegel, zoozeer in het alledaagsche bewustzijn overgegaan, dat ze in het algemeen genomen haast geen tegenspraak meer ontmoet. Maar deze gedachte met de lippen te erkennen, is nog iets anders dan ze in de werkelijkheid, voor elk bijzonder geval, op elk ter onderzoek komend gebied toe te passen. Voor haar (de dialektische filosofie) is niets af, absoluut, heilig, ze openbaart van en in alles de vergankelijkheid, en voor haar bestaat niets dan het onafgebroken proces van worden en vergaan, van eindeloos opstijgen van het lage naar het hooge, terwijl zij zelf niets anders is dan de weerspiegeling daarvan in de denkende hersenen.”

De voortzetting van het werk van Marx en Engels door *Lenin* is ook in dit boekje besproken.

Lenin zette het werk van Marx en Engels naar vele richtingen voort. Daarbij bepaalde hij scherp de verhoudingen van materialisme en idealisme en verbreedde onze kennis der materialistische dialektiek, niet alleen door theoretische onderzoekingen, doch door stelselmatige toepassing der dialektiek op vragen van maatschappelijken en natuur- wetenschappelijken aard, in de eerste plaats op het imperialisme en de opbouw van het socialisme,

Bij Lenin wordt elk vraagstuk, of het zich nu op de vakbeweging, op de nationaliteitenkwestie, op de strijd tegen de oorlog, op de waardeleer of de theorie van het elektron betreft, dialektisch ontleed, de wezenlijke kanten worden naar voren gebracht, de algemeene strekking onthuld, en in konkrete lessen toont hij aan hoe wijsgeerig theoretisch onderzoek de grondslag vormt van revolutionair handelen. Lenin's wenk, dat thans door Stalin wordt voortgezet, is het hoogste stadium, waarin de dialektiek het tot dusver gebracht heeft, omdat het het werk van alle voorgangers van Heraklitus tot Engels omvat en de wezenlijke elementen van alle wijsbegeerten tot hun recht laat komen.

WOORDENLIJST

- abstraktie* heeft plaats, wanneer het denken *differentiaal- en integraalrekening*, gebieden afziet van bepaalde kenmerken van der wiskunde, waarbij met oneindig kleine dingen, en andere speciaal beschouwt; en oneindig groote grootheden wordt abstrakte begrippen zijn zeer algemeen, gewerkt.
niet aanschouwelijke begrippen. *dualisme*, leer dat stof en geest geheel Tegenstelling: *konkreete* begrippen. gescheiden zijn. Tegenovergestelde: *aggregaattoestanden*, de drie a. zijn vast, *monisme*. vloeibaar en gasvormig. *elektron*, *element*. (Zie onder atoom.)
- akkumulatie*, opeenhoping. *elimineeren*, verwijderen.
- alchemie*, streven in Oudheid, Midden-*emancipatie*, bevrijding van onderdrukking. eeuwen en later, om goud te maken uit *embryo*, kiem in het moederlichaam, die onedele metalen. ontstaat uit de bevruchte eicel, en waaruit zich het kind ontwikkelt.
- amoëbe*, ééncellig wezen, bestaande uit een klompje protoplasma, dat voortdurend van vorm verandert en zich aldus *empirisch*, proefondervindelijk. voortbeweegt. In water. Grootte tot % *encyclopedisch*, in het bezit van kennis van m.M. een groot aantal verschillende wetensgebieden.
- anatomie*, ontleedkunde, wetenschap van de samenstelling van mensche- lijk en *evolutie*, ontwikkeling, speciaal de ontwikkeling, in de loop der tijden, van lager dierlijk geraamte. georganiseerde levende wezens naar hoger georganiseerde.
- atoom*. Alle stoffen zijn opgebouwd uit een beperkt aantal grondstoffen, de z.g. elementen, waarvan er ongeveer 90 *exakt*, nauwkeurig; *exakte wetenschappen*, bekend zijn (chloor, koper, goud, wiskunde en de overige natuurwaterstof, enz.). De atomen zijn de wetenschappen.
- kleinste deeltjes waaruit de elementen zijn *feodaliteit*, het maatschappelijk stelsel waarbij opgebouwd. Zij ver- eenigen zich tot landeigenaars vrijelijk over de arbeidskracht molekulen; zoo vormen twee atomen van hun hoo- rigen beschikken kunnen. Dit waterstof en één atoom zuurstof één stelsel bestond in Europa gedurende de molekuul water. De atomen zijn weer *Middeneeuwen* (ridders), en bestaat o.a. nog opgebouwd uit een positief geladen kern in deelen van China.
- (Kleiner dan een biljoenste c.M.) en een *geologie*, aardkunde, de wetenschap van de aantal elektronen. gesteenten waaruit de aardkorst bestaat en hun vorming.
- biologie*, plant- en dierkunde.
- defaitisme*, de opvatting, dat een nederlaag *ignoreeren*, doen alsof iets onbekend is. zeker is. *indeterminatic*, *beginsel van*, in de te-
- dekadent*, wat behoort tot de tijd van verval. genwoordige quantenmechanica, beginsel dat *determinist* is hij, die gelooft dat alles door uitspreekt, dat als men een bepaalde grootheid een strikte noodzakelijkheid bepaald is. (b.v. de snelheid van een elektron) precies meten wil, een andere bepaalde grootheid (in

dit geval de plaats van het elektron) slechts met waarschijnlijkheid is aan te geven. Door W. Heisenberg opgesteld.

intensiteit, energie, arbeidsvermogen.
kausaliteit, de wet van oorzaak en gevolg.
kontinu, regelmatig doorlopend.
kristallografie, leer der kristallen.
mechanica, werktuigkunde: *mechanisch*, werktuigelijk, *mechanisch mater ia- lisme*, een materialisme dat voor de verklaring der verschijnselen in de eerste plaats op de mechanica teruggaat.

mikroben, de kleinste dierlijke en plantaardige wezens, speciaal bacteriën.
molekuul, zie *atoom*.

mystiek, eigenlijk de leer dergenen, die algemeen de godsdienstige richting, die meer langs gevoelvolle dan verstandelijke weg de z.g. goddelijke geheimen tracht te vinden; *mysticisme*, geheimdoenerij.

nuance, schakeering, wijziging.
paleontologie, leer der voorwereldlijke organismen.

paradox, iets schijnbaar tegenstrijdigs.
phlogisten. Volgens Stahl (1660— 1734) waren stoffen meer en meer brandbaar, naarmate zij meer z.g. phlogiston bevatten, brand was dan het uitdrijven van de phlogiston. Dat dit niet waar is, bleek overtuigend, toen Lavoisier in 1774 aantoonde, dat stoffen door verbranding aan gewicht toenemen en niet in gewicht afnemen, zoals de phlogisten- theorie verlangd.

positron, kleinste deeltje van positieve elektriciteit, zoals het *elektron* het kleinste deeltje van negatieve elektriciteit is.

psychologie, wetenschap der bewustzijnsverschijnselen, afgeleid van *psyche*, dat ziel beteekent.

qualiteit, hoedanigheid.
quantiteit, hoeveelheid.

quanten-mechanica, de tegenwoordige leer omtrent de kleinste deelen der materie, zoo geheeten omdat de verschijnselen verklaard worden door zekere sprongsgewijze veranderingen, waarbij arbeidsvermogen in bepaalde porties of *quanta* wordt opgenomen.

scholastiek, filosofie der Katholieke kerk in de Middeneeuwen, ook haarkloverij.

sekundair, wat in de tweede plaats ingewijd zijn in de goddelijke dingen, meer komt.

simplistisch, al te eenvoudig.

Sjinfotsme, de oorspronkelijke Japanse godsdienst, vereering van de Kami, d.z. góden, keizers en edelen.

spektraalanalyse, de wetenschap die het licht onderzoekt door middel van prisma's in een z.g. spektroskoop opgesteld, de prisma's ontleden het licht in zijn oorspronkelijke bestanddeelen.

tertiair is dat tijdvak in de ontwikkeling der aarde, waarin o.a. de Alpen, de Andes gevormd zijn, en waarin de planten en dierenwereld op de tegenwoordige begint te lijken. Tijd der zoogdieren. Vermoedelijk van 2.000.000 tot 500.000 jaar geleden.

tofaliteitsgedachte, de leer, dat het gehele economische en geestelijke leven door de fascistische staat gerelementeerd moet worden.

Ueberschensch, „oppermensch“, een mensch, die alle eigenschappen van de mensch in verhoogde mate zou hebben.

utopisch socialisme, socialisme dat een plan uitwerkt voor een volmaakte maatschappij en dan hoopt, dat de menschen het zonder aanzien van hun klassestandpunt zullen verwezenlijken.

INHOUD

VOORWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK. Het dialektisch materialisme. Grond-
beginselen. blz.

1. Het materialisme 5
2. Het idealisme 12
3. De dialektiek 21
4. Ondialektischeopvattingen 32

TWEEDE HOOFDSTRUK. Het dialektisch materialisme. Toelichting.

1. Het zoeken naar den voornaamsten schakel 41
2. De negatie van de negatie 44
3. Quantiteit en quaiiteit 47
4. Noodzakelijkheid en vrijheid 52
5. De dialektiek in de natuur 59
6. De dialektiek in de maatschappij 70
7. Godsdienst en wetenschap 74

DERDE HOOFDSTUK. De stamboom van het dialektisch materialisme.

1. De Grieken 80
2. Nieuwere tijd 81
3. Het Marxisme-Leninisme 84

WOORDENLIJST 86

SCHEMA.

SCHEMA

VROEG

BAC04
1561/1621
EMPIRIST

gioE

DIALEKI
DERIN
GI
-----GI

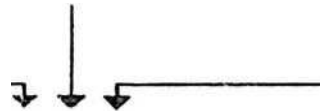
HOBBS

1582 z167q
MATERIALIST J

LOCKE -----

32/170-4 "GEEN
AANGEBOREN IDEEEN"

MATÉRIALISME , HOOFDZAKELVW MECHANIE
DIDEPOT

HOOGSTE TOENADE
MATERIALISME IN DE EEUW.

1784
TOT HET DIALEKT

5PINOZA

1652/ 1677

HOOGSTE TOENADE CANG TOT HET
DIALEKTISCH MATERIALISME IN DE 17^EEEW

1 _____

UTOPIISCHE SOCIALISTEN

BEGIN 19^E EEUW MATERIALISTEN

TVDPEQK YP -----

INDUSTRIËLE REVOLUTIE
OPKOMST VAN HET PROLETARIAAT
MODERNE NATUURWETENSCHAP

MARX-ENGELS

1818/1848 1848/1883
DIALEKTISCHE MATERIALISTEN

LENIN

DIALEKTISCH MATERIALIST

STALIN

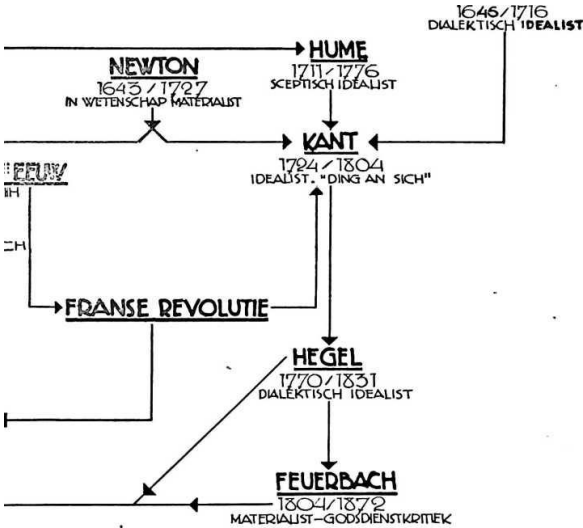
DIALEKTISCH MATERIALIST

APITALISTISCHE REVOLUTIE

DANO BPWQ DESCAPTES

:us HOOGSTE TOENA 1500 / 1650 DUALIST :
'OT HET D1ALEKTIZH bWERIALTST IN NATUU WETEN SCHAP SME IN
DE 16* EEUW. IDEALIST OP -ZIELS-GEBIED.

» LEIBNITZ

PRIJS 45 CENT